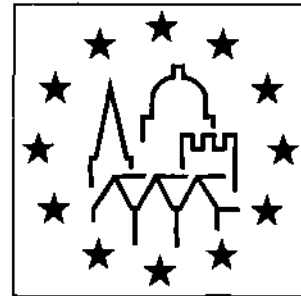

Open Monumentendag Vlaanderen

**zaterdag 9 september 2000
&
zondag 10 september 2000**

Monument en Tijd

prijs: 50 fr

Inleiding

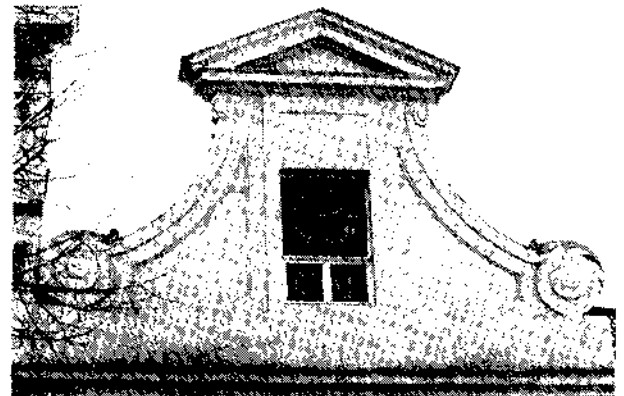
De tijd is ons meest waardevolle bezit
architect Leone Battista Alberti (1404-1472)

In meer dan veertig Europese landen wordt dit jaar in september opnieuw een Open Monumentendag georganiseerd. Het evenement is niet meer weg te denken van de culturele agenda in de steden waar het erfgoed een warm hart wordt toegedragen.

De 12de Open Monumentendag Vlaanderen heeft als thema **Tijd**. Het secretariaat en de coördinatie van dit monumentengebeuren, die elf jaar lang werden waargenomen door een fantastisch team binnen de Koning Boudewijnstichting, zijn eind 1999 overgedragen aan de Stichting Vlaams Erfgoed. Het nieuwe team en de nieuwe stuurgroep Open Monumentendag Vlaanderen zijn in 2000 met wat vertraging gestart. Het ligt zonder twijfel in de bedoeling van deze ploeg dit sensibiliserend succesverhaal dat OMD heet voort te zetten.

In Brugge was de zoektocht naar gebouwen die op een zinvolle manier het thema **Tijd** konden illustreren reeds in januari gestart. Niet minder dan drieëndertig monumenten zijn op

In Simon Stevinplein 21 woonde in tweede helft van de 19de eeuw de Duitse uurwerkmaker Lutzenrath.

zaterdagmiddag 9 en op zondag 10 september 2000 opengesteld. Wij willen benadrukken dat dit slechts mogelijk is dank zij de spontane en enthousiaste medewerking van de eigenaars van de gebouwen.

De tijd heeft het OMD-evenement in Brugge sinds 1989 ook sterk gewijzigd. Toen werden amper zeven monumenten opengesteld en werd een wandelroute uitgestippeld in het Ezelstraatkwartier. Het ongemene succes en de grote interesse van het publiek gaven aanleiding tot een andere, grondiger aanpak en voorbereiding. De opengestelde monumenten worden met zorg geselecteerd in functie van het opgelegde thema, de eigenaars worden gecontacteerd en pas dan kunnen het historisch en kunsthistorisch onderzoek van start gaan. De eerste stadsbrochure van de OMD in 1989 telde amper zevenentwintig bladzijden, nu bijna acht maal zoveel. Ieder jaar worden nieuwe gegevens over de opengestelde gebouwen opgezocht en verwerkt in de brochure. Naast de architectuurhistorische gegevens worden ook steeds de bewoningsgeschiedenissen opgezocht. Een combinatie van beide zorgt voor een quasi totaalbeeld van dit stukje erfgoed. De monumenten worden meer en meer in een bredere context geplaatst en beter gekend. Brugge geeft haar geheimen prijs.

In 2000 werd het Brugse programma met een speciaal daarvoor samengestelde werkgroep besproken. Het interdisciplinaire karakter van de werkgroep zorgde voor een verrijking en een uitdieping van het thema. Voor de archeologie – reeds drie jaar lang een vaste partner in het OMD-gebeuren – werd hard naar een geschikte locatie gezocht om in het kader van het thema dit ondergrondse erfgoed tot leven te brengen. De onverwachte vondsten op 't Pandreitje vormen de directe aanleiding voor het **Archeologisch Project 't Pandreitje** en dit opnieuw met een speciaal en artistiek team begeleiders (zie nr. 19 van deze brochure). De geschreven bronnen, die intens worden

gebruikt om de materiële sporen aan te vullen en soms te verklaren, zullen op de OMD duidelijk aan bod komen. Eerst en vooral is er de speciale tentoonstelling in de Openbare Bibliotheek Biekorf met als thema **Tijd en getijden. Middeleeuwse boeken van monniken en burgers**, waar een dertigtal boeken zullen getoond worden, zowel getijdenboeken als wetenschappelijke traktaten die een beeld geven van hoe de middeleeuwers met tijd omgingen (de tentoonstelling is van 5 tot 10 september doorlopend toegankelijk van 9u30 tot 18u). Daarnaast is het **Stadsarchief** met de **vzw. Levend Archief** opvallend aanwezig in de kelder van het pand Wollestraat 29. Heel concreet zullen de bezoekers kunnen ontdekken hoe de geschreven bronnen de *Oude Steen* tot leven brachten (zie nr. 28 van deze brochure). Ook het groene erfgoed werd dit jaar niet vergeten. Op deze 12de OMD zijn de vestingen als "open monument" toegankelijk. Medewerkers van de **Groendienst** zullen voor u dit erfgoed ontsluiten en ook aan de stenen restanten zal op de rondleiding aandacht worden geschonken. De vestingen zijn immers een prachtvoorbeeld van hoe de tijd de functie van iets kan wijzigen. De verdedigingsgordel van de middeleeuwse stad is vandaag een promenade (zie nr. 25 van deze brochure). De Stedelijke Groendienst zal ook in het kasteel Beisbroek de bezoekers begeleiden in het natuurcentrum. Voor de liefhebbers van tijd en het heelal is een bezoek aan Beisbroek bijna een must. De **vzw. Volkssterrenwacht** zal die –voor vele monumentenliefhebbers ongekende– wereld verduidelijken en op zaterdag 9 september zelfs tot 23u (zie nr. 32 van deze brochure).

Het **O.C.M.W.**, dat een rijk architecturaal patrimonium in zijn bezit heeft, is eveneens een vaste partner in het OMD-gebeuren. Op 9 en 10 september kunnen twee uitzonderlijke godshuiscomplexen worden bezocht. Eén ervan is op een gevelsteen in 1912 gedateerd, de andere is een voorbeeld van hoe de tand des tijd inwerkt op een monument (zie nrs. 8 en 21 van deze brochure). Ook het **Provinciebestuur West-**

Vlaanderen opent wijd de deuren van zijn Brugs patrimonium (zie nrs. 4, 11, 20, 26, 30 en 33 van deze brochure).

Dat het duo erfgoed en toerisme belangrijk is, hoeft geen betoog. Met de medewerking van de **Dienst Toerisme** kunnen niet minder dan zeven hotels worden opengesteld, die stuk voor stuk in interessante historische gebouwen zijn ingericht. In Brugge zijn hotels één van de kenmerkende voorbeelden van een nieuwe functie voor een oud gebouw (zie nrs. 3, 12, 13, 16, 17, 18, 22 van deze brochure).

Gebouwen waarin de dagelijkse tijdsindeling een belangrijke rol speelt, zijn de kloosters en kerken. Brugge is bijzonder rijk aan kerkelijk erfgoed, dat door de religieuze gemeenschappen met veel zorg wordt gekoesterd en bewaard. Drie kloosters zijn op 9 en 10 september toegankelijk: het totaal onbekende 19de-eeuwse kapucijnenklooster, het prachtige karmelietenklooster en het verrassende dominicanessenklooster (zie nrs. 2, 6, 27 van deze brochure).

Slechts op één kerktoeren in de Brugse binnenstad kan de tijd effectief worden afgelezen. Daarom wordt de Sint-Gilliskerk opengesteld. De toren is jammer genoeg niet toegankelijk. De prachtige toren van de O.-L.-Vrouwekerk in Lissewege kan daarentegen wel beklommen worden. Een bezoek aan deze prachtige kerk loont zeker de verplaatsing (zie nrs. 1 en 31 van deze brochure).

Drie grote gedateerde gebouwencomplexen waar de hand van de 19de-eeuwse stadsarchitect Louis Delacenserie een beslissende rol heeft gespeeld, worden opengesteld. Het prachtige huis van de heren van Gruuthuse, waar de restauratie-ingreep van Delacenserie kan zorgen voor **verwarrende tijden**, het majestatische complex van de voormalige Rijksnormaalschool (nu Departement Lerarenopleiding) en het Provinciaal Hof (zie nrs. 5, 11, 24 van deze brochure). Beide laatste complexen zijn in een superbe neostijl gebouwd.

Drie 19de-eeuws ogende herenhuizen –maar met een oudere kern –kregen door de tijd soms een verrassende nieuwe functie. Garenmarkt 10, de residentie ten Eeckhoutte, was eens de woning van de rijkste bankier ooit in Brugge en werd nadien deel van een school waar duizenden Brugse jongedames al dan niet dierbare herinneringen aan overhielden (zie nr. 7 van deze brochure). Nieuwstraat 5 en Nieuwstraat 7 vormden ooit samen het zogenaamde Hof van Beveren. Nieuwstraat 5 werd een school en nr.7 een kantoor (zie nrs. 14 en 15 van deze brochure).

Het Jongerenproject Open Monumentendag Brugge is voor negende maal present op de OMD en brengt op 17de-eeuwse zolders in de Langestraat 72 zijn interpretatie van het thema tijd. Op zolders komen herinneringen aan vervlogen tijden terug naar boven (zie nr. 10 van deze brochure).

Dit jaar krijgt ook hét symbool van de vergankelijkheid van het leven opnieuw onze aandacht. De stedelijke begraafplaats Steenbrugge met de vele 19de-eeuwse *memento mori* blijft een bezoek meer dan waard. De symboliek met betrekking tot de tijd, zoals zandlopers, de zeis, de omgekeerde toorts,... zijn veelvuldig uitgebeeld (zie nr. 29 van deze brochure).

Zelfs de meest fervente OMD-er zal het dit jaar moeilijk hebben om het programma volledig af te werken. Er zullen ongetwijfeld keuzes moeten worden gemaakt.

De Franse historicus Jacques Le Goff schrijft in een recent verschenen *Dictionnaire raisonné de l'Occident Médiéval* dat de manier waarop het fenomeen **tijd** in het verleden en vandaag door een maatschappij werd of wordt ingevuld

meermaals de sleutel vormt om die maatschappij te begrijpen. Laten wij kort de situatie in de Middeleeuwen schetsen, die voor onze geschiedenis zo belangrijk was. Veel van de monumenten die op de 12de OMD worden opengesteld, hebben immers middeleeuwse roots.

Bij ons in de westerse wereld bijvoorbeeld was de tijd in de Middeleeuwen achtereenvolgens een tijd voor God en de aarde, dan voor de machthebbers en hun onderdanen nadien voor de steden en de handelaars en tenslotte ook voor het individu. De H. Augustinus had immers de aandacht van de gelovige op het tijdelijke van het aardse en op het eeuwige van het hiernamaals gevestigd. Deze zienswijze beheerste de levensopvatting van de mens.

De tijd ingedeeld in dagen en weken werd geritmeerd door heiligenfeestdagen en kreeg een wekelijks rustpunt op zondag. Er werd zes dagen in de week gewerkt en één dag gerust. Die dag werd aan God toegewijd (de zondagsrust bestaat reeds sinds de Karolingische periode). Naast de weekindeling was de seizoenindeling richtinggevend. Deze werd vertaald in de cyclische tijd (waarbij de cirkel de symboolwaarde van de eeuwige terugkeer krijgt) met advent,

Op het geveluurwerk van het tofhuys op het Jan Van Eyckplein staat de datum 1878, die verwijst naar de restauratie.

Kerstmis (dat reeds sinds de 4de eeuw op 25 december valt), vasten en Pasen, de wederopstanding en Pinksteren. Deze grote christelijke feestdagen komen in de kalender soms overeen met vroegere heidense feesten. Sint-Jan op 24 juni bijvoorbeeld met het vuur dat de zonnestilstand van de zomer herdacht en Lichtmis op 2 februari, dat in de heidense leefwereld de symbooldatum was voor de terugkeer van de lente. Ook vandaag is deze cyclische indeling zeer belangrijk.

Naast deze circulaire tijd was en is er de lineaire tijd...de tijd die vooruit gaat. De kerk plaatste de Middeleeuwen in de zesde en laatste tijd: de ouderdom van de wereld en de mensheid.

In de middeleeuwse maatschappij, waar de levensverwachting gering was, brachten vooral de monniken boeiende vernieuwingen. Vanaf de 7de eeuw werden klokken ingevoerd die de tijd en de dagindeling bepaalden (bidden, eten, werken, rusten, eten, ontspanning, slapen...). De steden gaven deze tijdsindeling een meer laïciserend karakter met de klokken in de belforten of stadhuisen. De kerkklok kwam in de handelssteden in competitie met de stedelijke klok en de tijdsindeling van de handelaar en stadsbewoner. Klokken spreken nog vandaag een duidelijke taal maar die wordt vaak niet meer door iedereen begrepen.

De voormalige archaïsche tijdsinstrumenten zoals de zonnewijzer, het wateruurwerk, de zandloper en de (tijds)kaars werden langzamerhand overal vervangen door mechanische uurwerken (Filips de Goede bezat reeds meerdere uurwerken in zijn kunstcollectie in het Brugse Prinsenhof). De eerste mechanische uurwerken bleven echter lang onbetrouwbaar.

Ook de astrologie werd bij ons vanaf de 14de eeuw populair en dit niettegenstaande het ongenoegen van de kerk. De afbeelding van het astrolabium in de opengestelde monumenten komt uit een 14de-eeuws Arabisch handschrift dat in het bezit was

van de monniken van Ter Duinen. Een astrolabium gaf de middeleeuwse mens de kans om zich in de ruimte te situeren.

Nog enkele wetenswaardigheden over de tijd...

Nu wordt de tijd met vaste maten gemeten maar dat was niet altijd zo. Een dagindeling in 24 uren werd bedacht door de Babyloniërs. Zij waren het ook die het uur opdeelden in minuten en seconden. Het instrument dat wellicht het langst gebruikt werd om die tijd te meten en visueel voor te stellen, was de zonnewijzer die van 2500 vóór Christus tot in de 16de eeuw vaak als enig middel werd aangewend. Omdat de zonnewijzer enkel overdag bruikbaar was, werden andere belangrijke

Het beifort is jammer genoeg niet toegankelijk op de OMD. Het uurwerk dateert uit 1748 maar het mechanisme is in de 20ste eeuw vernieuwd (foto ACL)

tijsdmeters bedacht zoals de olie klok, de kaarsklok en de (Egyptische) waterklok. Heel lang populair was de zandloper, die waarschijnlijk door een Franse monnik in de 8ste eeuw werd uitgevonden.

Gerbert, een monnik in de 10de eeuw, bedacht een mechanische klok die werd aangedreven met een gewicht. Later ontwierp men wijzers en platen zoals voor het in 1360 gebouwde uurwerk voor Charles V dat nog steeds bestaat. Vanaf de 16de eeuw kon een uurwerk ook met een veer worden aangedreven en in 1657 vond de Nederlander Christiaan Huyghens de slingerklok uit. Vanaf toen zijn de klokken steeds preciezer geworden.

In Brugge zijn slechts op enkele gevels oude uurwerken terug te vinden. Op het tolhuis op het Jan van Eyckplein bijvoorbeeld en op de huisgevel Simon Stevinplein 21. Interessant is wel de aanduiding van de meridiaanlijn op de Markt en het bijhorende oog in de gouden bol op de gevel van Markt 15. Toen vanaf 1835 het spoorwegverkeer in België op gang kwam, waren er problemen met de vertrek- en aankomsttijden. Elke stad hanteerde zo wat haar eigen tijdsindeling. In 1836 werd beslist dat er in 41 steden meridianen of middaglijnen moesten komen. Dit om te weten wanneer het midden van de dag bereikt werd. Adolphe Quetelet van het

De windwijzer op het huis Bouchoute op de Markt. Door een oog in de gouden bol op de hoek werd de meridiaanlijn bepaald.

Koninklijk Observatorium in Brussel klaarde die klus. Er werden slechts tien meridianen effectief uitgezet want ondertussen was de telegraaf uitgevonden, waardoor de (Brusselse) tijd snel kon doorgeseind worden. Van de tien Quetelet-lijnen zijn er zes bewaard, waaronder deze op de Markt in Brugge die met koperen nagels is weergegeven.

In 45 vóór Christus voerde Julius Caesar de Juliaanse kalender in, waarbij een jaar precies 365,25 dagen telde, maar met een schrikkeljaar om de vier jaar. In werkelijkheid was een dergelijk jaar iets te lang. In 1582 werd daarom de Gregoriaanse kalender ingevoerd, die hierop een correctie uitvoerde. Een Gregoriaans jaar duurt 365,2425 dagen en behoeft maar om de 3000 jaar een correctie. We gebruiken vandaag nog steeds deze kalender in de westerse wereld... of hoe traditioneel de **tijd** is.

Over het onderwerp **tijd** kan men bladzijden doorgaan, maar er wordt u maar anderhalve dag gegund om alles in Brugge te bezoeken.

Que de temps perdu à travailler kan men lezen op een grafschrift op de begraafplaats van Elsene. Actief deelnemen aan de 12de OMD in Brugge zal zeker geen tijdverlies zijn.

Baliestraat 2, de Sint-Gilliskerk

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 17u30 en
op zondag 10 september van 11u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

De enige parochiekerk in Brugge met een uurwerk op de toren is de Sint-Gilliskerk. De Sint-Gilliswijk die ook soms het Sint-Gillisdorp wordt genoemd, is zeer lang landelijk gebleven. Stedenbouwkundig vormt het inderdaad een afzonderlijke entiteit in de Brugse binnenstad. Uurwerken op dorpskerken zijn heel wat frequenter. Zou dat een verklaring kunnen zijn?

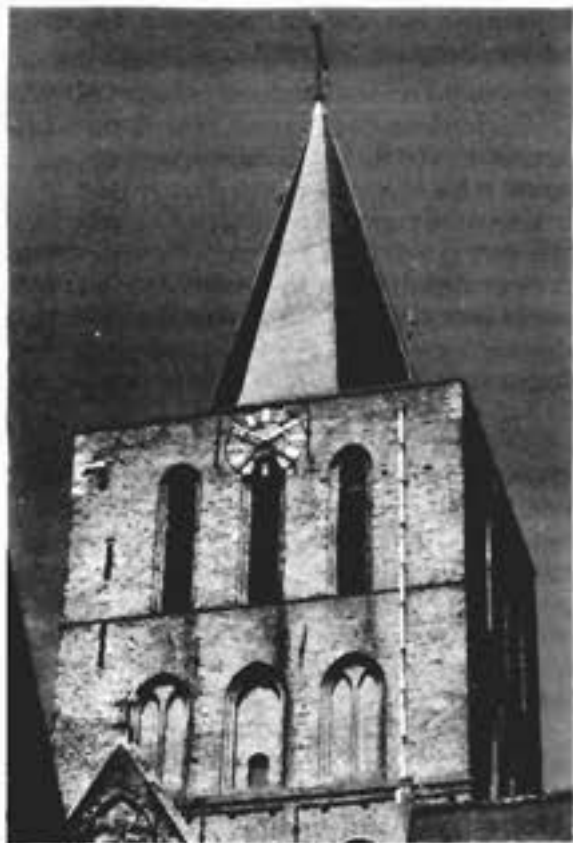
De archieven van de Sint-Gilliskerk worden bewaard in het Rijksarchief van Brugge (een inventaris werd gepubliceerd). Jammer genoeg gebeurde nog steeds geen diepgaand onderzoek naar de bouwgeschiedenis. Wellicht een boeiende opdracht voor jonge historici en kunsthistorici.

Philippus Ram, een rijk Brugs poorter, schonk rond 1240 een stuk grond aan het Onze-Lieve-Vrouwekapittel om er een nieuwe kerk, als hulpkerk van de Onze-Lieve-vrouweparochie, op te richten. Reeds in 1258 werd Sint-Gillis als parochiekerk vermeld. In 1311 was het een zelfstandige parochie die het recht had over een eigen kerkhof te beschikken. Dit kerkhof bestond vanaf de tweede helft van de 14de eeuw uit een boerenkerkhof, een herenkerkhof en een armenkerkhof.

Over het eerste, wellicht houten, bedehuis zijn geen gegevens bekend. Van de nieuwe kerk die vanaf 1275-1280 werd opgetrokken, zijn nu nog de

kolommen in de benedenkerk, enkele muurdelen in de noordelijke kruisbeuk en de onderbouw van de vieringtoren bewaard. De eind 13de-eeuwse kerk, van het zogenaamde basilicale type (met een hoge middenbeuk en twee lage zijbeuken, een transept en een koor), werd in 1462-1479 verbouwd en uitgebreid. De zijbeuken werden opgetrokken op dezelfde hoogte als de middenbeuk (zodat een pseudo-hallenkerk ontstond), het koor werd verlengd en uitgebreid met twee zijkoren en de vieringtoren werd verhoogd en situeerde zich centraal in de verbouwde kerk. Die 15de-eeuwse toren telde oorspronkelijk twee verdiepingen, was met een spits bekroond en geflankeerd door hoektorentjes. In 1750 kreeg de toren haar huidige hoogte en verdwenen de hoektorens.

De enige kerktoeren met een uurwerk is deze van Sint-Gillis.

De buitenarchitectuur van de kerk is een prachtvoorbeeld van de stoere baksteengotiek eigen aan de kuststreek. Neem vooral de tijd om de buitengevels te bekijken die heel wat interessante sporen tonen. Aan de westzijde (de inkom) kan een aandachtig OMD-er in het baksteenmetselwerk duidelijk het verschil zien tussen de middenbeuk en de twee zijbeuken. Het baksteenmetselwerk van de middenbeuk dateert uit de 13de eeuw, dit van de zijbeuken uit de 15de eeuw, de zogenaamde bouwnaden zijn duidelijk te zien. De doorbreking in de middenbeuk in de vorm van een koordendriehoek verwijst eveneens naar de vroeg-gotiek, evenals de blinde spitsboognissen. De muurwanden zijn allemaal doorbroken door spitsboogvensters met laatgotisch maaswerk. Bemerk aan de twee transeptarmen de sporen van oorspronkelijke ingangen. Aan de koorzijde staat een smeedijzeren pomp, die uit 1893 dateert en ontworpen werd door de toenmalige stadsarchitect Charles De Wulf. Smid en stovenmaker Axters-Ameye uit de Eeckhoutstraat zorgde voor de uitvoering. Het is één van de weinige voorbeelden van 19de-eeuws straatmeubilair die in Brugge bewaard zijn.

Bij het bezoek aan het interieur valt op dat de benedenkerk uit drie even hoge beuken bestaat en waarop de vieringtoren en het transept aansluiten. In het verlengde van de beuken bevinden zich de drie koren. De restauratie van 1872, die gebeurde o.l.v. architect Auguste Van Assche, heeft sterk het huidige uitzicht van de kerk bepaald. De vloer van de benedenkerk werd toen verlaagd zodat de ronde voetstukken van de kolommen opnieuw zichtbaar werden en waar-schijnlijk werden toen eveneens de meeste vierzijdige haakkapitelen in Doornikse steen vernieuwd. Ook de viering werd hard aangepakt maar wel met respect voor de 13de-eeuwse vormgeving van de vieringpijlers met halfzuilen en driekwartzuiltjes. De originele bepleistering of de kale laag verdween en de baksteenmuren werden vrij gelaten. In de zijbeuken kwamen houten gewelven. De neogotische stoffering van de kerk dateert ook uit die tijd.

Uw begeleiders zullen uw wijzen op de meest waardevolle religieuze kunstwerken. Zes schilderijen illustreren het verhaal van de Confrerie van de Heilige Drievuldigheid die in 1642 in de Sint-Gilliskerk werd opgericht. Vier ervan versieren de doopkapel achteraan de noordbeuk, links bij het binnenkomen. De orde van de Trinitariërs werd in 1194 gesticht door de H. Johannes van Malta en de H. Felix van Valois en dit speciaal om slaven vrij te kopen. Vooral in de 17de en 18de eeuw werden in verschillende landen en steden, waaronder Brugge, confrerieën opgericht om geld in te zamelen om slaven (christenen) vrij te kopen die in handen waren gevallen van Arabieren en Turken. Dit broederschap was in de Brugse Sint-Gilliskerk zeer belangrijk. Zo kon in 1780 de Bruggeling Jan de Molder worden vrijgekocht en dat wordt in de schilderijen van Jan Gareminj en Paulus De Cock visueel verhaald. Naast deze belangrijke 18de-eeuwse werken zijn ook schilderijen te bewonderen van 17de-eeuwse meesters zoals Jacob van Oost, Lodewijk De Deyster en Jan Maes. De barokke lambriseringen en de biechtstoelen dateren uit de 17de of het begin van de 18de eeuw. De iconografie ervan is zoals steeds boeiend. De preekstoel is gedateerd 1680 en werd geschonken door J. B. Cobryse, wiens wapenschild erop is afgebeeld. Aan de voet van de preekstoel ligt een grafzerk uit 1490 met interessante laatgotische en vroegrenaissance kenmerken. Het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Remedie- een geklede Madonna-, juist voor het middenkoor, staat op een eikenhouten voetstuk dat uit 1642 dateert en opnieuw verwijst naar het verhaal van de Trinitariërs en drie geboeide slaven voorstelt.

Het noordelijk koor is toegewijd aan het Heilig Hart van Jezus en het neogotisch altaar is opgesmukt met een prachtig retabel dat in 1891 werd uitgevoerd door Edmond Van Hove (1851-1912). Van Hove was sterk geïnspireerd door het werk van de Vlaamse Primitieven en kreeg zelfs als bijnaam *de moderne Memling*. Tussen het

noordkoor en het hoogkoor zit nog een kleine kapel gewrongen, de zgn. Torremanskapel die in opdracht van kerkmeester Jacob Torremans in 1471 werd gebouwd als grafkapel. De decoratie werd in de 19de eeuw aangepast en de kapel is toegewijd aan de gelukzalige Margareta-Maria Alacoque. Ook het hoogaltaar is neogotisch. In het zuidkoor werd in 1976 een nieuwe concertorgel door de Stad Brugge opgesteld. Het ontwerp is van Antoine Fauconnier en de uitvoering berustte bij het orgelbedrijf Loncke uit Zarren. Het is een tweeklaviersinstrument met zelfstandig pedaal en een 19-tal zelfstandige stemmen.

Achteraan de zuidbeuk bevindt zich het veelluik van Hemelsdaele dat in 1564 werd geschilderd door Pieter Pourbus. Het werd geschilderd in opdracht van de abdis van Hemelsdale Anna Stormers en de abt van Ter Duinen Antoon Wydoot. Het bevindt zich sinds 1828 in de Sint-Gilliskerk. Het monogram PP en de datum 1564 zijn te herkennen.

In deze kerk werden heel wat belangrijke Brugse kunstenaars begraven die in de Sint-Gilliswijk woonden, vooral in de Sint-Jorisstraat en de Jan Miraelstraat. Hans Memling, Jan Provoost, Lanceloot Blondeel en waarschijnlijk ook Pieter Pourbus werden in de kerk begraven. Jammer genoeg zijn van hun graven geen materiële sporen meer terug te vinden.

Over het uurwerk van de kerk dat nu automatisch wordt geregeld door Clock-o-matic zijn voorlopig geen gegevens opgezocht. De toren is zeer moeilijk toegankelijk en werd daarom op deze OMD niet opengesteld. Heel wat van de in de kerk aanwezige kunstwerken zijn gedateerd en verwijzen dus heel precies naar de tijd.

De Sint-Gilliskerk is beschermd als monument bij K.B. van 8 februari 1946.

Boeveriestraat 18, klooster en kerk van de kapucijnen

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 17u30 en
op zondag 10 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Recente vondsten van het voormalige kapucijnenklooster op 't Zand zullen door de Dienst Stadsarcheologie worden tentoongesteld. Er zullen verschillende interessante en opmerkelijke objecten te zien zijn.

De geschiedenis van de kapucijnenkerk en het klooster in de Boeveriestraat moet nog neergeschreven worden. Hopelijk gebeurt dit in de nabije toekomst. Dit 19de-eeuwse kloosterensemble verdient een grotere waardering. Wellicht is het door velen niet gekend en vormt deze OMD een eerste kennismaking en een aanzet tot erkenning. Wij danken de kloostergemeenschap voor de gastvrijheid.

De kapucijnen worden in 1525 opgericht als tak van de franciscanerorde die de regeltucht, vooral met betrekking tot de armoede, willen beklemtonen.

In 1592 kwamen de zonen van Franciscus of de kapucijnen zich in Brugge vestigen en bouwden een klein klooster uit in de Sint-Clarastraat. Dit bleek snel niet te voldoen. De Stad Brugge stelde hen in 1619 een stuk meersland ter beschikking ten zuiden van 't Zand en de Vrijdagmarkt. Het tot dan grootste plein van de stad werd fel ingekrompen door de uitbouw van het klooster. Op 5 juli 1620 werd de nieuwe kerk ter ere van Sint-

Franciscus ingewijd. Kort nadien moet ook het klooster afgewerkt zijn. Herhaaldelijk werden de kapucijnen financieel door de stad en het Brugse Vrije gesteund om de uitbouw van het klooster mogelijk te maken. In 1797 werd het klooster openbaar verkocht, maar een groep gelovigen kon het terug inkopen. De kerk werd in 1803 opnieuw opengesteld.

De kapucijnen hebben zich in het verleden steeds ten dienste gesteld van de Brugse bevolking. Ten tijde van pestepidemies traden de paters op als pestverzorgers maar ook bij brand werden ze ter hulp geroepen. In het klooster was er een bergplaats met blusmateriaal ingericht en tot aan de onteigening stond de stedelijke *brandspuit* opgesteld in hun *speytehuyseken* aan de Capucienerei. Op oude afbeeldingen is te zien dat aan de buitenmuur van de kerk brandladders hingen. De Franse kardinaal de Richelieu noemde de kapucijnen *les hommes du peste et du feu*.

In 1837 werd beslist om de spoorwegverbinding Brussel-Gent tot Brugge en Oostende door te trekken. Het station zou eerst buiten de Smedenpoort worden aangelegd maar om commerciële en toeristische redenen werd geopteerd om het op de Vrijdagmarkt te bouwen. De bouw van de nieuwe spoorweg en van het nieuwe station brachten een ware metamorfose mee. Het kapucijnenklooster werd eerst gedeeltelijk (1837-1838) en later volledig (1863-1865) onteigend en gesloopt. De onteigening van het klooster gebeurde niet zonder protest en werd ook fel bekritiseerd in de lokale pers.

De kapucijnen hadden slechts door tussenkomst van koningin Marie Louise in 1838 op de Vrijdagmarkt kunnen blijven. Aanvankelijk werd maar een derde van hun klooster onteigend. Maar in 1863 konden ze het tij niet langer doen keren en dit ondanks smeekschriften aan de koning. Het volledige klooster werd onteigend en gesloopt.

De paters verhuisden in stoet (met ook onder meer Guido Gezelle en talrijke gelovigen van West Brugge) in maart 1867 naar de toen nog bestaande gebouwen van de abdij van de urbanisten in de Sint-Clarastraat. Die gebouwen werden gesloopt en naar ontwerp van architect Leclef werd nog in hetzelfde jaar gestart met de bouw van een nieuwe kerk en klooster (dit klooster op Sint-Gillis werd jammer genoeg in 1970 gesloopt en nu bevindt zich hier een woonwijk).

Zowel de Brugse bisschop mgr. Faict als de gelovigen van West-Brugge bleven aandringen om ook een nieuw kapucijnenklooster in West-Brugge te bouwen. Door kanunnik Maes, de rector van het Sint-Juliaansgesticht, werd aan de kapucijnen een stuk grond ter beschikking gesteld in de Boeveriestraat, het zgn. *Galgenhof*. Rector Maes zou hen ook het hoogaltaar, de communiebank en de preekstoel, die afkomstig waren uit hun gesloopte kerk op de Vrijdagmarkt, hebben geschonken. Dus ook in deze wijk werd een nieuwe kerk en een klooster opgetrokken in een sobere 19de-eeuwse stijl (de bouwplannen werden niet teruggevonden). Volgens de huidige gardiaan, pater Desplentere, is broeder Ildefons Van Damme, de ontwerper van het complex. De kerk werd toegewijd aan de H. Antonius van Padua en ingewijd op 25 mei 1871. In 1885 werd bij het klooster een serafijns (of franciscaans) college opgericht, dat in 1897 reeds in een nieuw gebouw in de Maagdenstraat werd ondergebracht. Dit gedeelte van het klooster werd in 1995 verkocht maar gelukkig bleef de waardevolle neogotische kapel bewaard.

De kapucijnen werden in West-Brugge zeer populair. Ze blijven bekend als volksvrienden en geliefde predikanten.

Op de OMD kunnen onder meer de kerk, de pandgang, de refter en de winterkapel worden bezocht. De paters zullen ook een kleine tentoonstelling opstellen. Wij vragen uiteraard respect voor de privé-wereld

van de paters. Ook bij hen speelt de dagelijkse tijdsindeling een belangrijke rol.

De kerk van de kapucijnen is een eenvoudige eenbeukige kerk in de vorm van een Latijns kruis, afgedekt met zadeldaken en afgeknotte zadeldaken die bekleed zijn met leien. Tussen de kerk en de achterliggende sacristie staat op het dak een klokkentorentje. De kerk heeft een hoge bakstenen voorgevel. De ingang is rondboogvormig en met een natuurstenen omlijsting beklemtoond.

Twee rondboogvensters flankeren de beeldnis met het beeld van de H. Antonius, patroon van de kerk. De voorkoer van de kerk is ommuurd. Bemerkt links het kleine muurkapelletje, dat afkomstig is van het klooster op de Vrijdagmarkt. Speciaal voor de OMD zou het oorspronkelijke beeldje van O.-L.-Vrouw van goede bevalling er worden terug geplaatst. Het kapelletje lijkt 18de-eeuws en is nog in een laatbarokke stijl gebouwd. Het kon oorspronkelijk met luiken worden afgesloten. Deze kleine bidplaats heeft alles te maken met het volksverhaal als zouden de paters kapucijnen zorgen voor 'broertjes en zusjes'...het was gebruikelijk dat kinderen op straat dit aan de paters vroegen (Felix Timmermans ontwierp daar rond een leuk geboorteprentje met een kapucijn die in een slede kindjes thuis brengt). Het was wel gebruikelijk dat moeders voor dit beeldje kwamen bidden.

Rechts op de koer bevindt zich een calvarie op een rotsimitatie en een beeld van Christus op de koude steen.

Het interieur van de kerk is verrassend sober en verwijst geenszins naar de in 1870 populaire neogotische stijl (soberheid is wel kenmerkend voor de kapucijnen). De eenbeukige ruimte is overwelfd met graatgewelven op moerbogen. Zowel op het ingangsportaal als op de zes biechstoelen zijn kapucijnenheiligen en passiesymbolen uitgebeeld. Over de datering van het eiken kerkmeubilair bestaat nog geen zekerheid. Verder onderzoek is noodzakelijk.

In ieder geval zijn de eiken kerkmeubels stuk voor stuk voorbeelden van hoogstaand vakmanschap. De bevoering is uitgevoerd met basiscietegels. Het eiken hoogaltaar, dat zou afkomstig zijn uit de kerk van de Vrijdagmarkt, is nog in een barokke stijl uitgevoerd. Ook dit altaar is toegewijd aan de H. Antonius. De iconografie is bijzonder rijk. Centraal is een schilderij, dat Christus aan het kruis voorstelt, ingewerkt. De altaren voor Jozef en Maria, in de zijarmen van de kerk, lijken het werk van de Brugse beeldhouwer H. Pickery, die erg actief was in die periode. De glasramen in de kerk dateren uit de 20ste eeuw en zijn van de glazeniers L. Hubrecht en E. Pintelon. Verder is er in de kerk een kopie van de lijkwade van Turijn opgehangen in de rechter zijkapel en is er een schilderij van de 17de-eeuwse schilder Jacob van Oost met de voorstelling van de geboorte van Jezus te bewonderen. De 19de-eeuwse kruisweg is opvallend. De kerk verdient zeker een aandachtig bezoek. Ook de sacristie, net achter het koor, is een boeiende ruimte. Links van de kerk bevindt zich het pand. De vier pandgangen zijn rond een kleine binnentuin geschikt. Hier zijn 17de-eeuwse schilderijen te bewonderen (de zgn. cycli van H. Franciscus).

De eenvoudige refter is met opvallend blauwe tegels bekleed, waarvan wij geen andere voorbeelden kennen. Het interieur van het klooster wordt sinds kort opgefrist en gestoffeerd met kunstwerken uit het bezit van de kapucijnen-orde. Bij het klooster hoort een tuin, niet te bezoeken op de OMD, met een fraai bomenbestand die een groene long vormen voor de buurt.

Tijdens uw bezoek zal het verhaal van de kapucijnen in Brugge en de architectuur van kerk en klooster uitvoerig worden toegelicht.

De kapucijnenkerk en het klooster zijn niet beschermd als monument.

Boomgaardstraat 13, Hotel Walburg

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

In 1861 werd dit fraaie herenhuis gebouwd naar het ontwerp van architect Isidoor Alleweireldt (1824-1892), die onder meer ook het poortgebouw van de gevangenis 't Pandreitje bouwde (zie nr.19 van deze brochure). Alleweireldt ontwierp in 1861 eveneens de buunwoning Boomgaardstraat 15. Boomgaardstraat 13 werd gebouwd in opdracht van de bouwpromotor en aannemer Louis De Vestel-De Lille (soms geschreven Devestel) die samen met kapitein Louis Vandenbossche als eigenaar in de kadastrale leggers staat genoteerd.

Ter gelegenheid van de openstelling van het pand in 1998, net na de restauratie, werd door archiefonderzoek de bewoningsgeschiedenis grotendeels gereconstrueerd. Op de plaats van Boomgaardstraat 13 stonden in de 16de eeuw twee huizen, waarvan één met de huisnaam *Cipers* (ofte Cyprus). In 1630 was Daniel Le Begue eigenaar van beide panden en vanaf dan wordt het één huis. De familie was actief in de textielhandel maar Le Begue was eveneens baljuw (belast met de rechtspraak) en veilingmeester van de heerlijkheden van Male en Sijsele. In 1654 omschrijft men het eigendom als *wijlen twee woonsten gheweest sijnde ende nu an elcander gheapplijceert danaf het noorderste ghenaaemt Cipers(...)metten platse van lande loove ende peertstalle daer medegaende ende tsuyderste deel van de voors(eide) verbonden huijse wesende eene camer en cantoir metten eenen nieuwer steenen gevel*. Er kan verondersteld worden dat de familie Le Begue een nieuwe gevel in baksteen voor het samengevoegde huis liet bouwen (waren

het voordien houten gevels?). Het eigendom omvatte paardenstallen achteraan en een kantoor aan de straatkant. Tussen 1659 en 1669 was Louis van Lykerke eigenaar en bewoner van het pand. Later kwam het in bezit van de familie De Bruyne, eveneens actief in de handel, en daarna van Jacomo De Pape. Die rijke De Pape stierf in 1702 in Middelburg, maar zijn familie behield het huis tot in 1757. Tussen 1757 en 1792 is het pand, dat toen nog steeds de naam *Cipers* droeg, eigendom van notaris Charles Cortals. Hij bezat ook het heester met een *speelhuysken* in Kandelaarstraat 6, dat paalde aan zijn eigendom. Cortals was klerk van de vierschaar en notaris. Hij was sterk in cultuur geïnteresseerd en werd in 1777 zelfs één van de directeurs van de toenmalige concertzaal. In 1792 verkocht zijn weduwe het huis *Cipers* samen met het heester aan de Oostendenaar Theodoor van Moorsel, die het reeds drie maanden later doorverkocht aan de boekdrukker Joseph De Busscher. Samen met de andere Brugse boekhandelaars of boekdrukkers zoals Joseph van Praet, Cornelis De Moor en Joseph Bogaert stond De Busscher op het eind van de 18de eeuw garant voor een gevarieerd en kwalitatief boekenfonds. Hij beriep er zich op dat hij binnen de 15 dagen boeken uit Parijs en Amsterdam kon bezorgen. Over onder meer het pand Kandelaarstraat 6 verscheen in mei jl. een publicatie in de reeks *Leven in oude huizen*, een uitgave van de vzw. Levend Archief samen met de WVEM (die in deze buurt zes panden bezit en ingericht heeft als burelen).

In het begin van de Belgische tijd vinden wij Jean Baptiste De Peneranda als eigenaar vermeld. Die familie zal het voormalige huis *Cipers* verkopen aan Louis De Vestel. In de kadastrale leggers staat vermeld 1861 *vente...reconstruction totale...changement de limite*.

Als wij de kadastrale leggers goed interpreteren verkopen Louis De Vestel en Louis Vandenbossche het nieuw gebouwde pand in 1876 aan Narcisse Allay-de Perceval. Vanaf 1887 is het in bezit van advocaat Auguste Vander Meersch en

in 1906 van de familie Carpentier. In 1922 werd het verkocht. De meer recente eigenaars werden (voorlopig) niet allemaal opgespoord maar vele Bruggelingen zullen zich hier de polikliniek van dokter H. Godar herinneren. Dit kliniekje was afhankelijk van de liberale ziekenbond.

Boomgaardstraat 13 is een drie bouwlagen hoog pand aan de straatkant afgewerkt met een gepleisterde, rijk versierde lijstgevel geconcipeerd volgens de verhoudingen van de Gulden Snede. Imitatievoegen in het pleisterwerk bepalen het horizontale karakter van de gevel, evenals de kroonlijst (bovenaan de gevel) die rust op zogenaamde *modillons* in gebakken aarde. Ook de sculpturale versiering van het pleisterwerk is opvallend. Verschillende van de hier toegepaste sierelementen werden in de 19de eeuw industrieel vervaardigd en konden in modelboeken besteld worden.

In de linkertravee zit de koetspoort. Dwars op de koetsdoorgang sluit de opvallende vestibule aan. Deze vestibule is twee niveaus hoog en wordt overvloedig belicht door een veelhoekig bovenlicht. Het meest opvallende element in dit pand is het monumentale trappenhuis met een (bijna) adembenemend ruimte-effect. De kolommen zijn versierd met kapitelen in de diverse klassieke orden. Naast dit trappenhuis mogen ook de salons op de benedenverdieping worden bezocht. Besteed vooral aandacht aan de rijk gedecoreerde pleisterplafonds, de plintlambriseringen en de marmeren schouwen.

Pas in 1997 werd dit monumentale herenhuis, dat jarenlang verwaarloosd en onoordeelkundig was gebruikt, gerestaureerd door een jong echtpaar. Met heel veel enthousiasme en moed hebben ze dit 19de-eeuws juweel van de hand van arch. Isidoor Alleweireldt gerestaureerd en omgevormd tot een klein hotel met dertien kamers.

Boomgaardstraat 13 is beschermd als monument bij M.B. van 5 december 1996.

Burg 3, de residentie van de gouverneur

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Jammer genoeg werd de ambtswoning van de gouverneur nog steeds niet verder onderzocht. De historische gegevens zijn voorlopig schaars en zeker niet volledig.

Hier verbleven tot in 1794 de Brugse bisschoppen. In juni van dat jaar vluchtte bisschop F. Brenart voor het oprukkende Franse leger. Na de annexatie met Frankrijk werd de voormalige bisschopsresidentie in beslag genomen en ingericht als prefectuur.

De *cour d'honneur* of het gekasseide voorplein waarlangs u het fraaie pand betreedt, is afgesloten met een hek in empirestijl dat in 1893 gemaakt werd door Leopold Langlet in Jumet.

De vier traveeën brede bepleisterde hoofdgevel heeft een streng klassieke ordonnantie volgens de kolossale orde, waarbij de pilasters over twee verdiepingen doorlopen. Een nogal zeldzame indeling voor Brugge (zie ook nr.7 van deze brochure).

De begane grond is doorbroken door vier rondboogingen en benadrukt door zogenaamde imitatievoegen. De bovenverdiepingen worden geleed door vijf vlakke pilasters met Corinthische kapitelen. Opvallend is de uitspringende kroonlijst op klosjes die mee het horizontalisme van de gevel beklemtoont. Deze voorgevel is geconcipteerd volgens de Gulden Snede. Hij kan volledig omschreven worden in een vierkant, terwijl de bovenverdiepingen over de hoogte van de pilasters kunnen gevat worden in een rechthoek met de verhouding 1/2.

De prefectuur werd ingericht op initiatief van Bernard-François de Chauvelin, prefect van het Leiedepartement tussen 1804-1810. Met een budget uit Parijs van 100.000 fr. kon hij opdracht geven aan architect Joseph-François van Gierdegom om de toch vrij ingrijpende en luxueuze verbouwing uit te voeren. De werken werden uitgevoerd tussen 1806 en 1808.

Joseph-François van Gierdegom (1760-1844) had een opleiding genoten als timmerman-architect in het atelier van zijn vader en vanaf 1775 volgde hij bovendien avondlessen architectuur in de klas van Paulus de Cock aan de Brugse Academie. In 1779 behaalde hij in Brussel de tweede prijs architectuur. In 1802 werd hij in opvolging van De Cock, architectuurleraar aan de Brugse Academie en vanaf 1832 waarnemend directeur. Van Gierdegom is een van de belangrijkste vertegenwoordigers van het classicisme en het beginnend neoclassicisme in Brugge.

De verbouwingswerken naar Franse smaak werden uitgevoerd door Brugse ambachtslieden: metselaar François Laveigne, Charles Schoone van de Steenhoudersdijk die zestien marmeren schouwen leverde, timmerman Jean-Népomucène van Gierdegom die het nieuwe schrijnwerk verzorgde en de schouwspiegels leverde en Johannes van Sassenbrouck jr. die verantwoordelijk was voor het nieuwe stucwerk.

Aan Mevrouw Riethage werd gevraagd te zorgen voor geschilderd behangselpapier en gordijnen. Zij leverde bovendien luchters, canapés, zetels, stoelen en speeltafels.

De tuin werd aangelegd door de heren Louage en Lagache die betaald werden voor meer dan duizend werkdagen en het planten van tweeduizend bomen, struiken en planten (de tuin moet heel wat groter geweest zijn dan nu). De opdrachtgever, de uit Parijs afkomstige markies Bernard-François de Chauvelin (1766-1832)

overschreed het toegestane budget met 40.000 fr. Chauvelin was de voormalige *maître de la garde-robe* van koning Lodewijk XVI maar werd later een aanhanger van het revolutionaire ideeëngoed en een bewonderaar van de het nieuwe keizerrijk. Tijdens zijn ambtsperiode mocht hij de honneurs waarnemen bij het officiële bezoek van Napoleon en Marie-Louise van 18 tot 20 mei 1810.

In 1830 reeds werd het gebouw gebruikt als residentie van de gouverneur van West-Vlaanderen. Uiteraard is er in de loop van anderhalve eeuw **tijd** heel wat gewijzigd.

Het bezoek begint in de inkomhal. Dit is een grote rechthoekige ruimte met in de wanden telkens twee dubbele deuren, die voor de perfecte symmetrie zorgen. Het stucwerk op het plafond en het lijstwerk op de deuren zijn misschien nog 18de-eeuws.

De vloer in witte en zwarte marmeren tegels is in een stermotief gelegd. In de residentie zijn verschillende salons te bezoeken waar fraaie schouwen en bepleisterde plafonds kunnen bewonderd worden. In het zogenaamde blauwe salon is de aankleding gebeurd in neo-Lodewijk XVIde stijl. Ook de witmarmeren schouw dateert uit het einde van de 19de eeuw. In dit blauwe salon ziet men links en rechts dubbele deuren die naar andere salons leiden. De enfilade -of de aaneenschakeling van ruimten op een doorlopende as met de doorgangen in elkaars verlengde- is nog wel een typische 18de-eeuwse grondplanindeling. Verder is er het *salon de l'horloge*, het rooksalon, de antichambre en de eetkamer. Heel wat meubilair is uitgevoerd in een zuivere empirestijl. Wellicht kan ook een kijkje genomen worden in de gang met de trapzaal. Een witmarmeren trap ontdubbelt zich ter hoogte van het bordes. De architecturale aankleding van muren, deuren en trap gebeurde in een neoklassieke stijl, mogelijkwerwijs het werk van architect Isidoor Alleweireldt (1824-1892). Een bezoek aan de galerij en de tuin loont de moeite. Van daaruit kunnen de achtergevels van de

residentie en het Provinciaal Hof worden ontdekt en bewonderd.

De residentie van de gouverneur is beschermd als monument bij M.B. van 16 december 1991

Dijver 17, het huis van de heren van Gruuthuse (Gruuthusemuseum)

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 17u en op zondag 10 september van 9u30 tot 17u

Gidsen zorgen voor begeleiding

In het Gruuthusemuseum kan van 30 mei tot 20 november 2000 de tentoonstelling bezocht worden *Vensters op Brugge. Vijf eeuwen leef- en woon-cultuur (1400-1900)*. In een inleidende ruimte krijgt de bezoeker een beeld van de stad Brugge en haar evolutie aan de hand van cartografisch materiaal en oude stadsgezichten, met de nadruk op de 15de en 16de eeuw. Dan wordt hij langs interieurreconstructies geleid. Deze zijn hoofdzakelijk opgebouwd met voorwerpen uit de verzameling van het Gruuthusemuseum zelf en aangevuld met enkele objecten uit andere museumcollecties. Meubilair, wandtapijten, muziekinstrumenten, schilderijen, edelsmeedwerk, tin en aardewerk stofferen de decors. Vanuit die interieurs opent zich een venster op verschillende bekende Brugse stadsdelen in de 17de, 18de en 19de eeuw. Geschilderde stadsgezichten tonen Burg, Markt, Spiegelrei, Rozendhoedkaai en Braamberg, handelskom en Walplein. Een aantal interieurs heeft een duidelijk verband met het zicht vanuit het venster. Zo is de handelskom te zien vanuit een scheepvaartdecor, de Brugse gevangenis vanuit een ruimte waarin het onderwerp justitie centraal staat. Vanuit de bidkapel heeft de bezoeker uitzicht op het hoogaltaar van de Onze-Lieve-Vrouwekerk. In de bijhorende zaal wordt de religieuze kunst in confrontatie met afbeeldingen van Brugse kloosters tentoongesteld. Tot slot biedt de ruime keuken van het paleis van de heren van Gruuthuse in zijn vernieuwde opstelling een indruk van vroegere leef- en wooncultuur.

Deze tentoonstelling die via het onderwerp en enkele tentoongestelde voorwerpen naar het thema **tijd** verwijst kan gratis bezocht worden op de OMD.

Het huis (soms ook paleis genoemd) van de heren van Gruuthuse kende een rijke en boeiende (bouw)geschiedenis. Wij schetsen hier slechts enkele hoofdlijnen.

De naam Gruuthuse komt van het gruitrecht, een landsheerlijk privilege dat voorbehouden was aan de graven van Vlaanderen. Zeker reeds in de 12de eeuw wordt dit recht in leen gegeven aan belangrijke families, die dan de titel van *gruutheer* mochten voeren. Deze heren beheerden het gruthuis waar gruit werd opgeslagen. In de loop van de 14de eeuw werd gruit door hop vervangen en gruitrecht werd omgebogen tot een belasting. In Brugge werd het gruitrecht verpacht aan de familie Van Brugghe, door huwelijk in de 14de eeuw overgegaan naar de familie Van der Aa, die de titel heer van Gruuthuse voerde.

Op de gronden van het klooster van de Arme Claren in de Colettijsenstraat bevond zich zeker reeds in de 13de eeuw een gruitmagazijn. Daarvan werden zelf een drietal jaar terug sporen gevonden. Waarschijnlijk nog in de 13de eeuw werd een nieuw gruthuis gebouwd in de buurt van de O.-L.-Vrouwekerk op de plaats van het huidige herenhuis (waarvan archeologisch onderzoek in 1901 bewijzen opleverden).

Omstreeks 1425 startte Jan IV van der Aa, heer van Gruuthuse met de bouw van een herenhuis, wellicht op de plaats van het vroegere gruitmagazijn aan de reie. Dit werd de oostelijke vleugel van het huidige huis. Zijn zoon Lodewijk bouwde in de tweede helft van de 15de eeuw de zuidelijke vleugel en het oratorium of de bidkapel tussen het huis en het koor van de O.-L.-Vrouwekerk. Aan de noordelijke zijde van de grote binnenkoer werden nog een galerij, paardenstallen en kamers voor het dienstpersoneel gebouwd (waar zich nu de neogotische constructies aan de straatkant bevinden).

Lodewijk van Gruuthuse was een man van stand. Vooral de diplomatie en de *schone kunsten* interesseerden hem. Maar ook op riddertornooien en op het slagveld schijnt hij zijn sporen te hebben verdiend. Zijn devies *Plus est en vous*, dat op verschillende plaatsen in en buiten het gebouw valt af te lezen, wijst vooral op deze laatste prestaties. Lodewijk van Gruuthuse was in dienst van de hertogen van Bourgondië. Filips de Goede benoemde hem in 1449 tot schenker van het Bourgondische hof, in 1452 tot gouverneur van Brugge en Oudenaarde, in 1461 tot ridder van het Gulden Vlies en in 1463 tot gouverneur van Holland, Zeeland en Friesland. Karel de Stoute zorgde voor een aanstelling tot legeraanvoerder in 1468 en wat later tot vlootbevelhebber. De gastvrijheid die Lodewijk bood aan de Engelse koning Edward IV tijdens de Rozenoorlog in 1471 is bekend gebleven in de geschiedenis. Uit dankbaarheid gaf Edward IV hem een jaar later de titel van graaf van Winchester. Mede door de inzet van Lodewijk van Gruuthuse werd het huwelijk tussen Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk mogelijk. Na haar dood in 1482 bleef hij de Bourgondische zaak dienen en kwam daardoor in conflict met Maximiliaan, die zoals bekend andere ambities koesterde. Lodewijk werd lange tijd in de gevangenis opgesloten. Kort na zijn vrijlating stierf hij in 1492 temidden van zijn enorme boeken- en kunstcollectie. Gruuthuse ligt begraven in het koor van de O.-L.-Vrouwekerk. Zijn zoon Jan koos later partij voor de Franse koning en de familie verhuisde naar Frankrijk. Ze bouwde een huis in Abbeville en bracht daar ook de kunstcollectie van Lodewijk onder (vandaag zijn meer dan honderd handschriften van deze collectie in het bezit van de Bibliothèque Nationale).

Het huis in Brugge werd pas in 1596 verkocht door Catharina Van Brugghe, vrouw van Gruuthuse en haar man Louis de la Baume, graaf van Saint-Omer (soms verkeerdelijk Saint-Amour genoemd). Het herenhuis schijnt toen in verval geweest te zijn. De nieuwe eigenaar was de Spaanse koning

Filips IV, die het in 1623 schonk aan Wenceslas Coberger, stichter van de Bergen van Barmhartigheid in de Spaanse Nederlanden. Op 4 februari 1628 opende de bank van lening haar deuren. Een deel van het eigendom op de brug links van de toegangspoort werd in 1662 verkocht aan Anthone Vander Zijpe, die er een prestigieus herenhuis zal uitbouwen, het huidige huis Arents.

Uiteraard werd het huis van de heren van Gruuthuse aangepast aan de nieuwe functie van financieel weldadigheidsbureau. Het werd ook bewoond door de verschillende intendanten van de bank. Onder meer twee 18de-eeuws tekeningen van het gebouw, die bewaard zijn in het Stadsarchief van Gent, geven een beeld van hoe het gebouw er toen uitzag. Door historicus P. Soetaert werden de pandhuizen en hun geschiedenis in Brugge uitvoerig bestudeerd. Hij verzamelde heel wat nuttige gegevens over deze instellingen.

In de bevolkingregisters zijn de namen van de laatste bewoners terug te vinden. In 1792 woonde intendant Jacques Moentack er met zijn familie en zijn dienstpersoneel. Hij werd opgevolgd door zijn zoon François Moentack die Gruuthuse bewoonde met zijn vrouw Joanna Postel en hun zeven kinderen: Louis, François, Justine, Pieter, Julien, August en Joseph. Vier dienstmeiden zorgden voor dit kroostrijk gezin. François Moentack jr. werd de laatste intendant van de berg van barmhartigheid en ook hij woonde in Gruuthuse. Hij was gehuwd met Justina Dujardin en had vier kinderen. Volgens de bevolkingregisters zou François Moentack het huis van de heren van Gruuthuse pas verlaten hebben op 9 oktober 1879. In de kadastrale leggers is het huis in het begin van de Belgische tijd genoteerd als eigendom van de Burgerlijke Godshuizen of hospitalen onder de noemer bank van lening. Het zou volgens die bron in 1876 aan de Stad Brugge worden verkocht. Het toenmalige Oudheidkundig Genootschap vroeg aan de Stad om in dit voormalige herenhuis en bank zijn kunstcollecties te mogen onder-

brenge. Dat werd de basiscollectie van het latere stedelijke Gruuthusemuseum.

De eminente stadsarchitect Louis Delacenserie kreeg opdracht om het gebouw in zijn vroegere glorie te herstellen. Dit gebeurde vanaf 1883. De plannen en ontwerpen werden het voorwerp van jarenlange discussies. Een verhaal apart. Over de toestand van de gebouwen voor de werken zijn we vrij goed ingelicht door de bewaard gebleven tekeningen (heel wat ontwerpen worden bewaard in het archief van de Dienst voor Monumentenzorg).

De OMD-er moet zeker de tijd nemen om de gebouwen aandachtig te bekijken. De vleugel langs de reie met de prachtige puntgevel van rond 1425 vormt naast de hoofdgevel (deze vleugel dateert uit de tweede helft van de 15de eeuw) en de traptoren zeker de blikvanger. Gruuthuse is geconcipeerd op een L-vormige plattegrond met een traptoren in de oksel van het gebouw. Hoewel de 19de-eeuwse restauratie vrij hard was, is nog heel wat origineel materiaal te ontdekken. Het is zonder twijfel een restauratie die met een grote voorkennis van het gebouw uitgevoerd werd en voor die tijd geslaagd te noemen is. Vandaag zouden wij het uiteraard anders aanpakken. De gebouwen aan de straatzijde dateren van 1908 (de gebeeldhouwde fries in de straatgevel is afkomstig van het huis Philipstockstraat 43, maar zou oorspronkelijk van het huis van de heren van Gruuthuse zijn).

Het overweldigende (neo)interieur verdient u volle aandacht. Van het oorspronkelijke interieur is weinig bekend. Enkele authentieke elementen zijn wel bewaard zoals de schouw in de keuken met rechtstanden voorzien van voorwaarts gebogen zuilen met bladkapitelen. Verder zijn er houten friezen met de spreuk *Plus est en vous* en de verbonden letters L en M. Ook balksleutels tonen de initialen van Lodewijk van Gruuthuse en Margriete van Borssele. Alle, in de 19de eeuw nog bewaard gebleven sporen, vormden ongetwijfeld

de inspiratiebron voor de architect maar Delacenserie's persoonlijke hand is goed herkenbaar in de nieuwe schouwen, zolderingen en vloeren. Of hoe middeleeuws is Gruuthuse? Zorgde Louis Delacenserie hier voor **verwarrende tijden**?

Het huis van de heren van Gruuthuse is beschermd als monument bij K.B. van 25 maart 1938.

Ezelstraat 28, klooster en kerk van de ongeschoeide karmelieten

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 17u30 en op zondag 10 september van 14u tot 17u30

Mevrouw Sofie De Groote en de heren Jean-Pierre Debels en Rony Garez zorgen voor de begeleiding van de bezoekers

Het complex van de paters karmelieten is één van de waardevolle *plekken* in de Brugse binnenstad. Het nog bewaarde erfgoed is aanzienlijk en boeiend. Het wordt bovendien behoedzaam gekoesterd door de bewoners, die hun religieuze boodschap nog net als vroeger uitdragen.

De Spaanse Teresa van Avila (1515-1582) lag aan de oorsprong van de gereformeerde orde van de ongeschoeide karmelieten. Zij werd gesteund door Johannes van het Kruis, een mysticus en religieus dichter. Van hem kwam de idee om als teken van een strenger kloosterleven geen schoenen meer te dragen. In 1593 werden de ongeschoeide karmelieten een zelfstandige orde. Reeds in het begin van de 17de eeuw volgden stichtingen in de (Spaanse) Zuidelijke Nederlanden en dit met de hulp van de landvoogdes Isabella. In 1626 werd de vrouwelijke orde in Brugge gesticht en in 1630 de mannelijke orde. Op dat ogenblik was er in Brugge nog het klooster van de geschoeide karmelieten in de Carmersstraat. Tussen 1610 en 1698 werden in *de Provincia Belgica* 31 kloosters gesticht.

Dank zij de financiële hulp van de rijke Catharina Aernoudts, de moeder van pater Laurent Pot kon de nieuwe stichting in Brugge effectief vorm

krijgen. Het bisdom en de magistraat ondersteunden het project. In het *secrete resolutieboek* (bewaard op het Stadsarchief) met datum van 19 augustus 1630 lezen wij de voorwaarden van de stad: *waerop wiert gheresolueert hemlieden 't admitteren, met conditie dat zy gheen platse en zullen kiezen die de stad zoude ontrieven ende ongheligen zyn in haer cyraet ende straten ende dat zy huerliedder clooster zullen bouwen zonder stadts ende der gemeenten last.*

Brugge zat in de eerste helft van de 17de eeuw door oorlogsomstandigheden in een economische dieptepunt. Hulp van die kant kon niet verwacht worden. Niettemin was er bezorgdheid over de esthetische vormgeving van het nieuwe klooster (*een cyraet*) of hoe de *tijd* de ingesteldheid ten opzichte van architectuur niet wijzigt.

De reeds bestaande bedelorden waren de discalsen om verschillende redenen ongunstig gezind. De dominicanen, de augustijnen, de franciscanen en de geschoeide karmelieten probeerden de stichting zelfs effectief te verhinderen. Ze zagen daarin immers een bedreiging voor hun eigen inkomsten uit het

De prachtige 18de-eeuwse refector van de paters karmelieten in de Ezelstraat.

bedelen. Juist dan hadden ze extra geld broodnodig voor het restaureren van hun kloosters na de godsdienstmoeilijkheden.

Mevrouw Pot-Aernoudts had voor de nieuwe stichting het huis *Ten Hoeye* in de Schaarstraat tussen de huidige Gapaardstraat en de Willemsdreef geschonken. Dit huis bleek reeds kort nadien niet te voldoen en in 1633 waren de paters in het bezit van het *Hof van Uytkerke* in de Ezelstraat, in de onmiddellijke nabijheid van de Theresianen over wie ze de geestelijke leiding hadden. De aankoop gebeurde al dan niet met de hulp van Jan Gonzalez de Saldaigne (die op 5 april 1633 in de oude kadasterboeken nog als eigenaar staat ingeschreven).

Het *hof van Uytkerke* is nog steeds gedeeltelijk geïntegreerd in het huidige klooster. Dit grote domein omvatte in 1588 meerdere percelen en werd omschreven als *een groot schoon notabel parcheel van eenen huuse in d'Eselstrate, ghenaeamt 't Hof van Uytkerke met de platse van lande, stallynghen, uytganghen ende andere toebehoorten daermede gaende(...)by wijlen meester Philip van Alewijn en daarnaer Marie de Merode zijn weduwe ghebruuct*. Daarbij hoorde nog een huis in de Jan Boninstraat met een tuin, die met een poort verbonden was met het grote huis. Verder een *platse van lande neffens voorgaende groote huus ende Hof van Uytkerke op welcke platse hier voormaels een huus ghestaen heeft ende nu vervallen es(...)*. Bij het *hof* hoorden tenslotte nog zeven eenkamerwoningen in het Coolhof. Vanaf 1633 zullen de Discalsen de verschillende aangrenzende eigendommen aankopen.

Het Hof van Uytkerke dateert waarschijnlijk uit de 15de eeuw (er zijn verschillende balken met versierde balksleutels bewaard) en het was oorspronkelijk een heel luxueuze woning. Op de kaart van Marcus Gheeraerts(1562) zien wij twee huizen die afgewerkt zijn met schermgevels en achteraan verbonden zijn met een langsvleugel.

Eén van deze schermgevels was zeer groot. Het dwarspand was minstens drie bouwlagen hoog en vier traveeën breed. De top van de gevel was afgewerkt met een driepas. Bij het domein hoorde een ruime binnenkoer en een grote tuin. Het eigendom grensde aan een straatje: het zgn. *Speyewijfstratkin* of het Coolhof (waar dit straatje uitkwam in de Ezelstraat is nu nog herkenbaar, rechts van het klooster). Er bestaat nu nog een gedeelte van het grote huis: een dwarsvleugel die aan de Ezelstraat is afgewerkt met een trapgevel (heel wat lager dan de schermgevel van drie bouwlagen die te zien is op de kaart van Marcus Gheeraerts) en misschien een gedeelte van de langsvleugel naast dit pand, afgewerkt met een bakstenen gevel met kantelen (deze gevels werden in 1892 en 1897 hersteld met stadstoelage).

De paters karmelieten verbouwden aanvankelijk de bestaande gebouwen. Ze beschikten over een kleine bidruimte, een refter en een aantal cellen. De eenkamerwoningen in het Coolhof bouwden ze om tot ziekenhuis en ermitage. De bestaande gebouwen werden tot in de jaren 1667 aangepast. Toen werden een keuken, een ziekenhuis en negen cellen nieuw gebouwd. De bouwactiviteiten gingen verder in 1668 met een brouwerij (bier was een noodzakelijke behoefte in die periode van ondrinkbaar water) en in 1686 kwam er een nieuwe kluis, achteraan in de tuin. Tussen 1688 en 1691 volgde een intensieve bouwcampagne: de kerk met een uitgebreid koor en een bibliotheek. Een deel van het grote pand en een spreekkamer werden toen eveneens gebouwd. De prachtige refter, de gastenkamers en de *officinas* kwamen in 1723 tot stand. Op de verdieping van de tuinvleugel werden in 1724-1728 achttien cellen ingericht. In 1726 kwamen het tweede en grootste gedeelte van het pand tot stand en drie gastenkamers aan de kant van de Ezelstraat (de huidige ontvangstkamers). In de loop van de 18de eeuw volgden nog verfraaiingwerken aan de kerk en in 1913 tenslotte werden twee zijbeuken bijgebouwd. Of hoe concreet de **tijd** kan worden.

De karmelieten hadden zich kort na hun stichting in Brugge populair kunnen maken door hun onverdroten inzet bij het bestrijden van de pestepidemie van 1632-1637. De paters stonden effectief in voor de verzorging van de pestlijders. Verschillende van hen bezweken zelf aan de ziekte. Hun namen staan vereeuwigd in de lijsten naast de refter met de melding *inserviens pestiferis occubit* (bij de verzorging van de pestlijders bezweek hij). De discalsen (ook soms de lielevrouwbroeders genoemd) hadden sindsdien de dankbaarheid van de Bruggelingen gewonnen en konden probleemloos voldoende geld inzamelen voor de uitbouw van het klooster. De kloostergemeenschap kende ook in de 18de eeuw een grote bloei. In 1773 telde de ze veertig leden. Als gevolg van de Franse revolutie in 1796 werd het klooster gesloten. Op Driekoningendag van 1797 werden de paters met geweld uit het klooster verdreven: *de pestepaters met geweld door de goddeloze franse, uyt 't convent gesteken met de bajonette op de fusieken*. Verschillende paters konden ondergedoken verder in Brugge leven maar andere werden verbannen naar de eilanden Ré en Oléron. Acht van de eenentwintig verbannen paters konden terugkeren. De anderen waren gestorven van honger en ontbering. Op 30 december 1797 werden klooster en kerk te koop gesteld. De prior van Gent kon dank zij de hulp van bankier H. Heenen het eigendom terugkopen voor 180.000 ponden en in 1802 konden de erediensden opnieuw starten (met dank aan prior Jan Lammens voor deze gegevens).

Een vast parcours zal uitgestippeld zijn voor de bezoeker (de pandgang, een gedeelte van de trap, een glimp op de refter, de tuin met het pesthuisje en de kluis, de nieuwe kapel Sareptha). De kerk is in restauratie - bezoek volgens de mogelijkheden.

Het bezoek vangt aan in de grote pandgang waarvan het gedeelte waarin de bezoeker naar de tuinvleugel wordt geleid uit de bouwcampagne van 1688-1691 dateert. De overige vleugels dateren uit 1726. De gangen zijn overkluisd met graatgewelven met daartussen moerbogen op

eenvoudige consoles. De vloeren lijken uit zwarte basale tegels te bestaan. De gangen die naar de tuinvleugel en de verdieping leiden zijn sober gedecoreerd en witbepleisterd. Opvallend is de grijs-zwart marmeren vloer. In deze gang hangen enkele 18de-eeuwse schilderijen (waarschijnlijk afkomstig uit de kerk) en er is ook een staande klok te zien die heel duidelijk naar de tijd verwijst. Links kan men even de trap op. Bemerkt de (eeuwenoude) uitgesleten houten treden. Vanuit enkele ramen heeft de bezoeker een prachtig uitzicht op de tuin en van op het bordes op de belfortoren. Bovenaan op dit bordes ziet men een herinnering aan het vorige eeuwfeest dat de discalsen in Brugge konden vieren. In een nis met een Madonna (patrones van de karmel) en een Brugs beertje met wapenschild zit een chronogram verborgen (*Hic conventus/decor Mariae/vivit tricentenarius* ofte 1931 en vertaald: dit klooster, luister van Maria, leeft als driehonderdjarige). Terug op het gelijkvloers leidt een gang rechts naar de refter. Door de openstaande deur mag de bezoeker -heel uitzonderlijk- een blik werpen op dit zeer privaat gedeelte van het klooster. De ruimte is indrukwekkend door zijn eenvoud: vijf eiken moerbalken zijn zichtbaar onder een gepleisterd plafond en ook hier zijn de (naald)houten planken sinds de bouwperiode nog nooit vervangen en vertonen sporen van eeuwen activiteit. Acht tafels met bijhorende banken staan tegen aan de muren opgesteld. Achteraan is de plaats van de voorlezer. Alle maaltijden worden in stilte genoten. Eenmaal in de tuin kan de bezoeker de achtergevels bewonderen van zowel de kerk als de tuinvleugels (met alle dienstgebouwen). In de trap die naar de tuin leidt staat de datum 1733 gehouwen op één van de treden. De eenvoud van de architectuur is opvallend. Alle gebouwen zijn opgetrokken in baksteen, afgedekt met zadeldaken en twee bouwlagen hoog. Enkel de uitbouw achter de kerk met het koor is veel hoger. Daarin bevindt zich de bibliotheek en het archief van de gemeenschap (de kerk en het uitgebouwd koor zijn afgedekt met leien). Deze tuin is een oase van rust in de drukke binnenstad. Merk de oude

tuinmuur op. Er zijn verschillende omvangrijke beuken, linden en een plataan te bewonderen. Achteraan in de tuin bevindt zich de ermitage (of de kluis) in een afzonderlijk ommuurd gedeelte (niet te bezoeken op de OMD). Dit gebouw wordt ook nu nog gebruikt om zich in afzondering te wijden aan bezinning en gebed. Een weinig verder staat het pesthuisje dat uit de 17de eeuw lijkt te dateren. Mogelijkerwijs verlaat men het klooster via de Sarephthakapel die in 1987 werd gebouwd.

De grote kerk van de karmelieten werd, zoals hoger vermeld gebouwd tussen 1688 en 1691 naar een ontwerp van Theodoor de Haze (broeder Patricius, de *Pictor ingeniosissimus*). De bouwwerken zelf werden geleid door Michel Van Troostenberghe (broeder Michael) en heel veel van het timmerwerk en ook de sculpturale versieringen zijn van de hand van Jacobus de Koster (broeder Victor).

De voorgevel van de kerk is opgetrokken in een bak-en zandsteenstijl eigen aan de Antwerpse barok. De bovenbouw wordt van de benedenbouw gescheiden door een breed hoofdstel, dat de gevel horizontaal verdeelt. Voor een verticale geleiding zorgen de vlakke pilasters. De bovenbouw wordt bekroond door een gebogen fronton en geflankeerd door twee voluten. Boven de hoofdingang zit een medaillon met een sculptuur van Joannes de Doper, patroonheilige van de kerk. De kerk zelf is gebouwd op een eenvoudig rechthoekig grondplan en is inwendig verdeeld in drie beuken en een diep koor. De viering, die zich situeert tussen koor en benedenkerk, is bekroond met een koepel op pendentiefs, waarop de vier kerkvaders Joannes Chrysostomos, Anastasios, Ambrosius en Augustinus zijn afgebeeld. De beuken van de benedenkerk zijn ingedeeld door Corinthische pilasters met daarboven een architraaf. Die is versierd met de symbolen van de vier evangelisten, engelenkopjes en nissen. Heel wat van de aankleding in de kerk dateert uit 1690-1724. Verschillende lekenbroeders stonden in voor het werk (Jakob de Koster, Frans Quasdonck,

Pieter van der Meersch en Leonard Langenhove). Het beeldhouwwerk vertoont een grote eenvoud van stijl en een rijke iconografie. De eiken lambrisering wordt telkens verdeeld in panelen, gescheiden door vlakke pilasters en versierd met ranken, bloemen en vruchten en in de centrale medaillons komen afbeeldingen van Christus en de apostelen voor. Links en rechts in de zijbeuken (uit 1913) zijn drie biechtstoelen ingewerkt, ook die zijn rijkelijk versierd. Het houten hoogaltaar dat met marmerbeschildering is bekleed, is opvallend. Zes zuilen dragen een hoofdstel, dat bekroond is door een fronton. Beelden van Sint-Jozef met het kind, engelen, medaillons met de profeet Elia en Sint-Jan van het Kruis maken dit theatrale maar rijke ensemble compleet. Interessant is eveneens de preekstoel met een voor de karmelieten eigen iconografie. De kuip wordt getorst door de profeet Elia, de geestelijke vader van de karmel, en versierd met bustes van Christus en de heiligen uit de karmelietenorde. Tussen de heiligen kregen traditioneel ook de vier evangelisten een voorstelling. Engelen dragen het klankbord. De trap is versierd met putti, bladeren en vruchten. De trappalen zijn uitgewerkt als hermen die de H. Kerk en de H. Schrift voorstellen. De kerk herbergt nog zeer veel interessante religieuze kunstwerken. Een bezoek aan de kerk en het klooster is zeker een aanrader.

De kerk en het klooster zijn beschermd als monument bij K.B van 9 juli 1974 en bij Besluit van de V.E. van 21 juni 1984.

Garenmarkt 10, residentie ten Eeckhoute

Open op zaterdag 9 september van 14u30 tot 18u en
op zondag 10 september van 14u30 tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Dit zogenaamde 'complexe' huis (dat uit meerdere delen bestaat) kwam tot stand in het tweede kwart van de 19de eeuw als verbouwing en omvangrijke

Het interieur van de residentie ten Eeckhoute op de Garenmarkt.

uitbreiding van het gewezen *Hof van Cuba* (het woonhuis van Jan de Witte, bisschop van Cuba).

De gepleisterde straatgevel telt drie bouwlagen en acht traveeën onder een mansardedak. De lagere linkeraanbouw telt twee bouwlagen. Vlakke pilasters met bladkapitelen ritmeren de voorgevel om de twee traveeën. De vensters zijn voorzien van een vlakke omlijsting en hebben ramen met grote roedenverdelingen. De bovenvensters hebben bovendien versierde sluitstukken. De bovenste (tweede) verdieping dateert pas uit 1911. De rondboogvormige koetspoort, geflankeerd door twee Ionische zuilen die een kroonlijst dragen, dateert uit 1831. Die poort zit nu geprangd in de nieuwbouw.

Een exhaustieve studie over de voorgeschiedenis van de site, het pand en de ganse wijk werd uitgevoerd door zuster Catharina D'hooghe die twaalf jaar lang opzoeken verrichtte met een prachtig resultaat. Een *compacte* versie van deze opzoeken werd in 1996 gepubliceerd in *het Sint-Andreasdomein te Brugge en zijn bewoners*, waarin alle bijzonderheden over de opeenvolgende eigenaars zijn verwerkt.

Het ontstaan van het domein gaat terug tot 1386 als ridder Boudin de Vos zes naast elkaar gelegen bouwkvavels op de Garenmarkt aankoopt...en eindigt voorlopig in 1995 met de verkoop van een deel van dit eigendom aan de residentie ten Eeckhoute.

De zichtbare bouwsporen in het pand situeren zich in het einde van de 18de eeuw toen de familie Coppieters eigenaar was. Schepen Jan-Baptist Coppieters, zoon van de minister van financiën tijdens het Oostenrijks bewind, vestigde zich in 1737 in het gewezen *Hof van Cuba*. Hij was gehuwd met Thérèse Van Steenlant, die echter reeds in 1749 stierf. Jan-Baptist was voogd van de Potterie, gouverneur van de Bogardenschool en proost van de Confrerie van Sint-Ivo. Door zijn boedelbeschrijving blijft bekend dat heel wat schilderijen toen het interieur van het herenhuis

verfraaiden waaronder een Pieter Breughel en een Frans Sneyers. Hij bouwde wellicht de pilastergevel (die nu nog bewaard is). De toepassing van zogenaamde pilasters van de kolossale orde (waarbij die pilasters over meer dan één verdieping gaan) maakt de gevel vergelijkbaar met deze van het herenhuis Van Hamme, Sint-Maartensplein 5, dat in 1778-1781 gebouwd werd door E. Goddyn en E. Van Speybrouck (zie brochure Open Monumentendag 1991, nr. 14) en met de gevel van de residentie van de gouverneur op de Burg uit 1806 van Josephus-Franciscus van Gierdegom (zie nr. 4 van deze brochure). Jan-Baptist's ongehuwde dochter Marie zal tot in 1828 het pand bewonen. Toen werd het verkocht aan Benjamin Hooker uit Brighton. Deze Engelse aristocraat was verbonden aan het handelshuis Hooker en C° in Oostende. In 1831 liet hij aan de rechterzijde van de woonvleugel twee koetspoorten en een koetshuis bouwen.

In 1834 werd bankier Felix Dujardin (1789-1849) de nieuwe eigenaar van het pand. Die liet onmiddellijk grootscheepse werken uitvoeren. De woonvleugel werd uitgebreid met een vestibule en de hoge tuinvleugel met de drie salons op de begane grond. De linker koetspoort werd behouden en gebruikt als hoofdtoegang tot het herenhuis. Rechts kwam een uitbreiding met daarin vermoedelijk de kantoren van de bank. Bij deze verbouwing werden het door Hooker opgetrokken koetshuis en de tweede koetspoort gesloopt. Felix Dujardin kon vanaf 1841 dit grote, prachtige (en gemoderniseerde) herenhuis met zijn gezin bewonen. Op de plaats van de vroegere boomgaard van de Eeckhoutabdij liet Dujardin een Engelse tuin aanleggen naar het ontwerp van de Leuvense tuinarchitect Egidius Rosseel (1800-1877). De S-vormige vijver met het sierlijke bruggetje wordt gevoed door de reie en bevindt zich vermoedelijk op de plaats van de vijver van de abdij. Een zeer waardevol bomenbestand met beuken, olmen, populieren, rode esdoorn, watercypressen en een Japanse kerselaar zijn vandaag nog bewaard. Dujardin en zijn vrouw Françoise

Sabot, die gekend was als de *kantenmadam*, heben tijdens hun leven een waar fortuin vergaard.

Felix Dujardin kon in enkele jaren tijd zijn financiële instelling doen uitgroeien tot één van de belangrijkste lokale banken van het jonge België. Naast *bankieren* lanceerde F. Dujardin zich ook in de industriële ontwikkeling en trok de eerste industriële revolutie in Brugge op gang. Hij was immers voorzitter van *Cercle de l'Industrie et du Commerce*. In de jaren veertig richtte hij twee fabrieken op. De belangrijkste was de katoenspinnerij in Assebroek, net buiten de Gentpoort, waarvan enkel nog de erg vervallen directeurswoning is bewaard gebleven. Meer dan honderd werknemers konden een tijdlang genieten van werk en (voor de tijd) zeer vooruitstrevende sociale voordelen. Felix Dujardin overleed reeds in 1849. De families Dujardin, Devaux (Paul Devaux was lid van het Nationaal Congres in 1831) en Boyaval (Jules was de liberale burgemeester van Brugge) waren met elkaar verwant en waren op dat ogenblik de belangrijkste politieke en economische tenoren in Brugge.

In 1874 kwam echter een eind aan dit succesverhaal door de faling van de bank, vooral veroorzaakt door onvoorzichtige speculaties in het buitenland en het afsluiten van gewaagde leningen. Die faling was een ware economische catastrofe voor Brugge, die zich nadien maar zeer moeizaam herstelde. In 1877 kochten de *dames de Saint-André de Tournai* zeven van de acht loten van het voormalige eigendom Dujardin. Ze bleven er tot in 1987 gevestigd. Kort na de aankoop startten ook zij met bouwwerken. In 1878-1879 bouwden zij een nieuwe vleugel aan de straatzijde (ter vervanging van de bank) en een neogotische kapel naar het ontwerp van architect August Van Assche (beide nu gesloopt). In 1911 gaven zij opdracht aan architect Alphonse De Pauw om de 18de-eeuwse straatvleugel met een verdieping te verhogen. Vanaf dan werden op het terrein nog heel wat uitbreidingen van het schoolcomplex gerealiseerd.

In 1987 verkocht de zustergemeenschap het herenhuis en het bijhorend park aan een projectontwikkelaar, die een totale kaalslag en nieuwbouw voor een hotelcomplex op de site plande. Dit project kwam er (gelukkig) niet en het complex werd doorverkocht aan een groep die een seniorie wenste te realiseren: een aantal appartementen met hotelservice, boven een ondergrondse parking. Het huis Dujardin, dat pas in 1992 werd gerestaureerd, maakt nu deel uit van een vrij grootschalige nieuwbouw met een U-vormige aanleg rond een open ruimte in aansluiting met de waardevolle tuin. Ook toen werd door de Dienst voor Monumentenzorg een waar pleidooi tot behoud van het waardevolle huis Dujardin gevoerd. Met succes. Het oud gebouw werd gerestaureerd met een stadstoelage. Reeds tussen 1986 en 1992 was een volledige nieuwe school gebouwd ten noorden van het domein in opdracht van de vzw. Sint-Andreas.

Op de Open Monumentendagen kunnen de vestibule, de trappenzaal en de salons aan de straat- en tuinzijde worden bezocht, evenals een deel van de tuin. Uiteraard moet de privacy van de bewoners worden verzekerd.

Via de 19de-eeuwse koetspoort komt men in vestibule, die over twee verdiepingen als centrale ruimte de kern vormt van het gehele woonhuis. Praktisch alle ruimten staan hiermee in verbinding. De zeer consequent doorgedreven symmetrie is opvallend. Op de benedenverdieping geeft deze vestibule toegang tot het trappenhuis, ingebouwd in een ovale ruimte met stucversieringen (pilasters, kroonlijsten...) op de wanden en het plafond in een (laat)empirestijl. Bemerk de trappaal met een in imitatiebrons geschilderd voetstuk met drie griffioenen en een mahoniehouten leuning. De op de verdieping doorlopende gaanderij (waar nu de bibliotheek is) en de glazen dakverlichting beklemtonen het ruimtespel. Aan de kant van de straat bevinden zich een aantal kleinere salons en ontvangstruimtes met marmeren schouwttjes waarvan de schouwboezems versierd zijn met

pilasters met Corinthische kapitelen. De structurele aankleding is soberder dan in de grote salons aan de tuinzijde (nu eetkamers), waar de marmeren schouwen, de doorlopende friezen met palmetversieringen bovenaan de wanden en de plafondrozetten getuigen van een voor Brugge zeldzame 19de-eeuwse interieuraankleding. Deze ruimtes, met een plafondhoogte van 4,5 meter, geven aan de tuinzijde via beglaasde vleugel-deuren toegang op een doorlopende gesloten gaanderij per travee door zuilen gemarkeerd (zoals ook het geval is in de residentie van de gouverneur op de Burg, zie nr.4 van deze brochure). De ruimtes zijn nu zeer smaakvol gestoffeerd. Het bezoek zal eindigen in de tuin en via de Nieuwe Gentweg verlaat men het domein.

De directie van de huidige residentie ten Eeckhoute zal u op de OMD de huidige functie van het gebouw toelichten.

Het voormalige huis Dujardin is niet beschermd als monument.

Katelijnestraat 9-19, het Rooms Convent

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

De stichting van het Rooms Convent gaat waarschijnlijk terug tot het begin van de 14de eeuw. Het werd gesticht als aalmoezenhuis voor jonkvrouwen.

In een juridisch document uit 1330 wordt Adeline van Ravenscote vermeld als *meesterige van 't Almoesenhuse dat men heet 't Roomsche convent*. De stichter(s) zou een lid van de familie Ram (Rams Convent) kunnen geweest zijn, godshuizen krijgen immers vaak de naam van de stichter. In het begin van de 14de eeuw was er een broeder Joris de Ram meester van de Bogardenschool.

Er waren in de Middeleeuwen meerdere conventen voor *joncvrouwen of ghewillighe aermen* (Dops Convent, Scalkers Convent, 't Groot Hertsberghe, ten Hamerkine, van Ricelle...) die echter veelal tegen het einde van de 14de eeuw verdwenen omdat ze door de kerkelijke overheid niet werden gedoogd.

Deze jonkvrouwen waren dames van stand die vrijwillig in armoede leefden en zich ten dienste stelden van de armen. Via aalmoezen moesten ze in hun eigen onderhoud voorzien. Deze vrouwen konden al dan niet getrouwd zijn.

Na een brand werd het Rooms Convent in 1338 heropgebouwd, ditmaal echter voor arme begijnen. Deze heropbouw was mogelijk dank zij giften van Hugo uten Riede, kapelaan van het altaar van de Heilige Maagd Maria (dat zich onder het doksaal in de Onze-Lieve-Vrouwekerk bevond), Kateline Pelejans, de weduwe van Olivier Necker, en *andere goede lieden*.

In de stichtingsakte werden de statuten en de regels uitdrukkelijk bepaald. Deze kleine gemeenschap van arme, godvruchtige vrouwen hoefde geen canonieke geloften af te leggen. Ze stond onder de voogdij van de pastoor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk, de gardiaan van de minderbroeders en de priorin van het Sint-Jans-hospitaal. De begijnen moesten een intredegeld betalen van 10 schellingen dat gebruikt werd voor het onderhoud van het huis. De postulanten moesten steeds de meesteres, die gekozen werd door de voogden, gehoorzamen. Zij beheerde immers het convent. In de stichtingsakte van 1338 werd de hoop uitgedrukt dat *vele vrouwen langhe te gader mueghen wezen in paise zonder hulpe ende bestieren van mannen*. Of waarom begijnen soms bestempeld worden als dolle mina's.

Zeker voor 1471 is dit convent omgevormd tot godshuis en beheerd door de dismeesters van Onze-Lieve-Vrouw. Die zorgden dan voor de financiën en de levensnoodzakelijke dingen. Een achttal vrouwen van de parochie kreeg hier onderdak. Deze bestemming blijft tot vandaag gehandhaafd.

Vóór 1476 staan aanzienlijke uitgaven voor de huisjes genoteerd in de archieven van de dismeesters van O.-L.-Vrouw. Werd er toen een deel van het godshuis herbouwd? Dateert de oude westvleugel misschien nog uit de 15de eeuw? Volgens de rekeningen werden vanaf 1471 werken uitgevoerd. Een *quaet huus* (bouvvallig) werd afgebroken. De meester-metselaar, waarschijnlijk Jan van Cudseghem, kreeg 116 ponden uitbetaald en de meester-timmerman Pieter Minne niet minder dan 224 ponden. Pieter Batin werd betaald voor het leggen van *gleije* (dakstro), *stroozoden* en *teen* (wilgentakken). Aan *ijssere wercken* werd 54 ponden gespendeerd. En de nieuwe ramen hebben meer dan 8 pond gekost. De schrijnwerker Jan van Leefdale leverde bovendien acht nieuwe *coedsen* of bedden. Deze rekeningen werden afgesloten in 1476.

Reeds toen was er een kapel in het complex. In de hier hoger geciteerde rekening is er sprake van

een nieuw tabernakel dat werd aangekocht voor 6 pond en 6 schellingen. Betrof het hier het 15de-eeuws altaarstuk met voorstelling van de Genadestoel, dat pas na een schrijven van kunstschilder C. Leegenhoek in 1929, naar het Memlingmuseum werd overgebracht?

Geprangd tussen een grootschalige nieuwbouw uit 1962 en een 19de-eeuws pand zit de toegang tot het steegje dat leidt naar het Rooms Convent.

Het beluik bestaat uit twee haaks op elkaar gebouwde vleugels rond een binnentuin. De oudste vleugel (15de of 16de-eeuws?) telt twee bouwlagen, de herbouwde vleugel uit 1939 slechts één.

In 1939 werd de (bouwvallige?) noordvleugel gesloopt en vervangen door de huidige, naar het ontwerp van architect Firmin Koentges. Deze harde ingreep werd zwaar door de stad bekritiseerd omdat dit zonder haar toestemming was gebeurd. Het O.C.M.W. (toen C.O.O.) reageerde ontstemd op de kritiek van de stad en dreigde ermee de toegang tot het godshuis in de toekomst voor kunstschilders te verbieden. Hoe het geschil werd bijgelegd, is niet bekend.

De (huidige) kapel situeert zich in de inkom van de oude vleugel. Deze is afgedekt met een zadeldak bekleed met rode gegolfde pannen. Verschillende interessante architecturale details zijn in de gevel aan de tuinzijde af te lezen: zoals een korfboog-ingang waarvan de afgeschuinde dagkanten uitlopen in een accoladeboog en rechthoekige vensters met afgeschuinde dagkanten om maximaal het daglicht binnen te laten. De ramen hebben kleine roeden. De waterput (die reeds in 14de-eeuwse documenten wordt vermeld) en het afdak maken het pittoreske beeld compleet. In deze vleugel zijn ook nog heel wat authentieke constructie-elementen in het interieur terug te vinden zoals vloerconstructies met moer-en-kinderbalken, oude binnendeuren, laatgotische haarden met schouwlichamen versierd met kopjes en twee originele spindenkastjes.

In 1999 werd een restauratieontwerp van architect F. Verbeke goedgekeurd en dit wacht nu op uitvoering. Na de werken zullen in de twee vleugels samen vier woningen worden ingericht met behoud van alle historisch waardevolle delen (zelfs met inbegrip van het oud glas in de ramen). Of hoe een halt zal worden toegevoegd aan sporen van de tand des tijd.

Het O.C.M.W. zal voor de ingreep, die op ca. 12 miljoen BEF wordt geraamd, overheidssubsidies ontvangen, waaronder ook de stedelijke subsidie voor kunstige herstellingen.

Het Rooms Convent is niet beschermd als monument.

Kartuizerinnenstraat 2, de militaire kapel

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

In 1566 zochten de kartuizerinnen net als zovele andere religieuzen veiligheid en rust binnen de Brugse stadsmuren. Ze verlieten definitief hun klooster Sint-Anna-Ter Woestijne in Sint-Andries en vonden tijdelijk onderdak bij de zusters dominicanessen van Sion aan de Vlamingdam. Ondertussen startten ze met de verbouwing van hun refugehuis aan de *sheer Gillis Dopstraat* (nu de Kartuizerinnenstraat). De bouwwerken verliepen moeizaam omdat er een gebrek was aan financiële middelen. Het kartuizerinnenklooster omvatte het bouwblok de *sheer Gillis Dopstraat*, de Oude Burg, het Winterstraatje (nu nog bewaard tussen Oude Burg 19 en 21) en de Dijver. Het klooster werd vanaf de 19de eeuw geïntegreerd in de eigendommen van het O.C.M.W. en deze van vzw. Volkswelzijn. De kerk bleef als entiteit bewaard.

De kartuizerinnenkerk werd gebouwd tussen 1611 en 1614, onder het prioraat van Catharina Anchemant. De zusters lieten een vervallen pand *het root casteel* slopen en gaven opdracht aan meester-metselaar Ghysbrecht Vleesch en meester-timmerman Jan Ponsseel om een bescheiden maar sierlijke kerk te bouwen. De zaalkerk (een rechthoekige ongedeelde cultusruimte) was oorspronkelijk afgedekt met een houten gewelf en de ruimte werd verlicht door gotische spitsboogvensters met maaswerkversiering. Een eeuw later werd de kerk aangepast aan een 'modernere' architectuurstijl: het houten tongewelf werd vervangen door

gemetselde en gepleisterde koepelgewelven en spitsboogvensters werden omgebouwd tot segmentboogvensters met een passende omlijsting en voorzien van nieuwe glas-in-loodramen. Op dat ogenblik had meester-metselaar Frans Feijts de leiding van de werken. Toen werd het interieur van de sobere kerk verfraaid en opgesmukt met houten lambriseringen en een nieuwe marmeren vloer. De verfraaiing en modernisering gebeurden in opdracht van priorin Josepha Lafranchy (1713-1742). De laatste priorin Seraphine Debulgne (1766-1783) gaf hoogstwaarschijnlijk de opdracht om de stucdecoratie op het gewelf met de namen van de drie kartuizerheiligen Bruno, Hugo en Beatrix aan te brengen.

In 1783 werd het kartuizerinnenklooster gesupprimeerd, in 1790 opnieuw opgestart en in 1796 definitief afgeschaft. Vanaf 1824 werd een gedeelte van de kloostergebouwen door de Congregatie van de Zusters van Liefde omgevormd tot een tehuis voor ongeneeslijke zieken. Dit tehuis werd pas in 1892 overgebracht naar het nieuw gebouwd ziekenhuis in de Prof. Dr.J. Sebrechtsstraat. Verschillende panden werden later verkocht aan de Gilde der Ambachten (de CM).

De Brugse militaire kring die in 1856 was opgericht, kon vanaf 1893 de voormalige kartuizerinnenkerk en Oude Burg 13 gebruiken als militaire kerk en als verenigingslokaal. De militaire kring had als doel kwalitatieve ontspanning te brengen aan de soldaten.

De bakstenen kapel, waarvan de geschiedenis hier kort verhaald werd, is gedeeltelijk ingebouwd. Bemerkt op het zadeldak het eenvoudige klokkentorentje. Boven de ingang steekt een gevelsteen met een tekst die zowel naar de vroegere en huidige functie verwijst of hoe de tijd zorgt voor bestemmingswijzigingen. De eindgevel van de kerk is te zien van op de binnenkoer van het O.C.M.W. iets verder in de straat (daar krijgt de bezoeker ook een glimp van de nog bestaande

kloostergebouwen). Het is een eenvoudige bakstenen tuitgevel.

Aan de zijgevel in de Kartuizerinnenstraat zijn zeven gedenkplaten met de namen van oorlogsslachtoffers terug te vinden.

In de kerk zelf zijn verschillende bescheiden maar interessante kunstwerken opgesteld, die weliswaar uit andere kerken afkomstig zijn. Het oorspronkelijke meubilair was met de afschaffing van de kartuizerinnenorde verdwenen. Enkel het Sint-Annabeeld kan misschien nog van de zusters zijn. Sint-Anna was immers hun patroonheilige. Het houten, met marmerschildering afgewerkte altaar is classicistisch en kan mogelijk zelfs nog uit het einde van de 18de eeuw dateren. De eikenhouten preekstoel, die volgens de overlevering uit de Sint-Laurentiuskerk van Antwerpen afkomstig zou zijn, heeft een kuip versierd met de H. Lucas, de H. Joannes en de Goede Herder en rust op een (toch excentrieke) palmboom.

Onder het doksaal (aan de ingang van de kerk) bevindt zich een 18de-eeuwse marmeren nis die zou deel uitgemaakt hebben van het praalgraf van de bisschop Jan Calmo die tot op het einde van de 18de eeuw opgesteld was in de Sint-Donaaskathedraal op de Burg.

De in 1926 gebouwde crypte is zeker een bezoek waard. Deze is gebouwd als herdenking aan de Eerste Wereldoorlog. Het oorlogsmonument kreeg de vorm van een graftombe met gisant. Het beeld dat werd ontworpen door E. H. August Nobels en gehouwen door de Bruggeling Michiel D'Hondt (1848-1932). Dit beeld kreeg de gelaatstreken van soldaat Donat Spiers uit Ronse die op 9 augustus 1918 in Langemark was gesneuveld. Sinds november 1998 worden hier heel wat memorabilia van soldaat Spiers tentoongesteld.

De militaire kapel is niet beschermd als monument.

Langestraat 72, vzw. Oikonde (de zolders)

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 10u tot 18u

Open voor schooljongeren op Monumentenmaandag 11 september – enkel op reservatie

De jongeren van het Jongerenproject OMD Brugge zorgen voor de begeleiding van de bezoekers

Het Brugse Jongerenproject Open Monumentendag bestaat sinds 1992 en participeert dit jaar voor de negende maal aan dit culturele evenement. De jongeren zijn niet meer weg te denken uit het Brugse programma. Het project heeft zich als doel gesteld bij te dragen tot het beter leren kennen en waarderen van het Brugse erfgoed door jongeren van 14 tot 18 jaar. In de zomermaanden worden de Open Monumentendagen intensief voorbereid. De realisaties van de jongeren zijn meestal verrassend en van hoge kwaliteit. Het project staat onder de beschermende vleugels van de Stedelijke Dienst voor Monumentenzorg.

In 2000 werd (uiteraard) gewerkt rond het thema **tijd**. We zijn de vzw. Oikonde erg dankbaar voor het ter beschikking stellen van de zolders van hun pand in de Langestraat aan deze eigenzinnige bende. Op zolders worden immers de herinneringen aan de tijd bewaard.

Het voormalige klooster van de zusters van de H. Vincentius a Paulo, dat daar van 1894 tot in 1983 was gehuisvest, bestaat uit vier

aaneengesloten diephuizen uit de 16de en 17de eeuw. In de 19de eeuw werd het klooster aan de achterzijde uitgebreid met een neogotische kapel.

De straatgevels werden in 1937 zeer hard gerestaureerd naar een ontwerp van architect Jos Viérin. In de huizen blijven wel de originele constructie-elementen bewaard, zoals de balklagen (weliswaar bepleisterd) en de dakconstructies. Deze eikenhouten schaar-gebinten werden in 1994 gerestaureerd naar een ontwerp van arch. E. Olivier. Voor de restauratie van de traptoppen en het dak werd een stadssubsidie ontvangen.

In het gebouw zit nog een waardevolle neogotische kapel, waarvan de oorspronkelijke beschildering nog onder een recentere verflaag lijkt verborgen. De eenbeukige ruimte wordt verlicht door drie zgn. lancetvensters en een roosvenster in de eindgevel. De decoratie van kapitelen en gewelf is erg verijnd. Die ruimte verdient ongetwijfeld een herwaardering. Volgens een opmerking in een kunsttijdschrift uit 1900 zou het een ontwerp zijn van een Gentse architect. Dit is nog te onderzoeken. De zolders waarin het project van de jongeren vorm kreeg, hebben schaar-gebintes die getelmerkt zijn. In één van zolders zijn ook nog hanenbalken bewaard.

Van de vier aaneengesloten huizen met trap- en puntgevels had enkel het meest links gelegen als enige een huisnaam, *De Drie Mueneken*. Het huis rechts ervan is eeuwenlang in gebruik geweest als een huidenvetterij. Op 12 oktober 1584 kocht huidenvetter Jan van Riebecke het gebouw. Hij zetelde enkele keren als vinder (of controleur) in het bestuur van het huidenvettersambacht. De huidenvettersindustrie kende in de 16de eeuw moeilijke tijden en menig huidenvetter legde toen zijn activiteiten stil. Tot op het eind van de 15de eeuw was de huidenvetterij een belangrijke industrie, want leder was een veel gebruikte basisstof. De grootste concentratie leerlooierijen vond men langs de Garenmarkt en in de

Eekhoutstraat en Willemstraat. Het Huidenvettersplein was hun marktplaats. Tegenwoordig staat hier nog een vrijheidszuil versierd met het ambachtswapen. In de boogvelden van het huis Huidenvettersplein 12 (*De Duc de Bourgogne*) zijn bas-reliëfs aangebracht die de verschillende bewerkingen van het leerlooien verduidelijken. Een ook het voormalige ambachtshuis van de huidenvetters situeert zich op het plein.

Met de neergang van de huidenvettersindustrie, vanaf 1480, sloten verschillende vetteriën aan de Garenmarkt en Eekhoutstraat hun deuren. Het ambacht bleef bestaan tot aan de Franse revolutie. De overgebleven leerlooierijen lagen vanaf de 16de eeuw meer verspreid in de stad: aan de Groeningebrug (o.a. het leerhuys), het Walplein, de Vuldersstraat en de Langestraat. Eén van de huizen die nu deel uitmaakt van nr. 72 was zelfs tot in de 19de eeuw een huidenvetterij en het is altijd in handen geweest van belangrijke huidenvetter-families.

In 1631 kocht huidenvetter Pauwels Hoyken het pand. Vanaf 1640 tot 1667 was *de huidenvetterie* in bezit van Vincent Vanden Berghe senior en junior. Deze familie bezat ook een huidenvetterij nabij de Groeningebrug. Op 10 december 1667 kocht Jooris Isenbaert het bedrijf in de Langestraat. Verschillende leden van deze familie waren huidenvetter. Ook in Groeninge hadden zij een *vetterie*. Jooris Isenbaert, in 1669 nog deken van zijn ambacht, deed slechte zaken want zijn *huus ende huyvetterije* in de Langestraat werd door een hele reeks schuldeisers in beslag genomen. In 1683 werd Alexander Spillebeen eigenaar van de huidenvetterij. Hij overleed op 9 november 1702 en liet zijn gezin verschillende onroerende goederen na, waaronder huidenvetterijen in de Langestraat en Vuldersstraat. Het eigendom in de Langestraat wordt omschreven als *een huys met synder toebehoorten(...)achtenwaerts streckende met eene galderie ende kleen platsken van lande*

daemevens mitsgaders achterkeuken ende ledercamer met eene schorssecamer ofte soldercamer daerboven staende en liggende de selve galderije platsken van lande ende achterkeuken achter de voors(eide) huysse ten westzijde(...)voorts met een logie achter het voors(eide) platsken van lande achterkeuken ende leder camere uitcommende met een poorte in de voors(eide) langestrate boven welcke ganghe oock ten deele is commende de voorschreven schorssecamer(...)eyndelinge den voorschreven huysse achterwaerts streckende met eene grote platse van lande sijnde eene huyvetterij met de vetcuypen daerbinnen staende en de houtte reken daarmede gaende mitsgaders eene groote logie gedeckt met pannen staende teynde deselve platse van lande lanxst ende jehens de stedewaterloop met den brauwhalam inde selve logie.

De aanwezigheid van het Vuldersreitje of stedewaterloop achter de Langestraat was noodzakelijk voor het uitvoeren van het huidenvettersambacht. De huiden moesten immers in allerlei looibaden ondergedompeld worden. Naast water was gemalen eikenschors de voornaamste hulpstof (de *schorssecamer*). De huidenvetters maalden dikwijls zelf het eikenschors tot eek in hun eigen molens. De Bonne Chieremolen was tot in 1579 eigendom van het huidenvettersambacht. De *Grote Schorseemolen* aan de vroegere Ganzevest was eveneens duidelijk voor het malen van de eikenschors bedoeld. Ernaast stond de *Gheete*, een molen die in de 18de eeuw eigendom was van de familie Spillebeen. Op 29 oktober 1703 verkochten de erfgenamen van Alexander Spillebeen het huis en de huidenvetterij aan Jacobus Joseph Du Hayon, evenals de *schorsse wintmueien genaemt de Geete*.

Jacob Du Hayon trouwde met Marie de Lieu, weduwe van Jan Spillebeen. Vanaf 1733 tot 1770 is het bedrijf in de Langestraat eigendom van Pieter vander Piet, telg uit een belangrijke huidenvettersfamilie. Pieter was regelmatig vinder of deken van zijn ambacht. Op 15 mei 1770 kocht

huidenvetter Arnoldus Herrens het pand. Hij overleed op 2 juli 1791. Naast het bedrijf in de Langestraat bezat hij nog een *huis en huydevetterij* in de Vuldersstraat en een huis in de Blekersstraat. Drie van zijn zonen kozen voor het beroep van huidenvetter. Arnoldus jr. werd steenhouwer en Carolus boekdrukker. Jacobus Herrens kreeg in 1797 het bedrijf in volle eigendom. De familie Herrens baatte de zaak verder uit tot 1830. Dan vestigde de familie Veracx uit Maldegem zich hier. Het bedrijf sloot zijn deuren in 1883. De laatste huidenvetter was Désiré Veracx. De andere huizen die nu het pand Langestraat 72 vormen, boden in de 19de eeuw onderdak aan kleermakers (het uiterst rechtse huis) en andere stielmannen en dagloners.

De zusters van Sint Vincentius a Paulo zullen op het eind van de 19de eeuw de vier huizen samenvoegen en verbouwen en uitbreiden.

In 1980 schonken de zusters het ganse complex aan de vzw. Decanale Werken Brugg-Oost met de voorwaarde dat het gebruikt zou worden voor sociale doelstellingen of bijzonder onderwijs. Op 1 juli 1987 werd Langestraat 72 in erfpacht gegeven aan de vzw. Oikonde. Naast kantoren zijn daar ook zes studio's ingericht waar jongvolwassenen worden begeleid.

Oikonde Brugge, Dienst voor Pleegzorg is zowel werkzaam binnen de gehandicaptenzorg als binnen de Bijzondere Jeugdbijstand. Het trainingshuis-woongroep in de Langestraat, dat voortvloeide uit de pleeggezinnendienst, is een niet gesubsidieerd project dat bedoeld is voor jongvolwassenen met een lichte mentale handicap die een stap verder willen zetten naar zelfstandigheid en het alleen leren wonen. Een individuele begeleider helpt de zes jongeren bij eventuele moeilijkheden die het zelfstandig wonen meebrengen. De directeur van Oikonde Brugge is Marc David.

Langestraat 72 is niet beschermd als monument.

Markt 3, het Provinciaal Hof

**Open zaterdag 9 september van 14u tot 18u en
zondag 10 september van 10u tot 18u**

Gidsen zorgen voor begeleiding

Heel wat data zijn verbonden aan de geschiedenis en de voorgeschiedenis van het Provinciaal Hof. Op die plaats stond immers tussen 1285 en 1789 de Waterhalle, een imposant gebouw in baksteen en natuursteen dat schraags over de Kraanrei was gebouwd. Koopwaar werd daaronder in kleine boten aangevoerd, gelost en gestapeld. Na de sloop van de Waterhalle, die bekend stond als één van de *zeven wonderen* van de stad, werd de rei overweld en een fraai classicistisch gebouw opgetrokken. In het centrale deel van dit nieuwe bouwwerk richtte het provinciebestuur reeds in 1850 een raadzaal in. In 1878 verwoestte een desastreuze brand nagenoeg het volledige complex aan de oostkant van de Markt.

Toen was in Brugge de neogotische beweging volop in opmars. De plaatselijke gangmakers van die stijl, met als woordvoerder James Weale, drongen bij de bouwheer en zelfs bij Koning Leopold II aan om een gebouw in gotische stijl te laten ontwerpen.

In 1880 kregen stadsarchitect Louis Delacenserie en provinciaal architect René Buyck opdracht van de toenmalige gouverneur Th. Heyvaert om een provinciaal hof en een postgebouw te ontwerpen. De plannen van het nieuwe gebouwencomplex werden diverse malen gewijzigd naar de smaak van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en de werken konden pas in 1887 starten. Niet alleen de ontwerpfase was moeizaam verlopen ook de bouwwerf verliep problematisch. Het nog niet volledig afgewerkte gebouw werd in 1892 in

gebruik genomen en pas in 1909 voltooid. De linkertraveeën werden maar in 1921 afgewerkt.

De gevelarchitectuur in neostijl van de oostkant van de Markt bepaalt sterk het karakter van het plein. Deze architectuur vertaalt de visie die de 19de-eeuwse intellectuele en culturele elite erop nahield. Visie die werd bijgetreden door de politieke beleidsvoerders en veel te maken had met de hoop op de heropleving van Brugge op het eind van de 19de eeuw. De gotische architectuur gebruiken als inspiratiebron, leek daarvoor het meest aangewezen. In de Middeleeuwen situeerde zich immers de economische en culturele bloeiperiode van de stad. Zorgt ook het Provinciaal Hof voor **verwarrende tijden**?

Het imposante Provinciaal Hof bestaat uit een drie bouwlagen hoge middenvleugel van drie traveeën en twee lagere zijvleugels van twee bouwlagen en respectievelijk drie en vier traveeën. Dwars op dit voorgebouw staat nog een tweelaagse achtervleugel.

De voorgevel is bekleed met witte natuursteen uit Euville. De ingang wordt beklemtoond door de monumentale trap met open borstwering, de opvallende schildhoudende leeuwen en de twee lantaarns. De vensters op de beneden- en bovenverdieping zijn gevat in spitsboognissen met maaswerk in de boogvelden. Hoektorentjes, dakkapellen, hogels, pinakels en een opengewerkte balustrade als gevelbeëindiging maken het gotische beeld compleet. De stadhuisgevel en de gevel van het huis van de heren van Gruuthuse (zie nr. 5 van deze brochure) lijken duidelijk als inspiratiebron door de architecten en raadgevers te zijn gebruikt. De vergulde 'L' onder het dak verwijst naar Koning Leopold II.

Op de benedenverdieping zijn de voorzaal en de grote zaal te bezoeken. Zowel de met balksleutels versierde balkenzoldering, de rijkelijk met natuursteen voorziene ingangen, het beeldhouwwerk, de houten deuren, de schouwen en de

vloertegels zijn authentiek en typisch voor deze laat-19de-eeuwse stijl. Via de stenen eretrapp is de verdieping te bereiken. Het monumentale achtzijdige trappenhuis is een opvallend element in het gebouw. Verschillende beelden verfraaien dit gedeelte. Ze stellen bekende Vlamingen voor zoals Jacob van Maerlant, Jan Van Eyck, Lanceloot Blondeel en Jan Brito. In het stergewelf dat het trappenhuis afdekt, zijn op de consoles de personen gebeeldhouwd die bij de realisatie van het Provinciaal Hof waren betrokken zoals architect Louis Delacenserie, de beeldhouwers Gustaaf en Hendrik Pickery, de aannemers Hargot uit Antwerpen, architect René Buyck en gouverneur Albert Ruzette.

Op de bovenverdieping zijn de balkonzaal en de provincieraadzaal te bezoeken. In de balkonzaal valt de monumentale gebeeldhouwde schouw dadelijk op. Daar zijn ook de portretten van gouverneurs te bewonderen. Rechts van de brede middengang bevindt zich de voormalige provincieraadzaal (de provincieraad vergadert sinds 1999 in een nieuw gebouw gelegen bij het provinciehuis Boeverbos). Hier trekt vooral het roosvenster met het natuurstenen maaswerk de aandacht van de bezoeker. Het lijkt zo uit de religieuze architectuur overgenomen. De ruimte is afgewerkt met een houten spitsbooggewelf (dit gewelf verbergt wel een 'modern' ijzeren dakspant). Verder in de ruimte zijn beelden opgesteld die gezagdragers uitbeelden en heel wat portretten van de voorzitters van de provincieraad te ontdekken.

Het Provinciaal Hof is niet beschermd als monument.

Moerstraat 23, Hotel Karel de Stoute

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Een hoge lijstgevel uit 1849 verbergt twee diephuizen en een traptoren die oorspronkelijk hebben deel uitgemaakt van het *Hotel Vert* of *Hotel Charolais* (wat de naam is van een landstreek in Bourgogne tussen Autun en Mâcon, die door Filips de Goede bij zijn hertogdom werd gevoegd en ook de naam die aan de Karel de Stoute werd toegekend).

Na 1443 werd het domein van de hertogen van Bourgondië in Brugge, het zogenaamde Prinsenhof nog met verschillende eigendommen uitgebreid in de Moerstraat en de Geerwijnstraat. Het voormalige grote herenhuis van Jan van Varsenare op de hoek van de Moerstraat met de Geerwijnstraat werd aangekocht en in opdracht van hertog Filips de Goede verbouwd tussen 1446 en 1449 door meester-metselaar Michiel Goetghebuer en meester-timmerman Antoine Gossin. Dit kleine paleis stond aanvankelijk als het *Hotel Vert* bekend, later als het *Hotel Charolais*. Groene daktegels op het woongedeelte en de traptoren bezorgden de naam aan het pand. Ook de gekanteelde muur rondom het pand was met groene tegels afgedekt en alle smeedijzeren elementen hadden eveneens een groene kleur. De gevel rechts van het pand, waarin de grote poort zat, was afgesloten met kantelen. Philips de Goede schijnt een voorliefde te hebben gehad voor de Moerstraat en haar verrassend profiel, want een van de vensters was afgewerkt met een vooruitspringend vensterkorf (zoals aan het huis van de heren van Gruuthuse), van waaruit men een beter –maar toch veilig- uitzicht op de straat

kreeg. Boven op de traptoren was een terras van waaruit men de tuin van het Prinsenhof kon bewonderen. Achter het huis bevond zich een galerij.

Ter gelegenheid van het huwelijk van Karel de Stoute met Margareta van York in 1468 spaarde de hertogelijke familie kosten nog moeite om een grandioos feest op getouw te zetten. Het Prinsenhof werd toen *feestelijk* verbouwd en heringericht met de hulp van niet minder dan honderd kunstenaars. Hugo van der Goes en Jan Provoost waren als schilders betrokken bij het project. De rekeningen en de beschrijvingen van de werken zijn bewaard in het Rijksarchief in Brussel (veel van de rekeningen van het Prinsenhof zijn in Rijsel bewaard). Ook aan het *Hotel Vert* werd toen gewerkt. Karel de Stoute zou het vanaf dan gebruikt hebben als zijn woonst in Brugge.

Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Oostenrijk waren de laatste hertogelijke bewoners van het Prinsenhof. Keizer Karel zal, als hij naar Brugge komt, de voorkeur geven aan het Hof van Pitten in de Heilige Geeststraat, als verblijfplaats. De periode van verval van het complex was in de 16de eeuw definitief ingezet. Het werd wel bewoond door adellijke families, die eigenlijk fungeerden als een soort conciërge. Op 5 maart 1649 werd het complex van het Prinsenhof in opdracht van koning Filips IV verkocht aan Rogier de Gheldere. Een deel van de gebouwen, de toegangspoort, de kapel en enkele aansluitende constructies, werden het eigendom van Suzanne Bryngherst, abdis van de Engelse franciscanessen die toen nog in Nieuwpoort woonden.

Voor zover uit archiefdocumenten kan worden afgeleid bewoonde Rogier de Gheldere het *hotel Charolais* en na hem zijn zonen Louis en Pieter. Het huis werd toen omschreven als *seker huus met een torreen* of nog in 1683 als *een huys met eene groote poorte en ghecalyside platse(...)*ghenampt *Charolais*.

Van de familie de Gheldere zijn interessante boedelbeschrijvingen bewaard in het Brugse Stadsarchief waarin prachtige beschrijvingen van het Prinsenhof staan genoteerd en waarin ook de verkavelingspolitiek van het domein door de familie de Gheldere kan gevolgd worden. Rogier de Gheldere was apotheker van beroep maar was ook meermaals schepen van de Stad en thesaurier. Zijn zoon Louis die na hem het *hotel Charolais* bewoonde was licentiaat in de beide rechten en gehuwd met Adrienne Perduyn. Na haar dood werd hij kanunnik van Sint-Salvatorskerk. Zijn broer Pieter was schepen en raadslid van Brugge en proost van de Confrerie van het H. Bloed. De eigenaars na de familie de Gheldere moeten nog bestudeerd worden. Op het eind van de 18de eeuw werd het pand bewoond door stokhouder (veilingmeester) Charles de Tilly en in het begin van de 19de eeuw door fabrikant Jean Van Hofstade en zijn vrouw. In de kadastrale leggers van de Belgische periode vinden wij weduwe Joseph Vandenwouwre-Beernaert als eerste eigenares terug. Zij bewoonde het huis waarschijnlijk vanaf de jaren dertig van de 19de eeuw samen met haar *kamenierster*, *keukenmeid* en *peerdenknecht*. Mevrouw Vandenwouwre zal het pand grondig verbouwen en de twee puntgevels laten omvormen tot een lijstgevel in 1849. De muur rechts van het pand was toen nog gedeeltelijk met kantelen afgewerkt en de traptoren kwam heel wat hoger dan nu. In 1866 is de Oostendse handelaar Charles Vandermeersch eigenaar. Hij was getrouwd met de Brugse Marie Vanderhofstadt. De familie bleef zeker Moerstraat 23 bewonen tot in 1877 maar is nog tot in 1925 eigenaar gebleven. De meer recente geschiedenis moet nog worden onderzocht.

De lijstgevel van het huidige hotel Karel de Stoute is tweeënhalve bouwlaag hoog en vier traveeën breed. Achter deze lijstgevel zitten twee dwarspanden verborgen. De ingangstravee is even breed als het rechter dwarspand. De twee traveeën links ervan hebben de breedte van het linker dwarspand en de uiterst linkertravee heeft de

breedte van de traptoren die zich er nog steeds achter bevindt (de trap zelf is niet bewaard). Als men links de voorgevel bekijkt, die een weinig om de hoek is gevoerd, is de 15de-eeuwse traptoren nog duidelijk herkenbaar. De ingang van het hotel zit in een 18de-eeuwse(?) natuurstenen omlijsting. De trap met de gebogen treden werd in 1847 vernieuwd.

In 1986 werd het pand opnieuw verbouwd en ingericht als hotel. Toen werden de bewaarde bouwsporen van het *hotel Charolais* herontdekt. Op de Open Monumentendagen kunt u de huidige ontbijtkamer en wellicht ook de kelder bezoeken. De ontbijtkamer zit in de oorspronkelijke linker dwarsvleugel van het pand en de zoldering bestaat uit eiken moer-en kinderbalken. De balksleutels verraden de Bourgondische herkomst van het eigendom, want sommige zijn versierd met de Bourgondische vuurslag, andere met florale motieven. De kelder is overwelfd met graatgewelven, duidelijk een toevoeging uit een latere periode dan de 15de eeuw. Mogelijkerwijs was de kelder oorspronkelijk ook met een balkenzoldering afgewerkt. Jammer genoeg gebeurde in 1986 geen bouwfysisch onderzoek en gebeurde de verbouwing nogal hard en monumentonvriendelijk. Enkele boeiende elementen konden gered worden.

Een bezoek aan dit kleine hotel dat negen kamers telt, zal ongetwijfeld uw kennis van de Bourgondische geschiedenis van Brugge verrijken. De nieuwe uitbaters van het hotel zijn erg begaan met de geschiedenis van het voormalige *hotel Charolais*. Over het ganse Prinsenhofdomein is nog heel wat te ontdekken. Over het Prinsenhof van Gent verscheen op 1 september 2000 een studie op initiatief van de Gentse Vereniging voor Stadsarcheologie *Het Prinselijk Hof ten Walle in Gent*. Waar wacht Brugge op?

Moerstraat 23 is niet beschermd als monument.

Nieuwe Gentweg 78, Hotel Montanus

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Het statige herenhuis in de Nieuwe Gentweg, sinds de hereniging in 1997-1998 van de nrs. 76 en 78 opnieuw een geheel, bezit nog een oudere bouwkeren. Deze is zelfs enigszins af te lezen in de ritmering van de gepleisterde lijstgevel, die sinds 1849 het decor vormt vóór dit pand.

Nieuwe Gentweg 76 was sinds vele jaren ingericht als *hotel Ste Christophe*, dat volgens een Engelstalig briefhoofd uit 1926 een *modern establishment* was, over een *reading-room* beschikte, *healthy bedrooms* had, een *bath room*, een *large and beautiful garden with shady trees, arbours and summer-sleepingrooms* en zorgde voor *tranquil home-life* en, uitzonderlijk voor die tijd (?), maaltijden serveerden waarbij *vegetarians feel at home*. Het hotel telde 23 kamers en kreeg door de recente samenvoeging met nr. 78 een capaciteit van 32 kamers.

Het paviljoen uit 1927 in de tuin van hotel Montanus

Het langshuis is drie bouwlagen hoog, afgedekt met een schilddak en acht traveeën breed. Bij het eigendom hoort een op het eerste zicht onopvallend huisje in de Driekroezenstraat 17. Het interieur van dit 18de-eeuwse huisje houdt echter wel een verrassing in.

In de tuin staat een twee bouwlagen hoog paviljoen (de *summer sleepingrooms*) dat in 1927 werd ontworpen, een vrij uniek voorbeeld in Brugge van een gebouw in cottagestijl onder invloed van de Anglo-Normandische architectuur. Dergelijke architectuurvormen werden frequenter toegepast aan de kust. De architect, wiens naam op het ontwerpplan niet leesbaar is, was wellicht van de kust afkomstig.

De huizen nrs. 76 en 78 werden in 1998 samengevoegd en heringericht tot één hotel naar een ontwerp van Groep Planning.

Op de OMD kunt u de lobby, het Frank Van Ackersalon (huis nr.78 was de woning van wijlen burgemeester Frank Van Acker), de ontbijtzaal en de nieuw aangelegde tuin bezoeken. In de tuin werd een nieuwe vergaderzaal gebouwd. Op zondag zal ook een kamer in het huis in de Driekroezenstraat te bezoeken zijn. De stoffering van het hotel is sober maar wel erg smaakvol gehouden. In het witte salon vooraan valt de marmeren schouw op met daarboven de schouwspiegel. Het stucwerk is uitgevoerd in een laatromantische stijl en dateert wellicht uit 1913-1914 (of gaat het nog terug tot 1849?).

Voor deze 12de OMD werd de voorgeschiedenis van Hotel Montanus gedeeltelijk gereconstrueerd. Of hoe complex de tijd soms is.

Op 19 oktober 1566 hadden Jan Pelsers (of Pilse) en zijn vrouw Catheline Maertins een huis aan de Nieuwe Gentweg gekocht van de familie Scotis, die het reeds geruime tijd in haar bezit had. Jan van Peenen bezat een groot erf ernaast dat hij in 1574 eveneens aan Pelsers zal verkopen. Jan Pelsers was *roomeester* of *pestmeester* (die

steeds in het rood moesten gekleed gaan). Als geneesheer werd hij door de stad aangesteld voor de bestrijding van de pest. We vinden zijn naam vanaf 1575 in de stadsrekeningen vermeld om te *secouren zieke schamele lieden...alzoet gode almachtich belieft heeft dese zyne stede ende den inwonenden van diere te visiteren metter ziecten vanden epidemie.*

De roode meester

Met het uitbreken van een nieuwe pestepidemie in 1575 werd meester Jan Pelsers door de Stad Brugge aangesteld als *roode meester*. Fransijne van Voisdonck werd benoemd tot *rodevroedevrouwe*. Zij moesten de zieke Bruggelingen helpen en *bijstandicheit* verlenen. In hun rode kledij, die bekostigd werd door de Stad, vielen zij ongetwijfeld op. Ook hun helpers droegen speciale kledij en hadden altijd een rode pestestok bij zich, zo ook de priesters die de besmette mensen bijstonden. Naast de personen aangesteld door de Stad waren vooral de zwarte zusters van de Kastanjeboom en de kapucijnen (zie nr. 2 van deze brochure) een steun voor de zieken.

In 1580 zou de *contagieuse ziekte* in Brugge duizenden slachtoffers gemaakt hebben. Zij werden in massagraven op het Magdalenaveld buiten de Boeveriepoort begraven. Jan Pelsers bezweek wellicht toen ook aan de ziekte. In 1583-1584 was de gesel van de *haesteghe ziekte* nog niet voorbij. Er werden toen zelfs twee *roode meesters* aangesteld, maar dat belette niet dat *alle kerchoeven te cleene wijerden*. De stad werd ook nog in 1617, 1625, 1632-1638, 1646-1647 en 1665-1667 getroffen door de pest. Tijdens de laatste pestepidemie van 1665-1667 die Brugge teisterde en waarbij 1357 mensen stierven, lieten ook verschillende kapucijnen als hulpverleners het leven. Pater Melchior de Messin was een echte toeverlaat voor de zieken en na de epidemie schonk hij zijn rode *pestestok* aan het beeld van Maria van de Zeven Smarten in de Sint-Salvatorskerk waar tot op heden deze stok nog altijd aan de hand van het beeld hangt. Het is ook tijdens deze laatste pestepidemie dat de Brugse geneesheer Thomas vanden Berghe of Montanus door zijn kordaat optreden een enorm aanzien verwierf (B.S.).

De aankoop in 1566 behelsde een *huus met een plaetse van lande ten oostzyde achterwaerts streckende(...)* met eene nieuwe peertstalle met *ghemeene bornepit(...)* metten boomen daerinne staende plaetse van lande. De uitbreiding in 1577 wordt omschreven als *eene groote platse van lande twelcke een eestre es rontom in zyn muren(...)* met een cleen zomer huuseken int voom(oemde) eester staende met alle de boomen (...) met een nieuwe poorte in voom(oemde) eekhoutstratken (nu de Werkhuisstraat).

Jan Pelsers zal een nieuw groot huis bouwen op de plaats van het huis Scotis en de heester met het zomerhuisje ongewijzigd laten. Na zijn dood in februari 1581, *gedurende de contagieuse ziekte*, zal zijn weduwe het domein met het nieuw gebouwde huis doorverkopen aan Jan Everbout, die het zelf zal bewonen. Tussen 1586 en 1622 staan niet minder dan zeven opeenvolgende eigenaars in de documenten vermeld. Joos Casembroot, heer van Oostwynckel houdt het van 1622 tot 1646 in zijn bezit. Casembroot was enkele keren raadslid en schepen van de stad. Na hem werd Maximiliaan van Os, heer van Waterdijk, de nieuwe eigenaar en bewoner; vanaf 1670 tot 1710 werd dat *heer en meester* Joannes Baptist Pijnckel, kanunnik en aartsdeken van Sint-Donaaskathedraal. Zijn talrijke erfgenamen zullen het grote eigendom een tijdlang verhuren aan jonkheer Cornelis van Hegelsom. Eén van de erfgenamen was Johannes Bonifacius Lem, de proost van de O.-L.-Vrouwekerk. Hij verkoos om er een tijd zelf te wonen. Verschillende leden van de families Lem en Pijnckel lijken handelaars in lijnwaad geweest te zijn. Het huis in de Nieuwe Gentweg werd in 1708 beschreven als *een huys(...)* met *brauwerie ende brauwhalam(...)* mitsgaders eene ghecalsyde platse logie ende stallijnghe achterwaerts streckende met eene platse van lande ende achter uuytganck daarmede gaende.

Tussen 1710 en 1762 is het in bezit van achtereenvolgens Marcus Vleys en zijn neef Pieter Pangaert. De familie Pangaert zal het in 1762

verkoopen aan de familie Pecsteen.

Marcus Vleys die in 1740 stierf, behoorde duidelijk tot de Brugse *beau monde*. Hij bezat vele huizen maar bewoonde wel het pand aan de Nieuwe Gentweg... *een schoon huys ende groote hovinghe*.

Uit de boedelbeschrijving opgemaakt na zijn dood kan afgeleid worden dat Vleys handelaar was en wellicht eveneens brouwer. De gekende brouwerij *de Blauwe Arend* aan de Carmersbrug was zijn eigendom. In de tuin in de Nieuwe Gentweg stonden bloemen, waarvan door Bavo Huys tekeningen waren gemaakt, *vóór* ze in 1741 werden verkocht *venditie van de vercochte blommen die gestaen hebben in den hof*. Het huis zelf was verfraaid met schilderijen waarvan verschillende (een *andromede* bijvoorbeeld) na zijn dood gekocht werden door jonkheer Bernard de Bie.

In 1762 wordt Jean-François Pecsteen de nieuwe eigenaar. Hij was advocaat van de Raad van Vlaanderen en raadgever van het Brugse Vrije. In 1754 was hij getrouwd met Françoise Van den Abeele en hij stierf in 1783. Zijn weduwe zal het huis blijven bewonen met haar kinderen en verschillende dienstmeiden. De zonen studeerden rechten en de ongehuwde dochter Marie bleef tot aan haar dood in 1849 het pand bewonen. Haar nichtje Virginie Pecsteen, in 1830 gehuwd met rentenier Laurent de Schietere de Loppem, zal opdracht geven om in datzelfde jaar een nieuwe gevel voor het pand te bouwen en het huis wellicht zeer grondig te verbouwen. Jammer genoeg zijn geen tekeningen bewaard van de toestand voor de verbouwing. De familie de Schietere had zes kinderen en gaf daarnaast onderdak aan enkele familieleden. In 1874 trouwde dochter Ida met François de Thibault de Boesinghe. Zij kreeg na de dood van haar ouders het huis in bezit. Het echtpaar verbouwde in 1881 de poortdoorgang links van het eigendom.

Kort vóór of na W.O.I werd het pand in twee afzonderlijke woonentiteiten opgesplitst.

Twee bouwaanvragen blijven bewaard. Nieuwe Gentweg 78 (het linker deel) werd in opdracht van handelaar Louis De Smedt omgebouwd naar het ontwerp van arch. Amedée Dollé. Nieuwe Gentweg 76 was in 1913 in opdracht van juwelier Juliaan Benninck reeds gewijzigd naar een ontwerp van architect René Cauwe. De familie Benninck zou ook Driekroezenstraat 17 in haar bezit hebben gehad. Huis nr. 76 werd snel een hotel en nr. 78 bleef woonhuis.

Over het huisje in de Driekroezenstraat 17 vonden wij vermeldingen terug vanaf 1586.

A. Hazaert kocht toen een stuk grond waar drie huizen hadden gestaan, die nog niet lang voordien waren afgebrand. Die huizen maakten deel uit van een groot stuk hoveniersland dat *Ten Keerseboome* heette en vóór 1580 door Jan A(e)rents werd uitgebaat. Er zou pas in de 18de eeuw opnieuw een huis gebouwd worden aan de kant van Driekroezenstraat. Bij het eigendom hoorden wel huizen in de Werkhuisstraat. *Ten Keerseboome* bleef tot in 1691 in het bezit van hoveniers; daarna kwam het in handen van de familie Verhouve. Jan Verhouve, de eigenaar in 1691, was een advocaat. Het goed werd ongetwijfeld verder verhuurd aan hoveniers, onder meer aan Jan Bouchoutte en Pieter Daelman.

De advocatenfamilie Verhouve verkocht het goed pas in 1773 aan Charles Louis Le Poivre, heer van Mullem. Is Le Poivre de opdrachtgever van de merkwaardige schouw in het huisje? Bij die verkoop werd het eigendom omschreven als *een huys met een groote platse van laende daer mede gaende aen de noortsijde, nevens ende oock daer achterliggende wesende een hoveniershof(...) genaemt Den Keerseboom achterwaerts streckende(...)*.

In 1788 kwamen huis en gronden in het bezit van bleker Jacques De Souttere, die er zeker vanaf 1792 woonde. Vóór 1830 werd het pandje bewoond door de familie Buyck. Pierre Buyck, een van de belangrijkste 19de-eeuwse architecten,

woonde 15 jaar lang in dit kleine huisje samen met zijn ouders en zijn vijf broers en zusters.

Dit bakstenen diephuis met een plattegrond van 4.50m op 9.50m dateert uit de tweede helft van de 18de eeuw. Het pand oogt aan de buitenzijde, met de geschilderde bakstenen voorgevel, heel bescheiden, maar bezit inwendig nog een vrij goed bewaarde 18de-eeuwse ruimte-indeling en stoffering. Een dwarsmuur verdeelt het huis in een voorhuis (met beneden-en bovenkamer) en een achterhuis (met kelder met tongewelf en opkamer). Iedere kamer heeft een haard tegen de achterwand; deze op de opkamer heeft een rijk versierde schouwboezem in stucwerk met het portret van (hoogstwaarschijnlijk) Karel van Lotharingen, die in 1780 overleed. Was Le Poivre een bewonderaar van de geliefde landvoogd? Hier is verder onderzoek naar de figuur van Le Poivre aangewezen.

In de 19de eeuw was Driekroezenstraat 17 bezit van achtereenvolgens metselaar Hilarius van Iseghem, koopman Joseph Thylis, fabrikant August Piesens, gemeentesecretaris Louis Thooris en in het begin van de 20ste eeuw van juwelier Juliaan Benninck.

De restauratie van dit pand, die zopas werd voltooid, wordt gesteund met een stadssubsidie.

Noch Nieuwe Gentweg 78, noch Driekroezenstraat 17 zijn beschermd als monument.

Nieuwstraat 5, Godelieve instituut (of het eigenlijke Hof van Beveren)

Open zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

In 1994-1996 werd dit monumentale pand gerestaureerd en werd de geschiedenis ervan door historicus Bernard Schotte ontrafeld en bestudeerd. Uit meerdere eeuwen blijven interessante bouwsporen bewaard die het verhaal mee helpen materialiseren. Een boeiende ontdekkingstocht doorheen de tijd. Temeer dat ook Nieuwstraat 7 kan bezocht worden en dat zo het Hof van Beveren, dat vanaf 1446 tot 1569 uit de panden 5 en 7 bestond, voor één monumentenweekend opnieuw een geheel vormt. Het was de humanist Marcus Laurin die in 1569 het grote eigendom vanaf de hoek van de Oude Burg tot aan de Gruuthusebrug verkavelde.

De Nieuwstraat werd aangelegd op de plaats waar zich oorspronkelijk een kleine waterloop situeerde, de zgn. *westgracht* die echter reeds vóór 1302 verdween. Uit een akte van 5 november 1344 weten wij dat verschillende huizen aan de oostkant van de Nieuwstraat op dat ogenblik eigendom waren van Jacob en Lysebette den Zoppere en dat er voor hen reeds een Jan Kus als eigenaar bekend stond. Dus het terrein was reeds in de 14de eeuw bebouwd. In 1396 was kousenmaker en lakenhandelaar Jacob Gheerolf eigenaar en hoogstwaarschijnlijk ook de bewoner van vier huizen met een poort aan de oostzijde van de straat. Eén van de gebouwen was in hout opgetrokken.

De buurt van de Oude Burg en de Nieuwstraat werd in die periode voornamelijk door lakenhandelaars bewoond. Zij wilden allen dicht

bij de hallen hun woonplaats inrichten of bouwen. Merseniërs (die kostbare stoffen verhandelden) en lakenhandelaars behoorden tot de rijkste inwoners van de stad.

Wellicht kort vóór 1433 bouwde de handelaar in kostbare stoffen Lamsin Lanezone hier een nieuw groot huis. Dit pand kan vereenzelvigd worden met het latere Hof van Beveren. Deze informatie over een nieuw gebouwd huis met poort en gronden, komt uit een renteboek van de *Dis van O.-L.-Vrouweparochie*, dat bewaard wordt in het archief van het O.C.M.W.

Lanezone was in 1430 en 1438 schepen van Brugge en bekleedde meerdere malen een belangrijke functie in het ambacht van de merseniërs. Hij stierf in 1440 en zijn weduwe verkocht het eigendom in 1446.

Het is opvallend dat vanaf de 15de eeuw de lakenhandelaars in deze wijk als eigenaars verdrongen worden door medewerkers van het Bourgondische staatsapparaat. Ook Nieuwstraat 5 werd in het midden van de eeuw eigendom van Margriete Bladelin, de weduwe van de ontvanger van de hertog Colaerd de Fevere die reeds Oude Burg 27 in haar bezit had. Zij had ook Nieuwstraat 7 gekocht. Haar dochters Lysbette en Margriete huwden respectievelijk met Joos van Varsenare en Jan III de Baenst, beide eveneens verbonden aan de Bourgondische hofhouding. Jan de Baenst en Margriete erfden Oude Burg 27 en bouwden er het Hof van Sint-Joris uit en Lysbette en Joos van Varsenare erfden de huizen in de Nieuwstraat. Dit eigendom werd in 1457 omschreven als *huusen, lande ende poorte naest Jans Baenst achterpoorte*.

De panden werden in 1468 geërfd door Joos II van Varsenare, een raadsheer van Maximiliaan van Oostenrijk die omwille van zijn loyaliteit voor de hertog uit de stad verbannen werd. Hij had als bijnaam *le riche flamen*. Zijn vrouw Katharina van Riede zal de huizen in de Nieuwstraat doorverkopen aan Filips van Bourgondië, heer van

Beveren en de zoon van de *Grote Bastaard van Bourgondië*, Antoon.

Filips was admiraal van de vloot van de hertog en vervulde heel wat diplomatieke opdrachten. Hij huwde met Anna van Borssele, dochter van Wolfert IV heer van Veere op Walcheren. Filips stierf in 1498 in zijn hof in de Nieuwstraat, dat vanaf dan allicht bekend stond als het Hof van Beveren. Zijn erfgenamen zullen niet meer in Brugge resideren maar verkochten het eigendom toch pas in 1547 aan Cornelis de Scheppere, gehuwd met Lysbette Donche, de weduwe van Pieter Laurin.

Cornelis de Scheppere was als diplomaat in dienst van Christiaan II van Denemarken en later van Keizer Karel. Hij verbleef zelden in Brugge en verkoos zijn kasteel in Eke. Zijn erfgenamen zullen het complex in 1567 verkopen aan Marcus Laurin, heer van Watervliet en bewoner van Oude Burg 27. Marcus en zijn broer Guido bezaten toen het volledige bouwblok vanaf de hoek van de Oude Burg tot aan de hoek met de Dijver. Het eigendom in de Nieuwstraat wordt dan omschreven als *eenen parcheele van huusinghen metter toebehoorten diversche woensten zijnde(...)gheheeten thof van Bevere met alle de huusinghe ende hovinghen daer mede ghaende(...)streckende achterwaerts tot een straetkin commende van den Oudenburch onder de ghaderijen van mijne heere van Watervliet totter reije van Brugghe*.

Marcus en Guido Laurin waren boegbeelden van het humanisme in Brugge. Marcus bouwde een belangrijke bibliotheek uit en legde een muntenkabinet aan in het Hof van Watervliet. Reeds in 1569 moest hij wegens financiële problemen Nieuwstraat 5 doorverkopen aan Anna van Thiernes. Vier andere huizen in de Nieuwstraat (tot aan de Gruuthusebrug) verkocht hij aan zijn broer Guido (met onder meer het huidige Nieuwstraat 7).

Bij die verkoop omschrijft men het Hof van Beveren als een huis waarvoor een geplaveide

plaats lag. Achter het huis lag een grasveld dat zich uitstrekte tot aan het Raamstraat, een afgesloten straat rechts van Oude Burg 21. Naast het Hof van Watervliet situeerden zich de keuken en de *bottelrie* in twee afzonderlijke gebouwen. Achteraan bevond zich een huisje met een siertuin. Het volledige eigendom lijkt ommuurd en een deel van het oorspronkelijke Hof van Beveren werd geïncorporeerd bij Nieuwstraat 7 (zie nr. 15 van deze brochure).

Anna van Thiennes bleef ruim een kwart eeuw lang eigenares van het pand, dat ze onder het calvinistisch bewind (1578-1584) verhuurde aan Juan Perez de Malvenda die hier toen de relikwie van het Heilig Bloed verborg. Een 19de-eeuwse gedenksteen met een tekst van Guido Gezelle is nu te bewonderen in de koetsendoorrit van het huis. In de 17de eeuw zijn de opeenvolgende eigenaars Marie van Heule, Christoffel Boltsen en zijn erfgenamen, Jan Roelofs, Leopoldus Nieulant en Emmanuel de Vooght.

Brouwer en wijnhandelaar Jan Bartholomeus bezit het huis vanaf 1712 maar gaat reeds in 1713 in falings. Door dit financieel incident bleef een interessant document bewaard waarin de inboedel en het huis in de Nieuwstraat worden beschreven. De benedenverdieping telde toen twee salons, een zitkamer, twee eetkamers, een keuken en een slaapkamer. Op de verdieping waren vijf slaapkamers. Niet minder dan zeven ruimtes in het huis waren behangen met goudleder en voor de ramen hingen gordijnen. De eetkamer was met Doornikse wandtapijten verfraaid en één kamer met Hollands zeildoek. De eigenaar bezat ook heel wat schilderijen, niet minder dan vierhonderd *stucx* porselein en twee grote spiegels met omlijstingen.

Het Hof van Beveren was in het begin van de 18de eeuw ongetwijfeld een zeer luxueus huis maar bleek toch nodig verbouwd te moeten worden.

De steenrijke Joanna Antonia van Terwe en haar man Jacques van Ockerhout werden in 1713 de

nieuwe eigenaars. Ze startten onmiddellijk met verbouwingswerken. Jacques van Ockerhout stierf nog in 1713 maar zijn vrouw zette de werken verder. De sommen die werden besteed, wijzen erop dat de verbouwingen ingrijpend waren. Meester-timmerman Dominicus Van Speybrouck kreeg 226 ponden uitbetaald, meester-metselaar Jan Hanssens 91 ponden. Joanna Terwe bleef het gemoderniseerde huis bewonen tot aan haar dood in 1758. Het werd geërfd door haar schoondochter Marie Anna Van den Bogaerde en haar kleinkinderen die het opnieuw onmiddellijk verbouwen. Voor het eerst wordt melding gemaakt van een ingang aan de straatkant: *ten jaere 1758 heeft gedaen maecken eene nieuwe vautekelder, nieuwe geleght de daecken, de saletten ende camers verandert, den inganck ter straete ghebracht ende daeraen veele effectieve melioraties ghedaen.*

Deze verbouwingswerken gebeurden onder de leiding van de toen meest bekwame ambachtslui: Eugenius Goddyn als meester-metselaar, Lodewijk Heldewijs als meester-timmerman, Johannes van Sassenbrouck als stucwerker. De veelzijdige beeldhouwer-architect en kunstenaar Hendrik Pulinx leverde een schouw in gleiswerk.

Maria Anna Vanden Bogaerde bleef het huis bewonen tot aan haar dood in 1795. Het werd nadien gekocht door de familie De Man. Adèle De Man zal het met haar man Edmond Philippe Le Bailly de Tillegem bewonen vanaf 1844. Ze verbouwden het pand in 1862 en in 1881-1883. De gevel kreeg bij die laatste verbouwing grotendeels zijn huidige uitzicht. Ook de koetspoort en het monumentale trappenhuis dateren uit die periode. Hun kleindochter Cecile en haar man Stanislas van Outryve d'Ydewalle erfden het pand in 1908. Ze bewoonden echter kasteel Tudor en verhuurden Nieuwstraat 5. Het pand werd in 1910 opgesplitst in twee entiteiten, en in 1922 doorverkocht aan Joseph de Brouwer. Deze laatste verkocht het aan de vzw. Christelijke Sociale Werken en vanaf 1930 wordt het gebruikt door de vzw. Vrouwenwerken Sint-Godelieve. In

functie daarvan werden heel wat verbouwingen uitgevoerd.

Het drie bouwlagen hoge monumentale herenhuis heeft een L-vormige plattegrond. Een oudere kern dateert uit de late Middeleeuwen. Vooral de 19de eeuw heeft het huidige uitzicht van het pand bepaald. De voorgevel is een classicistische gepleisterde lijstgevel die qua ritme, kroonlijsthoogte en ornamentiek perfect harmonieert met die van nr. 7 (1802). Hij telt acht traveeën en vooral de versiering met zgn. imitatiebanden op de benedenverdieping en de triglifienversiering aan de kroonlijst net onder het dak zijn opvallend.

De ingang zit in de poorttravee die licht vooruitspringt ten opzichte van de rest van de gevel en door de decoratie en invulling extra allure kreeg.

Van de 15de-eeuwse bouwfase is nog een bakstenen (dwars)vleugel aan de tuinzijde bewaard. De oorspronkelijke constructieonderdelen zoals overwelfde kelders, vloerconstructies bestaande uit moer -en kinderbalken (weliswaar later bepleisterd) en een eikenhouten dakgebinte zijn goed bewaard gebleven. Links van deze vleugel staat een kleinere vleugel uit de 17de/18de eeuw. Op de gelijkvloerse verdieping zit de 18de-eeuwse keuken met een grote haard opgetrokken met blauwe baksteentjes, komfoortjes en met geglazuurde tegels bekleedde wanden. De neoclassicistische vestibule en het trappenhuis dateren hoogstwaarschijnlijk uit 1881-1883. De in 1996 gerestaureerde marmerschildering in het trappenhuis kan nog wat recenter zijn. Boven is nog een huiskapel bewaard met neogotische wandbeschilderingen en eikenhouten deuren, hoogstwaarschijnlijk ook uit 1883.

Met de laatste restauratie werden alle waardevolle interieurelementen die uit verschillende eeuwen of tijden dateren, behouden en opnieuw in ere hersteld. De nieuwe patio is dan weer een

voorbeeld van een eigentijdse inbreng. Een bezoek aan het gebouw voert u doorheen de tijd. Momenteel volgen 2000 vrouwelijke studenten hier volwassenenonderwijs. Nieuw zijn de opleidingen taal en informatica.

Nieuwstraat 5 is beschermd als monument bij M.B. van 4 november 1996.

Nieuwstraat 7, het zgn. Hof van Beveren (ingang via Nieuwstraat 5)

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Net als het buurpand nr. 5 is Nieuwstraat 7, dat eerder verkeerdelijk als het *Hof van Beveren* staat bekend, een indrukwekkend gebouw. Aan de kant van de straat lijkt het bij wijlen een geheel te vormen met Nieuwstraat 5. Als men de panden vanuit de lucht bekijkt, wordt duidelijk dat het om twee verschillende entiteiten gaat. Enkel de drie linker traveeën, die oorspronkelijk bij het *echte* Hof van Beveren hoorden (nu opnieuw gedeeltelijk), zijn er ook (organisch) mee verbonden. Bij het bezoek zal dat ook duidelijk opvallen.

Nieuwstraat 7 is een langsbouw van tweeënhalve bouwlaag, afgedekt met een afgeknot zadeldak. De monumentale lijstgevel uit 1801-1802 is negen traveeën breed en heeft een lengte van 25 meter. Het is een zeldzaam voorbeeld van een vroeg 19de-eeuwse gevel in classicistische stijl. De drie centrale traveeën springen licht vooruit en vormen een zogenaamd middenrisaliet. Dit risaliet wordt nogmaals beklemtoond door een driehoekig fronton bovenaan. Het pleisterwerk van deze voorgevel is versierd met imitatievoegen. Rechts situeert zich de koetspoort die geflankeerd wordt door twee Toscaanse zuilen. De gevel wordt helemaal bovenaan bekroond door een entablement met triglifien dat geïnspireerd is op de klassieke bouwkunst. Bemerkt ook de rijk uitgewerkte goot.

Nieuwstraat 7 heeft vandaag nog steeds een 15de-eeuwse bouwkern. Alhoewel de verbouwingen in het begin van de 19de eeuw en in 1990 ingrijpend

waren, blijven oude bouwrestanten nog zeer goed herkenbaar. Uw begeleiders op de OMD zullen u daar ongetwijfeld op wijzen.

Het gebouw heeft een L-vormige plattegrond. De straatvleugel op zijn beurt heeft een onregelmatige rechthoekige plattegrond. Haaks daarop bevindt zich aan de linkerzijde een smalle dwarsvleugel (een gedeelte hoort bij Nieuwstraat 5). Die vleugel is twee bouwlagen hoog en afgedekt met een zadeldak. Een oude sporenkap, weliswaar verbouwd met schaargebinten, wijst op de respectabele ouderdom van het gebouw. In de oksel van de straat- en dwarsvleugel bevindt zich een ietwat jonger gebouw. Het is eveneens twee bouwlagen hoog. Ook hier zijn de originele moeren kinderbalken bewaard en in 1990 gerestaureerd. De moerbalken rusten op geprofileerde natuurstenen kraagstenen. De balksleutels in de ruimte op de benedenverdieping zijn met houtsnijwerk verfraaid.

In 1990 werd de voorgevel hersteld en opnieuw beschilderd in lichtgroene schakeringen. De oude ramen werden zoveel mogelijk behouden en hersteld. Ook het oud glas werd behouden. In het interieur zijn, naar het ontwerp van Groep Planning uit Brugge, heel wat nieuwe elementen aangebracht. De classicistische koetsendoorgang is ongewijzigd gebleven. De afzonderlijk binnengevelvlakken worden geritmeerd door Toscaanse zuilen. De ruimte is overkluisd met een tongewelf. In het laatste vak situeert zich de toegang tot het trappenhuis. In 1990 werd een 19de-eeuwse trap vervangen door een nieuwe monumentale betonnen trap, die als belangrijkste circulatie-as fungeert tussen de verschillende verdiepingen en de voor- en achtervleugel. De trap lijkt volledig vrij te staan van de wanden. De bordessen en de steektrappen zorgen voor een indrukwekkend ruimtespel, dat nog versterkt wordt door het zenitale licht. Deze trap is een mooi voorbeeld van een kwaliteitsvolle en eigentijdse toevoeging in een eeuwenoud gebouw. Op de zolderverdieping bevindt zich een ruime vergader-

zaal dat een bezoek zeker waard is. Van daaruit krijgt men een ongekend en fascinerend uitzicht op het huis van de heren van Gruuthuse (zie nr. 5 van deze brochure) en de O.-L.-Vrouwe-kerk. Ook richting Dijver is het uitzicht ongemeen interessant. De zaal op de verdieping, met de 15de-eeuwse balksleutels versierd met musicerende engelen (harp en fluit) is een bezoek meer dan waard.

Van Nieuwstraat 7 bestond nog geen huizengeschiedenis. Naar aanleiding van deze openstelling werden nieuwe gegevens opgezocht. Het verhaal is echter nog niet rond.

Op het einde van de 16de eeuw ten tijde van de humanist Marcus Laurin, bewoner van het Hof van Watervliet Oude Burg 27, waren de huizen aan de oostkant van de Nieuwstraat één groot eigendom. Dus zowel Nieuwstraat 5 als 7 waren zijn bezit. In 1599 werd het huis nr.7 bij decreet verkocht aan Charles van Marivoorde (het was toen gekend onder de hier volgende beschrijving: *een huus wijlent twee wuinsten plachten te zyn (...)naest den huuse van ouden tijden ghenaeamt tHof van Beveren aan de noordzyde ende naest een straetken of ganc aen de zuudzyde*). Het straatje is nu nog steeds zichtbaar.

Tussen 1609 en 1630 was het in het bezit van de familie Dominique en via schenking kwam het nadien in gemeenschappelijk bezit van de familie Rommel en van Jacques Spae, weduwnaar van Anna de la Feuille. Vanaf 1640 had Nicolaas Rommel het pand volledig in zijn bezit. Nicolaas Rommel was raadspensionaris en griffier van het Brugse Vrije. Hij was licentiaat in de rechten en een zeer rijk man. Hij had een indrukwekkende collectie boeken, schilderijen en prenten, die na zijn dood voor om en bij 1200 pond werd verkocht; in die tijd een fikse som. Vanaf 1669 werd het huis in de Nieuwstraat voor een tijd verhuurd aan landmeter Jan Roelof voor een jaarhuur van 60 ponden.

In het begin van de 18de eeuw werd het opnieuw

door leden van de familie Rommel bewoond en wordt het huis omschreven als *een schoon ende notabel parcheel van een huijs met alle sijne toebehoorten staende binnen der stede(...)met eene schoone platse van lande daer achter liggende ende achterhuysingen commende op het water*. Het huis werd in 1729 op 1220 ponden geschat.

Door een huwelijk tussen leden van de families Rommel en Stochove is het deze laatste familie die we tot in 19de eeuw terugvinden als eigenaar. In 1777 is het in bezit van jonkheer Jan Aybert Stochove. In de notariële documenten staat toen nog steeds genoteerd dat Nieuwstraat 7 twee eeuwen vroeger eigendom was van de heer Marcus Laurin. In 1777 specificeerden diezelfde documenten enkele interessante rechten en plichten (vooral wat betreft deuren en vensters) ten opzichte van de buurwoning *van ouden tijden ghenaeamt tHof van Beveren*.

In de op het Stadsarchief bewaard gebleven bevolkingsregisters staat te lezen wie Nieuwstraat 7 bewoonde vanaf 1792. Aanvankelijk verbleef hier de familie Jean Stochove-Perduyn met zes kinderen en enkele dienstmeiden. De opdrachtgever van de nieuwe gevel zal ongetwijfeld Jean Charles Stochove (1762-1829) zijn geweest. Hij was getrouwd met Isabelle Coppieters en staat genoteerd als *rentier en maire adjoint*. Zijn vrouw en ongehuwde dochter blijven er na zijn dood wonen. Isabelle Stochove sterft in 1869 en vanaf 20 september 1871 werd het pand bewoond door de Parijse graaf Marie Robert Prosper de Bruce, zijn vrouw Elisabeth Rousseau de Rimogne en hun familie.

Vanaf 1885 was het in bezit van de families Frenelet en de Crombrughe de Looringhe en vanaf 1920 is officier Antoine de Crombrughe de Looringhe de enige eigenaar. Het bleef nog een lange tijd bewoond tot het omgevormd werd tot kantoren.

Nieuwstraat 7 is beschermd als monument bij M.B. van 4 oktober 1996.

Niklaas Desparsstraat 11, Hansa Hotel of het huis ten Vaulte

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Voor de bouw van de stadsschouwburg werd een volledige stadswijk tussen de Kuipersstraat, de Vlamingsstraat, de (voormalige) Robijn- en Eistraat, de Korenbloemstraat, en de Bezemstraat gesloopt. Uit wat op de OMD te bezoeken is in de Niklaas Desparsstraat blijkt dat niet alles ten prooi viel aan de sloophamer.

Na de bouw van de schouwburg door de Brusselse architect Gustave Saintenoy (1867-1869) werden de nieuw gecreëerde straten errond bebouwd. Op het Brugse Stadsarchief zijn bijna alle ontwerpen bewaard voor de nieuwe huizen in de Adriaan Willaertstraat, de Niklaas Desparsstraat (de vroegere Bezemstraat soms Pluimstraat genaamd), de Robijnstraat, de Jacob Van Ooststraat (vroeger Korenbloemstraat of Kleine Kuipersstraat) en de verbrede Kuipersstraat zelf. Percelen op de nieuwe rooilijn werden ter beschikking gesteld van bouwlustigen. De nieuwe huizen en tuinafsluitingen werden in een neoclassicistische en eclecticismistische stijl ontworpen. Opmerkelijke vaststelling hierbij was dat de hoofdontwerper niemand minder was dan Louis Delacenserie (1832-1909), die kort na de realisatie van de huizen in september 1870 benoemd werd tot stadsarchitect. Opmerkelijk ook omdat Louis Delacenserie gekend is als belangrijk architect voor de neogotiek in Brugge (zie nrs. 11 en 24 van deze brochure, nr. 17 vormt hierop een uitzondering). Provinciaal architect Pierre Buyck ontwierp het belangrijk hoekpand op de Vlamingsstraat met de Adriaan Willaertstraat.

In de periode 1850-1875 kende België en ook Brugge een liberaal bestuur. De filosofie die toen met deze politieke strekking gepaard ging, was er een van individualisme. Op architecturaal gebied vertaalde dit zich het best in een eclecticismistische-classicistische stijl. Onder het liberale bestuur van burgemeester Jules Boyaval in Brugge kregen wij hier –weliswaar op geringe schaal- voorbeelden te zien van een *hausmanniseringsstedenbouw*, gekoppeld aan een eclectische architectuur. Heel wat bepleisterde gevels in de stad werden toen nieuw gebouwd of vóór een oude gevel gekleefd. In sommige straten werden nieuwe rooilijnen getrokken met de bedoeling een ruime, moderne stad met brede straten te creëren. De bouw van de stadsschouwburg kaderde perfect in deze optiek. Dit eclectisch bouwwerk werd lang verguisd maar wordt sinds kort naar volle waarde geschat. Na de realisatie van de schouwburg werden door het stadsbestuur de omliggende gronden te koop aangeboden en de architectuur van de nieuwe -vrijwel allemaal monumentale- panden werd hoogstwaarschijnlijk opgelegd.

Naast de heraanleg van het Sint-Annaplein, eveneens in 1870, en de aanleg van 't Zand in 1830-1838, is dit voor Brugge het enige gekende voorbeeld van een gestructureerde

De middeleeuwse kelder in het Hansa hotel

stedenbouwkundige ingreep in de 19de eeuw. Ingreep die sterk het stadsbeeld heeft bepaald.

Niklaas Desparsstraat 11-13 werd in 1869 door Louis Delacenserie ontworpen (bouwdossier 94/1869).

Het langshuis is drie bouwlagen hoog en afgedekt met een schilddak. De fraai gepleisterde lijstgevel is zes traveeën breed. De brede poorttravee is als risaliet uitgewerkt. De vensters hebben geprofileerde omlijstingen en kroonlijsten. Het balkonvenster met zware natuurstenen afsluiting situeert zich in de poorttravee. Op de derde bouwlaag zit in de poorttravee een deurvenster onder een driehoekig fronton, dat afgesloten is met een smeedijzeren balkonhek. Tussen de vensters van de tweede verdieping verfraaien gegroefde pilasters van de Corinthische orde het geheel. De zware kroonlijst wordt gesteund door modillons (voluutvormige kraagstukken) met acanthusbladeren en bekroond door een gebogen fronton met cartouchevormige sierstukken. De achtergevel is een veel soberder (gecementeerde?) lijstgevel. De vensters hebben wel een sierlijke omlijsting. De bouwheer in 1869 was advocaat de Keuwer. Het eigendom had een tuin in de nieuwe Jacob van Ooststraat, die afgesloten was met een muur onderbroken door een hekwerk en twee kleine toegangen. De versieringen boven de deuren waren identiek aan deze van de gevel in de Niklaas Desparsstraat. Dit tuingedeelte werd in 1922 bebouwd in opdracht van de *Crédit Général Liégeois* als uitbreiding van hun bankfiliaal, dat toen reeds in Niklaas Desparsstraat 11-13 was gevestigd. Dit nieuwe gebouw met lokettenzaal werd ontworpen door architect Henri Fonteyne. Deze twee panden werden in 1992 opnieuw van elkaar gescheiden.

Niklaas Desparsstraat 11-13 was in het begin van de jaren negentig erg verwaarloosd en door de bankinstelling onoordeelkundig gebruikt geweest. In 1992 werd een aanvraag ingediend om het pand te verbouwen tot hotel.

In het Hansa hotel zijn nu 20 kamers ingericht. Op de OMD zijn de lobby, de merkwaardige kelder, de ontbijtkamer en een salon achteraan te bezoeken. Onder het huis is nog een gedeelte van een 13^{de}(?)-of 14de-eeuwse kelder bewaard. Een bakstenen kruisribbengewelf steunt op een zuil in Doornikse natuursteen met haakkapiteel. Het oorspronkelijk niveau van de kelder lag een stuk lager. De kelder is nu als fitnessruimte ingericht. Zeer fraai is de ontbijtzaal met de neorenaissance beschilderingen (uit de jaren twintig of uit 1869?). In de vergaderzaal achteraan is het plafond met stucwerk versierd.

Niklaas Desparsstraat 11-13 is een mooi voorbeeld van hoe een gebouw in de tijd meermaals van functie kan veranderen.

De vroegste schriftelijke vermelding van het huis die tot nu toe werd teruggevonden dateert uit 1390. In de renteboeken van Sint-Niklaas, die bewaard worden op het O.C.M.W. archief, wordt in de Bezemstraat het huis *ter vau(l)te* vermeld, dat uitkomt met een poort in het toenmalige *cleen cuperstratkin* (de huidige Jacob Van Ooststraat). De oorspronkelijke naam van de Niklaas Desparsstraat was de Pluimstraat, maar door de aanwezigheid van een badstoof *ten besemkine* wijzigde de straatnaam in Bezemstraat.

In 1569 werd het huis *de Vaulte* bewoond door Guido van Steenlant. Guido was raadslid van de stad en de zoon van een lakenhandelaar. Hij was in 1559 getrouwd met Catharine de Rudders. De familie de Rudders dreef handel in hop en granen. Wellicht waren het brouwers. Tot 1591 bleef het huis *de Vaulte* in het bezit van de familie van Steenlant. De van Steenlants waren afkomstig uit het Land van Waas en bezaten heel wat onroerende goederen in de streek van Rupelmonde.

Tussen 1591 en 1607 was het pand eigendom van Jan en Colijnken Aerts en zij verkochten het aan de Brugse koopman Marco Cassetta. Bij die

verkoop wordt het goed omschreven als *een huus(...) in het pluymstraetkin(...) genaempt de Vaulte(...) achterwaerts streckende met een ghemeene plaetse van lande ende uutecommende met eene ghemeene ghanghe ende poorte ten voorhoofde in het cleen cuperstraetkin(...) voorts met een cleen plaetsken van lande metgaders een ondercueckene liggheende onder de huuse de melcoe.*

Tussen 1616 en 1648 is *de Vaulte* in het bezit van de familie Vander Meersch-de Clercq. Het huis werd toen verhuurd. In 1644 werd uitdrukkelijk genoteerd dat Salomon van Maldeghem de herberg *de Vaulte* huurt. In 1648 kocht Lenaert Huickelier deze herberg waar hij zelf zal wonen. Mogelijkerwijs was hij herbergier, want na zijn dood blijkt dat er betaald moet worden voor geleverde wijn. Tussen 1666 en 1684 was het huis in bezit van de familie de Rijcke-Cockhuys. Uit de belastingsboeken blijkt dat *de Vaulte* toen één van de duurste huizen was in de buurt. Het moet steeds een vrij groot huis zijn geweest. In 1706 kocht procureur en klerk van de vierschaar (ofte notaris) Pieter Jessens het huis en het bleef tot in 1782 in bezit van de familie.

Via erfenis was wel Walburge de Wyntere eigenares geworden en zij verkocht in 1782 het eigendom, dat toen ook nog drie naast elkaar gelegen huisjes in het *Cleen Cupperstraetkin* omvatte (met de namen *Sint-Jan*, *het Peerdeken* en *Sinte Brandanis*). De familie Jessens-de Wyntere had dus het grote eigendom gevormd. *De Vaulte* was toen blijkbaar een voornaam huis, rijkelijk met meubels gestoffeerd en verfraaid met spiegels en tapijten. Vanaf 1782 en zeker tot en met de Franse tijd is de in Rijsel geboren Liévin de la Villette de la Haymade (1742-1804) eigenaar en bewoner van *de Vaulte*. De la Villette was advocaat en raadslid van de stad. Hij was aangesteld als gouverneur van de Berg van Charitate. Daarnaast was hij lid van zowel de Sint-Sebastiaansgilde als de Sint-Jorisgilde en vanaf 1768 ook lid van de Edele Confrerie van het H. Bloed waar hij een actieve rol zal spelen.

Daarnaast is zijn lidmaatschap van de Brugse vrijmetselaarsloge *La parfaite Egalité* bekend gebleven. Liévin de la Villette had ongetwijfeld een zeer druk sociaal en cultureel leven. Hij zal ook een rol spelen in de boeiende bestuursperiode rond de eeuwwisseling. De la Villette was een rijk man en zal het huis *de Vaulte* met stijl hebben bewoond. In 1796 verhuisde hij naar Sint-Winoksbergen waar hij ook overleed. Na hem was handelaar en huidenvetter Bernard Van Cuyl eigenaar en (een tijdlang?) de bewoner. Volgens de bevolkingsregisters woonde er in 1830 toch ook een herbergier Joannes Van Hoogheweghe (of werd de kelder afzonderlijk als herberg verhuurd?). Vanaf 1847 werd *de Vaulte* bewoond door advocaat Basile De Keuwer, zijn vrouw Delphine Declercq, zijn dochtertjes Marie en Louise, een dienstmeid Angela en een kindermid Emma. Het zal De Keuwer zijn die het nieuwe huis in 1869 laat bouwen.

Niklaas Desparsstraat 11-13 is niet beschermd als monument.

Noordzandstraat 21, het Grand Hotel du Sablon

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Het *Grand Hotel du Sablon* werd in 1886 gebouwd met stadstoelage. Pas in 1999 werden de -in bruin inpakpapier- gewikkelde ontwerp- en uitvoeringsplannen van dit hotel teruggevonden in het oud archief van de Technische Dienst. De ontwerper is niemand minder dan stadsarchitect Louis Delacenserie (1830-1909) (*dit is ook de verklaring waarom de plannen op de technische dienst zijn verzeild geraakt*). In de brochure van de OMD van 1996 werd nog gesteld dat de ontwerper van *dit sierlijke hotel met neorenaissancegevel niet gekend was*.

Met de plannen kan de voorgeschiedenis van het complex beter ontrafeld worden. Aan de straatkant bevonden zich twee panden van twee bouwlagen hoog, waarvan het linkse afgewerkt was met een trapgevel. Dit dwarspand, dat net voor de sloop als café werd uitgebaat (café van het hotel?), had als huisnaam *De Vijf Torren*. De gevelafwerking lijkt het in de 18de eeuw te situeren. Rechts daarvan lag een langshuis waarin de uiterst linkse travee de doorgang (*porte cochère*) was naar de achterliggende binnenkoer en naar het toen bestaande hotel. Daarnaast situeerde zich een winkelhuis met woning. Dit pand was aan de straatkant afgewerkt met een centrale volutetop waarin een geblokt rondboogvenster zat. Het linkerpand was met een overdekte galerij verbonden met het hotel. Ook de binnenkoer was gedeeltelijk overdekt met een *passage vitré*. Een gebouw in de Kopstraat was in het complex geïntegreerd. Achter het hotel lag nog een tuin.

De bestekken zijn samen met de plannen bewaard gebleven. De werken werden geraamd op 24.414 BEF en dit bedrag werd met 5000 BEF overschreden. Het nieuwe hotel verrees met de integratie van het bestaande en met recuperatie en behoud van elementen van de twee panden aan de straatkant. Aannemers zijn niet vermeld in de documenten.

De (prachtig getekende) plannen van de rijk versierde voorgevel zitten in de bundel. De bakstenen gevel is opgehoogd met natuurstenen elementen (blauwe en witte natuursteen), geglazuurde bakstenen en vazen in gebakken aarde. Door de rijke decoratie springt de centrale toegangstravee onmiddellijk in het oog. De renaissanceornamentiek is alom tegenwoordig: ionische driekwartzuilen, verschillende klassieke zuilenorden, pilasters met gecanneleerde schachten en driehoekige en segmentboogvormige frontons. Het eclecticisme viert hier hoogtij. De gevelsteen, afkomstig van de gesloopte linkergevel, met de afbeelding van de vijf torentjes werd helemaal bovenaan in de centrale dakkapel herplaatst. De toegepaste geveltaal wijkt wel af van deze die Louis Delacenserie meestal voor Brugge gebruikt en herinnert meer aan zijn vroege werken in de omgeving van de stadsschouwburg (zie nr. 16 van deze brochure).

Deze voor onze stad excentrieke gevel werd in 1983 gereinigd en hersteld en deze *zachte* restauratie werd met stadstoelage ondersteund.

Louis Delacenserie (1838-1909) volgde een succesvolle opleiding aan de Brugse Academie en kreeg op 22-jarige leeftijd de felbegeerde Romeprijs voor architectuur. Daardoor kreeg hij de kans in Italië en Griekenland de klassieke architectuur van nabij te bestuderen. In 1870 werd hij benoemd tot stadsarchitect. Delacenserie was sterk betrokken bij het stadsherstel op het einde van de 19de eeuw en heeft als geen ander een stempel gedrukt op het Brugse stadsbeeld. Zijn restauraties en nieuwbouw werden bepaald door het streven naar een eenheid van stijl.

Hij restaureerde o.m. de H.-Bloedkapel (1870), de Griffie (1873-1883), het Tolhuis (1879) en Gruuthuse (1883-1895). Zijn belangrijkste nieuwbouwontwerpen waren de Rijkssnormaal-school (1877-1883), de Minnewaterkliniek (1885-1892) en het Provinciaal Hof (1887). Heel wat van zijn oeuvre is jaarlijks te ontdekken op de O.M.D.

Tussen 1886 en nu werd het hotel meerdere malen verbouwd en aangepast aan de nieuwe smaak. Pas in 1908 werd de binnenkoer volledig overdekt. De visuele relatie met het oorspronkelijke hotel ging toen verloren en er werd een wintertuin gecreëerd. De huidige glazen koepel dateert uit 1927 en werd ontworpen door architect René Cauwe (1883-1964) (zie ook nr. 21 van deze brochure). Rode, gele, blauwe, witte en bruine kleuren zijn verwerkt in deze koepel met een metalen draagstructuur, die nogmaals gevat zit in een buitenkoepel met een houten serrestructuur. Ook deze koepel werd in 1983 hersteld.

Het *Grand Hotel du Sablon* oogt nog steeds intiem en gezellig. Het interieur is opgesplitst in verschillende ruimtes met elk een eigen identiteit. De eetzaal vooraan met marmeren schouwlijes en

plafonds met stucversiering dateren nog uit 1886. In de *fumoir* is een gotische schouw hergebruikt uit een van de gesloopte voorhuizen.

De kelders van het voormalige hotel *De Singe d'Or* zijn nog bewaard (onder de huidige keuken). Daar is in de muur een steen ingewerkt met de datum 1789 en de naam van de toenmalige uitbater en eigenaar Pieter Decker, waarvan verder voorlopig weinig gegevens bekend zijn. Of hoe de tijd zeer concreet zijn sporen nalaat. Hoe oud de kelder is, werd niet onderzocht.

In 1996 werd de geschiedenis van het complex gedeeltelijk gereconstrueerd. Reeds in de 16de eeuw was hier achteraan op het terrein een herberg gesitueerd die de naam *tschomijnckele* (een Middelnederlands woord voor aap) droeg en bereikbaar was via een poort in de Noordzandstraat. Vanaf 1609 werden drie huisjes aan de Kopstraat bij het eigendom gevoegd. Daar situeerden zich zeker vanaf 1676 de paardenstallen.

Het pand rechts aan de Noordzandstraat met de doorgang had reeds lang een relatie met *tschomijnckele* want in een archiefdocument van 1608 wordt vermeld *eertijds ghegaen hebbende mette huuse ende herberghe ghenaeemt Schomijnckele(...)commende van achtere met eender cueckene met eender camere boven de voorseide voorpoorte ter straete met eene plaetse ende ghemeene bornepit ende private daer binnen*.

Van die waterput (*bornepit*) werden enkele jaren terug nog sporen gevonden. Het pand links van *De Vijf Torren* was in 1687 een bakkerij en dit bleef zo gedurende de ganse 18de eeuw.

Op het eind van de 18de eeuw had de familie Decker de naam van het hotel gemoderniseerd naar *De Singe d'Or* (een vertaling van *tschomijnckele*). Er bestaat een afbeelding van het pand op een 19de-eeuwse porseleinkaart. Het hotel had een bepleisterde voorgevel en was drie bouwlagen hoog, vooral de ruime binnenkoer

waar de koetsen halt hielden, valt op. Een prachtvoorbeeld van een oude afspanning.

In de onmiddellijke omgeving waren in de 16de eeuw nog twee belangrijke herbergen en/of afspanningen gesitueerd. De herberg *De Gouden Kop* in de Noordzandstraat 13 en *Het Beertje* in de Kopstraat.

Vanaf de 19de eeuw zien wij in Brugge de moderne hotels verschijnen. Het aanbod was het grootst in de wijk Noordzandstraat, Geldmuntstraat en Zuidzandstraat, Steenstraat. Uiteraard speelde de nabijheid van het station op 't Zand hierbij een belangrijke rol. Vanaf 1838 functioneerde de lijn Oostende/Gent over Brugge en de oprichting van de Oostende-Doverlijn in 1846 vergemakkelijkte het bezoek van de Engelse toeristen. In 1872 bracht de *Compagnie Internationale des Wagons-Lits* ook veel Franse reizigers naar België en Brugge. De toeristische ontwikkeling kende een explosie in het laatste kwart van de 19de eeuw en juist dan moderniseerde men het hotel in de Noordzandstraat, dat vanaf toen onder de naam *Grand Hotel du Sablon* bekend staat (de naam verwijst naar 't Zand waar het station stond). Het hotel kende een succesvolle start en telde in 1914 vijftig kamers. Toen koste een overnachting tussen 2 à 3 BEF. Voipensión kreeg men voor 7 à 8 BEF.

Op het einde van de 19de eeuw werden in het hotel voordrachten georganiseerd door de literaire kring *Excelsior* die Franstalige auteurs uitnodigde. Zo kwamen hier onder meer Stéphane Mallarmé (1890), Josephin Péladan (1890), Jules Destrée (1890), Paul Spaak (1890), Maurice Barrès (1891) en Georges Rodenbach (1894) voor een volle zaal spreken. Dit literaire verleden van het hotel is niet onbelangrijk en zal verder door gidsen verduidelijkt worden.

Het *Grand Hotel du Sablon* is niet beschermd als monument.

Oost-Gistelhof 2, Hotel ter Brughe of Den Bonten Hont (de kelder)

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Op het einde van de Augustijnenrei bevindt zich het zeer beeldbepalende en pittoreske *Hotel ter Brughe*, dat meermaals op postkaarten staat afgebeeld.

Dit 16de-eeuwse hoekhuis met de reie is aan de kant van het Oost-Gistelhof afgewerkt met twee puntgevels van twee bouwlagen hoog die samen zes traveeën breed zijn. Links daarvan bevindt zich de ééniagse toegangstravee met een bordes- en afgewerkt met kantelen. De gevels worden geritmeerd door rechthoekige vensteropeningen die telkens gevat zijn in rondboognissen. In de linker geveltopy worden twee vensters boven elkaar gevat in een korfboognis. In de rechter geveltopy wordt een centrale rondboognis geflankeerd door twee halve driepasboognissen. De langsgevel aan het water is twee bouwlagen hoog en eveneens doorbroken door rechthoekige vensters met natuurstenen verdelingen. De kelder wordt aan de waterkant verlicht door verschillende segmentboogvormige vensteropeningen. De gevels zijn bijzonder kenmerkend. Maar ook het pand zelf en de geschiedenis ervan zijn boeiend.

Het huis *den Bonten Hont* wordt reeds vermeld in een document van 1470. In 1553 was het ingericht als een herberg en enkele jaren later was de eigenaar en bewoner de Spaanse koopman Pedro de Saint-Vincent. Nadien kwam het in handen van Juan de Peralta de Oude, een koopman uit Navarra, en was de naam van het huis veranderd in *Saint Pol*.

Op 6 maart 1581 werd Oost-Gistelhof 2 verkocht aan Hendrik Wynckelman en toen omschreven als *eenen huuse met datter toebehoort twelcke twee voorghevels zijn ende een herberghe plochte te zyn, wijlen gheheeten den bonten hondt ende nu St Pol metten kelnære daer onder staende ende met eender groote poorte daer neffens(...)noortwaerts streckende met eene camere ende plaetse van lande, met een bornepitte daer binnen staende, tot upden houck vander nieustraete bij Sint-Gillis ommestreckende tooten muer vande voornoemde nieustraet.* Het eigendom strekte zich dus uit tot om de hoek van de huidige Gouden-Handstraat.

Hendrik Wynckelman (†11 juni 1593) was voogd van de Bogardenschool en proost van de Confrerie van het H. Bloed. Wynckelman was ook lid van de Sint-Jorisgilde en van de Gilde van het Heilige Sacrament van Sint-Gillis. Hij was gehuwd met Catharina vander Capelle. Wynckelman had verschillende andere huizen in de stad en had samen met zijn broer Jacques ook een *compagnie van koopmansschepen*. Een boedelbeschrijving opgemaakt na zijn dood maakt ons duidelijk hoe rijk Wynckelman was en hoe het pand toen was ingericht.

Per ruimte in het huis *De Bonten Hont* worden de aanwezige voorwerpen opgesomd. Daardoor weten we onder meer dat, in zijn slaapkamer met open haard, het bed met *behangsel*s was getooid en dat er zeven (mannen en vrouwen) stoelen stonden met zeven *sitte cussens*. In die slaapkamer stond ook een *treckende tafel* en een buffetkast; een *cristalijne speghel* en drie schilderijen tooiden de muren. Bij de grote slaapkamer sloot een kinderkamertje aan waar zich twee *kynder beddekens* en koffers bevonden. Het ganse huis was overvloedig met schilderijen verfraaid waarvan enkelen reeds op doek geschilderd waren. In de kelders (die ons speciaal boeien omdat ze worden opengesteld op deze OMD) stonden *ysere braetpannen, twee halve tonnen, cooren balanche...*(in de vaulte), een

handmeulen, een fournois, een wascuupe (in de waskeuken), *een deel eeken blade, vier duisent teghels* (in de houtkelder). Dreef Wynckelman handel in bouwmaterialen? In zijn uitgaven staan inderdaad ook afrekeningen opgesomd voor de aankoop van nieuw ijzer maar ook van *smedecoolen*. Daarnaast blijkt hij ook een boomkwekerij in bezit gehad te hebben aan de Gentpoort en een boomgaard aan de Potterierei. Zijn handelspraktijken hadden hem geen windeieren gelegd.

Tussen 1609 en 1619 was Jacques Beuvet eigenaar en van 1619 tot 1633 de Italiaan Matheus Novarez. Novarez was *lommerdhoud*er van de Berg van Charitate, die zich vanaf 1629 in Langerei 7 bevond (en voordien aan de Sint-Annarei). Daar kon men in ruil voor onderpanden kleine sommen geld lenen zonder interestbetaling. Ook Novarez kon zijn rijkdom aanzienlijk uitbreiden. Hij kocht verschillende boerderijen en een kasteel in Sint-Michiels en slaagde erin zich als *Jonkheer* te laten registreren. Het is niet bekend of Novarez het pand zelf bewoonde.

Vanaf 1633 en dit voor lange tijd zal Oost-Gistelhof 2 in het bezit blijven van de familie Styns (ook soms Stijns geschreven). Verschillende leden van de familie Styns(of Stijns) waren handelaars. We vinden ook leden van de familie als eigenaar in de Vlammingdam 34 terug (zie nr. 27 van deze brochure). Richard Styns die stierf in 1661 en gehuwd was met Marie Baelde *was in syn leven coopman ende poorter der stede van Brugghe*. Hij was lakenkoopman want in zijn boedelbeschrijving staat zijn handelswaar expliciet genoteerd: *serges, katoen, perperianen van differente coluren, rode-groene-blauwe en gele pletsen en fusteynen*. Die producten verkocht hij aan *differente kooplieden en winkeliers*, waaronder ook buitenlanders. Robert Masson uit Londen bijvoorbeeld was een vaste klant en via Oostende en Middelburg in Zeeland werd heel wat lijnwaad verscheept naar Cadiz. Richard Styns en zijn familie bewoonden het huis

in het Oost-Gistelhof. Hij is er gestorven maar het is niet zeker of zijn vrouw, dochters en zijn zieke zoon er nadien bleven wonen. In de periode 1661-1667 worden geen bewoners vermeld in de belastingsboeken. Na de dood van Marie Baelde moet haar geesteszieke zoon (*innocente weese* volgens de documenten) opgenomen worden bij de cellebroeders (*ghecoloquent*). Zijn familie betaalde tot aan zijn dood in 1696 zijn zogenaamde *tafelkosten*. Marie Baelde had na de dood van haar man de zaken onverminderd verder gezet maar in 1691 had ze het huis *St. Pol* na inbeslagname moeten verkopen aan Pieter Neyts. In 1765 verkocht Catharina van Steelant, de kleindochter van Pieter Neyts, het pand aan Frans Denys. Denys (+1789) was een wijn- en lakenhandelaar en bezat ook een blekerij aan de Poermolen. De familie Denys verhuurde Oost-Gistelhof 2 en bewoonde een huis aan de Wollestraat. In 1776 was *Den Bonten Hont* reeds in het bezit van koopman in *lappen, cathoenen en lijnwaeten* Jacobus Delbaere. Hij had een winkel in de Katelijnestraat, waar hij ook woonde. Gebruikten deze 18de-eeuwse eigenaars het pand misschien louter als opslagplaats?

In de Franse tijd is Delbaere nog steeds eigenaar. In het begin van de 19de eeuw wordt vermeld dat het gebouw niet bewoond is. Volgens de kadastrale leggers, opgemaakt na de Belgische onafhankelijkheid, is fabrikant Frans Bourguignon-Delahaye als eigenaar genoteerd. Deze families Bourguignon en Delahaye bleven lang eigenaar. In 1889 bijvoorbeeld erfde de *werktuigmaker* Carolus Leclercq-Bourguignon het complex. Later staat het gebouw als tabaksfabriek genoteerd en een deel werd gebruikt als magazijn. Tijdens de 19de eeuw was het pand bewoond, maar nooit door de eigenaars zelf. Vanaf 1809 staan veel huurders ingeschreven in de bevolkingsregisters. Zij bleven daar soms maar enkele maanden wonen. Het pand moet dan hoogstwaarschijnlijk opgesplitst geweest zijn in kamers. Vanaf de jaren vijftig van de 19de eeuw werd het in hoofdzaak door militairen bewoond.

In 1897 werd Oost-Gistelhof 2 verhuurd aan de firma A. Patfoort en A. De Neve, fabrikanten van tabak, sigaren en sigaretten. Op de gevel werd toen een opschrift aangebracht *Fabriek van Tabak en Sigaren*. Fabrikant De Neve zal later de zaak alleen verder zetten. Hij woonde om de hoek in de Gouden Handstraat. Naar verluid zouden 150 personen in de fabriek tewerkgesteld zijn geweest. In 1906 verhuisde het bedrijfje naar de Blankenbergse Steenweg.

In 1910 werd het pand gerestaureerd naar een ontwerp van de befaamde architect Huib Hoste. Hoste liet de verlagen op de gevels verwijderen en restaureerde het baksteenparement, echter wel met respect voor de originele vormgeving. De ingang in neostijl met een smeedijzeren borstwering, een lantaarn en een bellentrekker, waarlangs u het pand zult verlaten, dateert ook uit 1910.

In de *Kunstkroniek* van januari 1911 lezen wij: *Dit oud huis, dat geheel bouwvallig geworden was, en hier en daar verminking geleden had, werd in de loop van de laatste zomer, op eene echt meesterlijke wijze hersteld, onder de leiding van bouwmeester Huib Hoste, die, in deze omstandigheden, doorslaande bewijzen van echt Brugschen kunstgeest en van diepgrondige opvatting der oudheidkunde gegeven heeft. Bij onze wete, werd nooit een herstellingswerk met meer voorzichtigheid en kunstsmaak, met meer eerbied voor de waarheid en voor 't verleden uitgevoerd.*

Het pand werd inwendig aangepast aan zijn nieuwe functie als hotel, waarvan de naam toen *Venise du Nord* was. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het door de Duitsers gebruikt als casino, nadien werd het opnieuw een hotel met de naam *The Bridge*. In 1937 zijn herstellingswerken uitgevoerd onder leiding van architect Desiré Maene. Tussen 1977 en 1982 stond het gebouw leeg. Nadien werden opnieuw restauratiewerkzaamheden verricht naar het ontwerp van architect Luc Vermeersch. Het

baksteenparement werd plaatselijk hersteld en geconsolideerd en het pand heringericht tot een moderner hotel, waarbij de oude balklagen en de dakgebinten wel grotendeels zijn behouden en hersteld. De balklagen die voorkomen in het rechterdwarshuis zijn verzorgder uitgevoerd dan deze in het linker, waardoor kan verondersteld worden dat de rechtere vleugel steeds als woonhuis werd gebruikt en de linkervleugel eerder als pakhuis dienst deed.

Op 20 mei 1983 opende het vernieuwde *Hotel ter Brughe* haar deuren. Het hotel telt nu 24 kamers.

In de indrukwekkende kelder, die u kunt bezoeken op de OMD, is de ontbijtzaal ingericht met zicht op de reie. Deze ruimte is afgedekt met een zoldering bestaande uit eiken moer-en kinderbalken, die de hoge leeftijd van het pand verraden (het gebouw wordt meestal in de 16de eeuw gedateerd, maar is in de kern misschien ouder). Ook in de muren zijn verschillende oude bouwelementen te ontdekken. Via de trap komt men aan de receptie, deze ruimte is eveneens met een houten zoldering afgedekt. Bij het verlaten van het hotel moet u beslist de neogotische doorgang bekijken, die uit 1843 zou dateren. De ruimte is overkluisd met (valse) kruisribgewelven. Deze gewelfjes zetten op pleisteren consooltjes die een danser, wapendrager en schrijver voorstellen.

Oost-Gistelhof 2 is beschermd als monument bij M.B. van 3 juli 1985.

Pandreitje 9, 't Pandreitje (poortgebouw, directeurswoning en een deel van de nieuwe parking)

**Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 10u tot 18u**

**Open voor schooljongeren op Monumentenmaandag
11 september-enkel op reservatie**

Heel speciale gidsen zorgen voor begeleiding

In 1627 werd door de Staten van Vlaanderen beslist om ook in Brugge een tucht- of rasphuis te bouwen. Als locatie werd gekozen voor het Pand, dat toen nog gedeeltelijk was bewaard. Het huidige poortgebouw van 't Pandreitje staat op een plaats met een rijke en gevarieerde voorgeschiedenis en het verhaal lijkt voorlopig nog niet rond.

In 1246 gingen de franciscanen of minderbroeders een grondruil aan met de stad. Ze wisselden een terrein in de buurt van het Gistelhof waarop reeds een klooster was gebouwd met een stadsweide *de Braamberg*, die toen nog buiten de stadsomwalling lag. Daar werd met de steun van de stad en de gravin van Vlaanderen een nieuw klooster gebouwd. De kerk werd tussen 1254 en 1258 opgetrokken. Het klooster was wellicht reeds vroeger voltooid. De kloostergemeenschap stelde de kerk ter beschikking van verschillende buitenlandse kooplieden en broederschappen, zoals Onze -Lieve -Vrouw van de Drogenboom, die er kapellen inrichtten. In 1515 traden de minderbroeders toe tot de Observantie, een beweging die de strikte toepassing van de orderegels eiste. Mede daardoor volgde een samensmelting met de Franciscaner Observantenorde, die een klooster had buiten de Ezelpoort.

Klooster en kerk hebben zwaar te lijden gehad tijdens het calvinistisch bewind (1578-1584) en dit hield onder meer verband met de sterk anti-reformatorische ingesteldheid van de minderbroeders waaronder de beëruichte broeder Cornelis van Dordrecht (een begenadigd predikant) het voortouw had genomen. Op het einde van de 16de eeuw begon de wederopbouw. De nieuwe kloosterkerk werd in 1615 ingewijd maar was pas rond 1700 voltooid. De minderbroeders sloten zich in de 17de eeuw aan tot de recollectiebeweging die een heel ascetische levenswijze voorstond. Vanaf dan werden ze ook de recolletten genoemd. In 1796 werd het klooster afgeschaft door het Franse bestuur en de gebouwen werden gesloopt. In 1850 werd de stad opnieuw eigenaar van *den Braemberg* en liet een publiek park aanleggen naar het ontwerp van tuinarchitect Egidius Rosseel (zie brochure Open Monumentendag 1998, nr.11).

Het zogenaamde Pand, een overdekte marktplaats voor de verkoop van luxeartikelen werd in 1482 door de stad gebouwd, rechts van het minderbroedersklooster. Dit gebeurde wellicht op vraag van de Gilde van Sint-Nicolaas, die de handel in luxegoederen behartigde. De dood van Maria van Bourgondië in 1482 had de gilde verontrust, vooral omdat gevreesd werd dat rijke kopers uit de kringen van de Bourgondiërs nu wel eens Brugge konden verlaten. Of was dit louter toeval?

In ieder geval was op het eind van de 15de eeuw de vraag naar luxeartikelen in Brugge nog steeds groot. Het pand werd gebouwd als een speciale tentoonstelling- en verkoopsruimte voor schilderijen, zilver, goud en juwelen en functioneerde enkel tijdens de jaarmarkten (zowel in januari op winterse of *coude brughemarctdaegen* als in mei op de *toochdaegen*). Het was ontworpen als een kloosterpand rond een binnenhof met daarin genummerde verkoopsstalletjes. Er waren niet minder dan 187 stalletjes die door zowel lokale handelaars als buitenlanders konden worden

gehuurd. Vanaf 1511 zijn de verhuringen in het pand bijgehouden in de stadsrekeningen. Daaruit blijkt dat er ook stalletjes werden verhuurd aan schilders, waaronder heel bekende. Ook kloosters, die bekend waren voor de productie van manuscripten, huurden soms een winkeltje in het pand. Het Pand gaf de naam aan de straat.

In dit onbebouwde binnenhof situeerde zich de begraafplaats van de minderbroeders (zoals de recente opgravingen hebben bevestigd). Waarom de minderbroeders dit terrein met hun begraafplaats verkochten, blijft voorlopig een open vraag. Wellicht werd in de late Middeleeuwen de begrafenis cultus gans anders beleefd en zagen de broeders er geen graten in een oud kerkhof van de hand te doen?

Het Pand verloor zijn commerciële functie in 1671 en werd zoals hoger gezegd verbouwd tot tuchthuis. Dit zogenaamde rasphuis huisveste voornamelijk landlopers en bedelaars die braziliehout (of verfhout) moesten raspen als verplichte tewerkstelling. Dit product werd gebruikt om laken te verven.

Op 27 november 1689 brandde het Steen, de Brugse gevangenis op de Burg nagenoeg volledig uit. Het rasphuis werd vanaf dan ook gebruikt als gevangenis. Dit vroeg uiteraard opnieuw heel wat aanpassingswerken. In 1703 verhuisden de personen die tot dwangarbeid veroordeeld waren naar het rasphuis in de Jeruzalemstraat. Het vroegere Pand werd nu als strafgevangenis gebruikt. In het Steinmetzkabinet (Stedelijke Musea) is een plan bewaard gebleven dat een beeld geeft van de omvang van de site op dat ogenblik. De gevangenis bestond uit vier vleugels die, een door een muur in twee verdeelde, binnenkoer omsloten. Aan de scheidingsmuur stond een kapelletje. Soms moesten op de binnenkoer bijkomende (houten) barakken worden opgetrokken om de capaciteit van de gevangenis te vergroten. In het begin van de 18de eeuw bestond er zeker een *cipierage* ofte woning van de cipier. Deze woning situeerde zich aan de

straatkant. De linkervleugel van de gevangenis (aan de kant van de minderbroeders) werd nog gedeeltelijk als opslagplaats door de stad gebruikt. In het complex was er een werkplaats ingericht en een ziekenboeg. De gevel langs de Gevangenisstraat was een langgevel van één bouwlaag. Centraal bevond zich de ingang met een barokke omlijsting en verschillende getraliede vensters. Een bus naast de ingang moest voorbijgangers de kans geven aalmoezen voor de gevangenen achter te laten.

Tijdens het Hollands bewind werden de verschillende kleine strafinrichtingen die in de stad functioneerden, samengevoegd en verenigd onder de naam *Huis van Burgerlijke en Militaire Verzekering*. De voormalige stedelijke gevangenis werd eigendom van de overheid en uitgebreid met twee aanpalende gebouwen: de *hengstenstal* en het *vleeshuis der wilde beenhouders*.

De *hengstenstal* uit 1740 zou bij de aanvang van de Oostenrijkse successieoorlog (1740-1748) als overwinteringsoord voor de Engelse soldaten zijn gebruikt en werd in het begin van de 19de eeuw effectief als stal omgebouwd. Het *vleeshuis* was in 1770 vlak naast de gevangenis gebouwd als een open galerij op een overwelfd gedeelte van het Pandreitje. Op die plaats situeert zich het huidige toegangsgebouw.

Op 3 september 1827 vond de eerste steenlegging plaats. Het betrof nog altijd een verbouwing van bestaande gebouwen. Het gebouw aan de Gevangenisstraat werd met een halve verdieping opgetrokken en verlengd.

Eind 1830 werd E. Ducpétiaux benoemd tot *Inspecteur Generaal voor de Gevangenis en Weldadigheidsinstellingen*. Ducpétiaux zal de penitentiaire instellingen in België grondig wijzigen. Brugge werd daar een mooi voorbeeld van. Een pand op de hoek van het Pandreitje met de Willemstraat werd aangekocht om het complex te vergroten.

18de-eeuwse Vlaamse celgevangenis - zoals ontworpen door Vilain XIII (het Correctiehuis van Akkerghem) - hadden model gestaan voor de Amerikaanse. In de 19de eeuw staan de Amerikaanse op hun beurt model voor de Belgische. E. Ducpétiaux koos voor België het zogenaamde Pennsylvanische systeem (toegepast in de gevangenis van Cherry Hill in 1825) waarbij ruime cellen werden voorzien maar waar de gevangenen de ganse dag in hun cel opgesloten bleven. Dit hield een belangrijke vermindering van de personeelsbezetting in. In 1843 was reeds een celgevangenis in Pentonville bij Londen gebouwd naar een ontwerp van Sir Joshua Webb en dit gebouw leek in degelijkheid en concept de Amerikaanse modellen te overtreffen. Alle personen die later betrokken waren bij de uitbouw van de Brugse gevangenis waren in Pentonville op studiebezoek geweest.

In 1836 had de overheid een stuk grond dat paalde aan de gevangenis gekocht aan de minderbroeders. De nieuwe gebouwen zouden aanleunen tegen het bestaande detentiehuis omdat gedacht werd dat de oude gebouwen nog uitstekend dienst konden doen. In deze oude gebouwen werden aan de straatkant een wachtlokaal voor het garnizoen, een centrale toegangspoort, het *winket*, de commissiezaal, de keuken en een viertal kamers voor gevangenen ingericht. In de oude rechtervleugel werden een klooster voor zusters-bewaaksters, de vrouwengevangenis en de wasserij voorzien. De achtervleugel zou dan gebruikt worden als *pistole* (ruimte waar welstellende gevangenen konden genieten van extra voordelen op eigen kosten), een bezoekerskamer en een leslokaal. Het ontwerp van die ingreep (en eerste uitbreiding) was van ir. Roget, hoofdingenieur van Bruggen en Wegen. Roget deed vooraf geen studie over de bodemgesteldheid en onderkende het probleem van de vochtigheid van de site. Vóór de toewijzing van de werken aan de in Brugge bekende aannemer Louis De Vestel werden de plannen nog gewijzigd. Roget nam na de afwerking van de

ruwbouwfase in 1848 ontslag wegens de talrijke problemen (funderingen moesten verstevigd worden, kelders liepen steeds onder).

Tussen 1849 en 1863 tenslotte werd het Pandreitje volledig tot een zogenaamde cellengevangenis verbouwd. Enkele ontwerpplannen zijn bewaard in het Rijksarchief. Het werd de duurste gevangenis van België. Een eerste fase was gerealiseerd naar een ontwerp van ir. Gerardot de Sermoise en uitgevoerd door aannemer Karel Verschelde. Een uitbreiding volgde naar het ontwerp van arch. Joseph Dumont. Hij moest ook zorgen voor de dichting van de kelders (insijpelend water bleef een probleem) en de inkokering van het reitje. Dumont werd bijgestaan door architect Isidoor Alleweireldt, die vanaf 1857 de werf zal overnemen (zie o.m. nr. 3 van deze brochure). De vrouwen-gevangenis bouwde men tussen 1861 en 1863. Op hetzelfde ogenblik kwam ook het poortgebouw tot stand. Er werd gedacht aan de verbouwing en vergroting van de arcade van het 18de-eeuwse vleeshuis. Dit gebouw diende ongetwijfeld als inspiratiebron voor de huidige voorgevel maar werd ons inziens toen volledig gesloopt. Op de gevel van I. Alleweireldt prijkt de datum 1861.

Het poortgebouw is twee bouwlagen hoog en vijf traveeën breed. Het is een erg massieve bakstenen constructie met een gevelparement in blauwe hardsteen met horizontale voegen (was er een hergebruik van 18de-eeuwse hardsteen van het vleeshuis?). De gevel wordt geritmeerd door rondbogen waarin eveneens (getraliede) rondboogvensters en de ingang zijn gevat. De vensternissen zijn opgevuld met baksteenmetselwerk. De ingang zit centraal in een zogenaamd risaliet (een deel van de gevel dat vooruitspringt). De gevel wordt horizontaal beëindigd door middel van een fries van rondbogen met daarboven een blinde attiek (een vlak op de kroonlijst van het gebouw om het dak aan het oog te onttrekken). De benedenbouw heeft grotendeels de vormgeving van de barokke arcade van het vleeshuis overgenomen. De

bakstenen achtergevel is beëindigd met kantelen wat de indruk heeft van een versterkt fort(je). De vensters in de achtergevel hebben allemaal een geblokte uitspringende omlijsting.

Dit poortgebouw is een representatief voorbeeld van de 19de-eeuwse neoclassicistische stijl. Stadslandschappelijk vormt het een uitstekende afsluiting van het Pandreitje. Om de eventuele bescherming als monument van dit poortgebouw en ook van de rest van het gevangeniscomplex is vanaf het begin van de jaren tachtig heel wat te doen geweest. Enkel het poortgebouw werd gered van de slopershamer en beschermd. De gevangenis zelf werd nooit beschermd en in 1992 gesloopt. Dit verhaal moet nog worden geschreven.

Hopelijk loopt tijdens de Open Monumentendagen nog de tentoonstelling *'t Pandreitje in beweging (het verhaal van een bewogen geschiedenis)* die het verleden en de toekomst van de site belicht.

In 1998 werd door de Stad een architectuurwedstrijd uitgeschreven voor de realisatie van een woonproject met integratie en restauratie van het poortgebouw en de directeurswoning. Het (jonge) architectenbureau Haverlans-Heylen uit Antwerpen kwam als winnaar uit de bus. Het project wordt ontwikkeld en gerealiseerd door IBC Vastgoed nv uit Zaventem. Vijfenzeventig stadswoningen worden nieuw gebouwd bovenop een ondergrondse parking en appartementen worden voorzien in het poortgebouw en de vroegere directeurswoning. Tussen de nieuwe woningen komen binnenstraatjes en kleine pleinen. De realisatie is voorzien in 2002. Het project krijgt heel wat belangstelling.

Voor de Open Monumentendagen zullen vier acteurs de bezoekers begeleiden doorheen de geschiedenis van de site, waarvan heel weinig materiële resten nog bewaard zijn. Dit wordt een boeiende maar moeilijke opdracht die op initiatief en met de materiële hulp van de Stedelijke Archeologische Dienst tot stand kwam. Sinds enkele jaren worden in Brugge het bovengrondse en ondergrondse erfgoed als entiteit belicht op de OMD. Een verrijking voor dit culturele evenement. De resultaten van de opgravingen (met enkele verrassende vondsten) zullen reeds gedeeltelijk aan de bezoekers kunnen worden toegelicht.

Vier Brugse kunstenaars zullen daarenboven (op initiatief van het Provinciebestuur West-Vlaanderen, die de Prelude OMD West-Vlaanderen op de site plant) een kunstzinnige evocatie realiseren van de voormalige minderbroederskerk. Een bezoek wordt zeker een aanrader.

Het poortgebouw is beschermd als monument met M.B. van 27 september 1991.

Potterierei 72, het grootseminarie

Enkel open op zondag 10 september van 10u tot 17u30

Gidsen en bewoners van het seminarie zorgen voor begeleiding

Op 3 mei 1627 vestigden vijftig monniken van de Koksijdse Duinenabdij zich binnen de veilige stadsmuren van Brugge. Zij hadden definitief de ruïne van hun abdij in de duinen verlaten. De Duinenabdij was in 1128 gesticht en had een enorme geestelijke en culturele bloei gekend in de Middeleeuwen. De gemeenschap telde in de eerste helft van de 13de eeuw niet minder dan 120 monniken en 248 lekenbroeders. Meer dan 10.000 hectares polderland werden door hen beheerd en de gemeenschap was de belangrijkste wolproducent van de regio.

Tijdens de - op religieus gebied - bewogen 16de eeuw was het aantal monniken tot amper 25 geslonken. De cisterciënzers konden onmogelijk hun grote abdij blijven bewonen en onderhouden

Het pand in het grootseminarie

en tijdens het calvinistisch bewind (1578-1584) werd de leegstaande abdij grotendeels ontmanteld en hadden de monniken hun toevlucht moeten zoeken in Nieuwpoort. Vanaf 1597 bewoonden ze een bewaard gebleven abdijsloot in Koksijde en de gemeenschap kwam daar opnieuw tot bloei. Niettemin bleef de kuststreek zeer onveilig en de duinheren konden in 1623 het voormalig refugehuis van de monniken van Ter Doest aan de Potterierei in Brugge overnemen. Vanaf dat ogenblik werd gestart met een intensieve aankooppolitiek in de onmiddellijke omgeving van dat refugehuis en werden tal van huizen en zelfs straten geïntegreerd in het eigendom. Onder impuls van de dynamische abt Bernard Campmans werd tussen 1628 en 1642 een volledige nieuwe abdij in barokstijl opgetrokken. Het werd de grootste abdij in Brugge.

De grote kruisgang, de refter, één vleugel van de kleine kruisgang en enkele dienstgebouwen zijn gebouwd onder abt Campmans. De religieuze diensten vonden aanvankelijk in een kleine kerk plaats. Het duurde tot in de tweede helft van de 18de eeuw voordat de gemeenschap opnieuw over voldoende financiële middelen beschikte om een grote kerk te laten bouwen. Dit gebeurde onder abt Robert van Severen in 1775-1778 en dit kort voor de afschaffing van de abdij in 1796.

Een bezoek aan de monumentale kerk loont de moeite. De classicistische kerk werd ontworpen door de succesvolle meester-timmerman Emmanuel van Speybrouck-Coutteau, die gestudeerd had aan de Vrije Academie voor Schone Kunsten in Brugge. Het is een driebeukige kerk met een lengte van 60 meter die overkluisd is met zogenaamde Boheemse koepelgewelven gescheiden door gebundelde in- en uitspringende pilasters met compositie kapitelen. In ieder gewelf steekt centraal een zware sluitsteen met bladmotieven. De versieringen in midden- en zijbeuken zijn verschillend. Het meubilair in de kerk dateert uit het laatste kwart van de 18de eeuw. De altaren, in

marmer of gemarmerd hout, zijn gemaakt naar ontwerpen van Hubertus Dumortier. Het classicistische doksaal is gehouwen uit diverse rijke marmersoorten, op uitzondering van het hoofdgestel en de balustrade die in hout zijn uitgevoerd en vakkundig in marmerimitatie beschilderd door Jan Beerblock (1739-1806). Het orgel uit 1790 werd ontworpen door de Brugse orgelbouwer Dominicus Berger. Merk ook de bevoering op in witte en zwarte marmeren tegels. De voormalige kerk van de Duinenabdij is het meest monumentale en rijkste gebouw in classicistische stijl in Brugge, getuigend van de kwaliteit van de ontwerper, die ongetwijfeld de toenmalige internationale architectuurmode van nabij volgde.

De bezoeker moet beslist de tijd nemen om de 30 meter hoge voorgevel te bekijken, die volledig in blauwe hardsteen is opgetrokken. De natuursteen is afkomstig uit de groeven van Arquennes bij Nijvel. De steenhouwermerken van de Henegouwers Jean François Trigalet en Adrien Mondron zijn op verschillende plaatsen in de gevel zichtbaar voor de aandachtige OMD-er. De hoge middenbeuk en de lage zijbeuken worden architecturaal duidelijk vertaald in deze voorgevel. Het benedengedeelte wordt geritmeerd door ionische pilasters die een klassiek entablement dragen, dat centraal door een driehoekig fronton wordt bekroond. Het bovengedeelte is afgewerkt met een pilastergevel volgens de Corinthische orde. De topbekroning wordt geflankeerd door monumentale vazen.

De kloostergebouwen zijn geschikt rond een eerste en tweede pand. De grote pandgang is tweeënhalve verdieping hoog en vier monumentale vleugels zijn op de gelijkvloerse verdieping overkluisd met graatgewelven, gescheiden door moerbogen. De refter is vanaf de zuidvleugel bereikbaar. Grote segmentboogvensters zorgen voor het nodige licht in het pand. De portalen in deze kloostergangen hebben zeer fraai gebeeldhouwde omlijstingen met vaak een rijke symbolische betekenis. Opvallend zijn de

schilderijen die deze ruimtes verfraaien. Deze 17de-eeuwse werken beelden imaginaire landschappen uit en ze zijn het werk van de Brusselse landschapschilder Jacques d'Arthois en de twee monniken Balthazar d'Hooghe en Donatiaan van den Bogaerde.

De ganse kunstcollectie van de abdij verdient de nodige aandacht. Hier worden ook met grote zorg een deel van de vroegere abdijsbibliotheken van Ter Duinen en Ter Doest bewaard, waaronder een honderdtal verluchte handschriften.

Na de Franse revolutie legateerde de laatste monnik Nikolaas De Roover de abdij aan het bisdom, dat er een seminarie inrichtte vanaf 1833 en dat is er nog vandaag gevestigd.

De voormalige Duinenabdij en de kerk zijn beschermd als monument bij K.B. van 28 mei 1962.

Raamstraat 29-57, het godshuis De Croeser

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Op initiatief van aannemer Arthur Vandendorpe, die de recente restauratie uitvoerde, zal op zaterdagmiddag een schrijnwerker demonstreren hoe een oud raam wordt hersteld. In Brugge wordt (met wisselend succes) heel veel aandacht besteed aan de kwaliteit van het schrijnwerk, dat zo beeldbepalend is voor de gevelarchitectuur.

In een testament, opgemaakt door notaris Devestele op 10 juni 1911, staat gemeld dat Emilie De Ruyscher een som geld legateert voor de bouw van een godshuis... *ik geef en legateer aan de burgerlijke godshuizen van Brugge eene som van zeven en vijftig duizend acht honderd zeven en zeventig franks zes en twintig centiemen, op last van binnen twee jaar na mijn overlijden, gezegde som te besteden tot het bouwen van godshuizen voor het aldaar onvergeld herbergen van getrouwde zeventigjarige ouderlingen, en van aan gezegde godshuizen de benaming te geven van Stichting Alexander de Croeser-de Ruyscher.*

Een geschikt bouwterrein werd gezocht en reeds in zitting van 28 december 1911 besliste de Raad van de toenmalige Commissie Burgerlijke Godshuizen (het O.C.M.W.) een stuk grond aan te kopen: *aangezien de gelegenheid zich aanbiedt, mits een voordelige prijs van eenen welgelegen bouwgrond, deelt gemaakt hebbende van de oude fabriek De*

Jaegher in de Raamstraat alhier en die, bij samenvoeging van andere aanpalende gronden, aangekocht is door M.M. Henri De Jans en Karel D'hooghe, aannemers te Brugge. Om en bij de 1400 vierkante meter grond werd aangekocht. Voor de binnengrond betaalde men 5 BEF de meter. De grond aan de straatkant kostte 12 BEF de meter. De totale kostprijs bedroeg 9.800 BEF.

In 1855 was de familie De Jaegher gestart met een ijzergieterij in de Raamstraat. De *ateliers J. De Jaegher* waren vanaf de beginne zeer succesvol en gaven een nieuwe impuls aan het industriële leven in de stad. In 1896 waren er 596 arbeiders in dienst van het bedrijf en de *ateliers* behoorden toen reeds tot de grootste metaalbedrijven van het land. In 1891 fuseerden ze met de *Usines Ferdinand Feldhaus* uit de Gieterijstraat. Toen werd al een tijd uitgekeken naar een geschikte nieuwe vestigingsplaats buiten de stad. De NV. La Brugeoise werd gesticht met nieuwe gebouwen aan de Vaardijkstraat.

Op deze voormalige fabrieksgrond verrees dus een nieuw godshuis naar het ontwerp van architect René Cauwe die reeds in 1908 het ontwerp had gemaakt voor de godshuizen De Schipjes in de Peterseliestraat.

René Cauwe (1883-1964) studeerde aan de universiteit van Leuven eerst voor architect en later voor ingenieur. Vanaf 1906 was hij actief in Brugge en restaureerde verschillende huizen. Hij bouwde de typische neowoningen Korte Winkel 11 en Filips de Goedelaan 5. Naast de godshuizen De Schipjes en De Croeser ontwierp hij ook het grote industrieel complex van de Nieuwe Molens aan de Kolenkaai. Na W.O.I werd hij vooral betrokken bij de wederopbouw. In 1934 verhuisde hij naar Brussel. Cauwe deed heel wat onderzoek naar de architectuurgeschiedenis van Brugge.

Boven de houten poort van Raamstraat 29 wijst een gevelsteen in neorenaissancestijl erop dat het godshuis in 1912 is gebouwd en de naam Alexander de Croeser-de Ruyscher draagt. De bezoeker wordt exact in de tijd gesitueerd. Links van die poort bevindt zich de oorspronkelijke portierswoning. De OMD-er moet zich echter door de poort wagen om kennis te maken met het verrassend ensemble godshuisjes. Vijftien kleine woningen staan gegroepeerd rond een binnentuin met daarop centraal een vrij monumentale waterput met smeedijzeren bekroning. De toegepaste architectuurstijl is zonder twijfel neo-Brugs en geïnspireerd op de laatmiddeleeuwse woonhuisarchitectuur. De bakstenen langs- en dwarshuisjes tellen twee bouwlagen en zijn afgewerkt met tuitgeveltjes en trapgeveltjes. De vensters hebben kruismonelen en zijn gevat in nissen eindigend in spitsbogen, korfbogen of accoladebogen. Smeedijzeren sierankers maken het neobeeld compleet.

Misschien kan een van de huisjes worden bezocht. Het complex werd in 1999-2000 gerestaureerd naar een ontwerp van architect Murk Hanssens. De kostprijs van de restauratie bedroeg 37 miljoen BEF. Op de benedenverdieping bleef de

oorspronkelijke ruimtelijke indeling behouden: een woonplaats met haard in Vlaamse stijl, een keuken, een toilet en een kleine koer met berging. Op de verdieping is er telkens één slaapkamer met badkamer. De oorspronkelijke trappen werden eveneens behouden maar aangepast. De kapel staat afzonderlijk van de huisjes. Het is een eenlaags gebouwtje afgewerkt met een puntgevel. De ingang is tudorboogvormig en een rond venster in de voorgevel zorgt voor extra verlichting. Het interieur is afgewerkt met een dennenhouten beslot en zes halfzuiltjes met uitgewerkte kapitelen geven de illusie dit het gewelf te dragen. Opvallend is het witstenen altaar en de nis daarachter met een neogotische beschildering. In de rechter zijwand is de historiek van het beluik weergegeven en een gepolychromeerd wapenschild van de familie van de schenkers ingewerkt.

Bij de recente restauratie werd ook aandacht besteed aan de binnentuin die zoals alle godshuistuinten als hoogst interessant horticultureel erfgoed wordt beschouwd. Verschillende inheemse struiken en streekeigen planten werden hier, geïnspireerd op de oorspronkelijke situatie, opnieuw aangeplant.

Het O.C.M.W., opdrachtgever van deze restauratie, neemt zijn taak om zorg te dragen voor het godshuizenpatrimonium zeer ernstig. Dit waardevolle cultuurerfgoed wordt bewaard, gerestaureerd en bovendien nog steeds verder te beschikking gesteld voor sociale huisvesting. Een uniek (Brugs) gegeven.

Het Godshuis De Croeser is niet beschermd als monument.

Riddersstraat 11, Hotel Patritius of het huis de Croeser

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 14u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Het fraaie huis Riddersstraat 11 kreeg in 1832-1833 een facelift. De eerder, sobere, classicistische (18de-eeuwse?) voorgevel werd toen omgebouwd tot een evenwichtige empiregevel met een koetspoort in de linkertravee. De oorspronkelijke ingang zat meer centraal (de bouwvergunning uit 1832 is bewaard gebleven in het Stadsarchief). De bepleisterde voorgevel is zeven traveeën breed en tweeënhalve bouwlaag hoog. Achter deze voorgevel schuilen twee dwarspanden afgedekt met schilddaken. De poorttravee wordt extra benadrukt door een loggia met Venetiaans venster (d.i. een rondboogvenster tussen twee rechthoekige vensters). Deze loggia is vergelijkbaar met de erkers aan de gevels Moerstraat 6, Sint-Jakobsstraat 59 en Sint-Maartensplein 1 die allemaal uit dezelfde periode dateren. De ramen hebben een grote roedenverdeling. Het horizontalisme van de gevel wordt benadrukt door een doorlopende geprofileerde lijst op de eerste verdieping.

De koetsdoorgang wordt geleed door vlakke pilasters (bemerkt de sculptuur van de hedendaagse Amerikaanse beeldende kunstenaar Matt Mullican die hier is opgesteld). Via een bordes komt men in de centrale gang. Deze nog classicistische aanleg is zeer typerend voor herenhuizen uit die periode. De koetsdoorgangen bevonden zich zowel rechts als links van het woongedeelte. Haaks op de doorgang was steeds een middengang waarop de verschillende salons en kamers van de straat- en tuinzijde aansluiten.

De trap zat meestal op het einde van deze centrale gang (hier is dit ook zo). Dit type grondplan is karakteristiek voor de 18de-eeuwse *maisons-de-maitre* en blijft de gehele 19de eeuw toegepast bij grote huizen. Een bijna identieke indeling is te zien in het huis Sint-Jansstraat 16 (zie nr. 23 van deze brochure).

De trap van Ridderstraat 11 is ingewerkt in een ronde koker die geaccentueerd wordt door acht pilasters met Ionische kapitelen. De trapkoker is overwelfd met een ronde koepel die verlicht wordt door een centrale opening. Deze trapzaal en het empiesalon aan de straatzijde kunnen worden bezocht. Het empiesalon is een eenvoudige rechthoekige ruimte, streng symmetrisch qua opbouw. De zwartmarmeren schouw met schouwboezem in stucwerk wordt geflankeerd door zuiltjes met palmetkapitelen. De schouwboezem is gevat in een halfronde nis die met een bloemenkorf en twee adelaars is versierd. Rechttegenover de schouw is als pendant een houten aanrecht geplaatst. De symmetrie van de ruimte wordt versterkt door de dubbele deuren met kroonlijst. Sommige van die deuren zijn niet functioneel en alleen bedoeld om die symmetrie te bekomen. Het plafond is versierd met lijstwerk en centraal met een grote rozet. De doorlopende fries onder het plafond is rijk geornamenteerd.

De voorgeschiedenis van het gebouw gaat (voorlopig) terug tot rond 1580. Op dat ogenblik is het in bezit van Margriete van Aertrycke, die het vanaf 1583 verhuurde aan advocaat Philips van Baersdorp. Philips was de zoon van burgemeester Cornelis van Baersdorp, de lijfarts van Keizer Karel. Jonkheer Philips werd lange tijd verdacht van protestantse gezindheid. Historicus Ludo Vandamme (kenner van de 16de eeuw en het calvinisme in Brugge) omschrijft hem als een *protestantiserende katholiek*, die wel aan katholieke universiteiten had gestudeerd maar toch niet afkerig stond ten opzichte van het *cassandrisme*. In navolging van de tolerante theoloog en humanist Joris Cassander stonden diens volgelingen een pragmatische houding ten

opzichte van de gereformeerden voor en predikten zeker geen harde repressie. Philips was gehuwd met de Gentse Amelbergha van Boscroen en ambieerde net als zijn vader een politieke carrière. Vanaf 1576 was hij schepen, later lid van de kriegsraad, kolonel van de burgerlijke wacht en algemeen ontvanger van de belastingen in het Brugse kwartier. Waarom deze *Beroemde Bruggeling* Ridderstraat 11, bewoonde blijft voorlopig een open vraag. Het familiehuys van de van Baersdorp's stond immers enkele meters verder op de hoek van de Ridderstraat met de Sint-Walburgastraat.

Op 8 november 1589 kocht schepen Mathias Dagua (+1609) het huis. De gefortuneerde Dagua was een telg van één van de vele Spaanse families in Brugge. Hij was actief in de suiker- en wijnhandel. Dagua bezat ook een luthuisje in de buurt, waar nu Kandelaarstraat 6 staat. Zijn dochters werden uitgehuwelijkt aan zonen van rijke Brugse families zoals De Groote en Van Volden. Ridderstraat 11 kwam via erfenis in handen van de familie Van Volden en bleef in haar bezit tot 1659.

Van 1659 tot 1669 was Pieter Reylof eigenaar en bewoner van het pand. Reylof was kanunnik van de Sint-Donaaskathedraal. Hij verkocht het op zijn beurt aan Bartholomeus de Crits. Deze familie de Cri(d)ts bleef eigenaar tot in 1751 en zal steeds het huis bewonen en nooit verhuren. Jonkheer Donatianus van den Bogaerde duikt in de eigendomstitels op als volgende eigenaar in de periode 1751-1781. Toen hij het huis verwierf kreeg hij ook alle schilderijen van de vorige eigenaar in zijn bezit op uitzondering van een *schilderie(...)boven de schauwe in de groote salette*. Hij kocht ook het buurhuis Ridderstraat 9. Zijn weduwe Marie Damerin zal in 1781 echter de twee panden 9 en 11 weer afzonderlijk verkopen. De koper van nr. 11 was jonkheer Joseph de Colnet, die gehuwd was met Marie van Zuylen van Nyevelt. De dochters van het gezin Colnet zullen het pand bewonen tot in 1831 samen met twee

dienstmeiden en een kokkin. Joseph de Colnet was eerste schepen van de stad en was tijdens de Franse tijd verantwoordelijk voor het beheer van de afgeschatte kloosters. Anna en Marie de Colnet, de twee ongehuwde dochters verhuisden op 3 oktober 1831 omdat het pand werd doorverkocht aan Joannes de Croeser. De vijftigjarige Joannes en zijn vrouw Joanna van Caloen bewoonden het (verbouwde) pand pas vanaf 7 februari 1834. De verbouwingswerken tot het huis zoals we het nu kennen, hadden twee jaar in beslag genomen.

Na hun dood werd het bewoond door Charles de Croeser en Hélène van Hoobrouck de Mooreghem en door hun neef(?) Paul van Caloen en zijn vrouw Inna De Neve. Deze laatste verhuisden later wel naar het kasteel van Kooikerke. In 1887 verkochten de erfgenamen de Croeser Riddersstraat 11 aan Antoine Van de Walle en in 1907 werd het geërfd door Gunther von der Schulenburg-Van de Walle. Advocaat Edouard Thevelin was eigenaar van 1914 tot 1936. Toen werd het pand doorverkocht aan dr. René De Prest, die echter kort nadien de kans kreeg het veel grotere huis Sint-Jansstraat 13 te kopen en daarom Riddersstraat 11 doorverkocht aan zijn collega Paul Van Eeckhoutte. Het is diens dochter die hier sinds 1 maart 1989 dit kleinschalige hotel uitbaat.

Riddersstraat 11 is niet beschermd als monument.

Sint-Jansstraat 16, Hemelsdale-Instituut of het huis de Moorinne

**Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 10u tot 12u30 en van 13u30
tot 18u**

Gidsen zorgen voor begeleiding

Op 18 augustus 1828 kreeg burggraaf Edouard de Nieulant (1792-1874) de toelating om een imposant herenhuis te bouwen in de Sint-Jansstraat 16. Het nieuwe pand was afgewerkt eind december 1831 want op 1 januari 1832 staat het gezin de Nieulant er ingeschreven in de bevolkingsregisters. In de bouwvergunning is geen tekening bewaard van het pand dat werd afgebroken om deze nieuwe woning te realiseren. 18de- en 19de-eeuwse historici lokaliseerden hier het natiehuis van de Turken in een groot huis met schermgevel dat op Marcus Gheeraerts herkenbaar is. Een bewering waarvan tijdens de recente opzoekingen in de archieven geen historische bewijzen zijn opgedoken maar verder onderzoek blijft zeker aangewezen.

De nieuwe woning uit 1828-1831 is drie bouwlagen hoog en heeft een bepleisterde voorgevel van zes traveeën. Deze zeer evenwichtige gevel is 26 meter breed en 16 meter hoog en opgebouwd volgens de Gulden Snede, wat wil zeggen dat de hoogte van de gevel zich verhoudt tot de breedte zoals de breedte tot de som van de hoogte en de breedte samen ($16/26=26/42$ en benadert het gulden getal 0,618). Dit verhoudingsprincipe werd veelvuldig toegepast in het classicisme (zie ook nr. 4 van deze brochure). De verdieping van de poorttravee kan op haar beurt omschreven worden in een vierkant: de hoogte van de Ionische zuilen en het hoofdgestel is gelijk aan de breedte van het risaliet. De poorttravee is hier inderdaad de

blikvanger in de gevel. Op de benedenverdieping is hij uitgewerkt met imitatievoegen en op de verdieping dragen vier Ionische zuilen een hoofdgewel. Alle rechthoekige vensters hebben geprofileerde omlijstingen. Deze op de eerste verdieping zijn nog extra benadrukt met kroonlijsten op volutevormige consoles. Zoals gebruikelijk in de classicistische architectuur is de gevel geschilderd in koel grijze kleuren.

De ontwerper van dit grote herenhuis is niet gekend. Zijn handtekening op de ontwerptekening van 1828 is onleesbaar. In ieder geval getuigt het ontwerp van een hoogstaande academische opleiding.

De in Gent geboren E. de Nieulant (zie ook nr. 32 van deze brochure) was gehuwd met de Brugse Sophie van Outryve. Hij betrok zijn nieuwe woning met zijn vrouw en zijn kinderen Mathilde, Elise Charlotte, Valerie Anne en Jules, zijn drie dienstmeiden en zijn koetsier Joannes Strubbe. De Nieulant was burgemeester van Sint-Andries. Na hem bood Sint-Jansstraat 16 onderdak aan Irenée Peers-de Nieulant die het via een verdeling in zijn bezit zou gekregen hebben in 1879. In 1892 werd het geërfd door Arthur Pecsteen-Peers en in 1902 is het in handen van Paul Otto de Mentock-Pecsteen. Het huis staat nog bekend als het huis Otto de Mentock. Die familie verkocht het in 1922 aan de zusters van Hemelsdale.

Door de nieuwe functie van het gebouw zijn de architecturale kwaliteiten van dit monumentale pand soms wat moeilijker te ontdekken. Niettemin bleef het classicistische interieur gedeeltelijk bewaard. De indeling op de benedenverdieping is niet gewijzigd. De koetsdoorgang, de vestibule en het grote salon kunnen bezocht worden. Eventueel ook de kelders en de koer om de achtergevels te kunnen bekijken (dit zal afhangen van het aantal bezoekers).

De koetsen doorgang heeft nog de authentieke bakstenen bevoering in visgraatverband. Via de doorgang komt men in een centrale symmetrisch

aangelegde vestibule waarrond de bordestrap en de salons zijn geschikt. De pleisterwanden in de vestibule zijn in imitatie-marmerschikking. In de salons is nog classicistisch lijstwerk te ontdekken. Het grootste salon (nu het bureel van de directeur) is gestoffeerd in een neo-Vlaamse renaissancestijl en werd misschien in opdracht van de familie Peers of Pecsteen gerealiseerd. Een aanpassing aan de toenmalige nieuwe smaak en in sterk contrast met de oorspronkelijke stoffering.

Speciaal voor deze Open Monumentendagen werd gepoogd de geschiedenis van Sint-Jansstraat 16 te achterhalen. Voorlopig zijn we met de opzoekingen niet verder kunnen teruggaan dan circa 1500. Het pand was tot 1540 eigendom van de Genuze koopliedenfamilie Lommellini, die zeker reeds vanaf de 15de eeuw in Brugge gevestigd was.

Melchior Lommellini verkocht op 18 april 1540 het huis *Morena* (of de *Moorinne*) (wat vrouw van moorse afkomst betekent) aan Johan Wynckelman, een Brugs poorter. In Brugge droegen in die periode drie huizen die naam, namelijk een in de Vlamingstraat en nog een ander in de Noordzandstraat. Reeds in 1548 was Jan Pardo de nieuwe eigenaar. Zijn dochter Marie die gehuwd was met Pedro Cerezo erfde het huis. Zowel de Pardo's als de Cerezo's waren vermogende Spaanse koopliedenfamilies. Pedro Cerezo was afkomstig uit Burgos en had zijn rijkdom opgebouwd via de wolhandel. De Pardo's behoorden al een tijd tot de Brugse elite en bekleedden in de 16de eeuw meermaals overheidsfuncties. Een andere Jan Pardo was in 1574 de eerste *Spaanse* burgemeester van Brugge.

Het gezin Cerezo-Pardo had verschillende kinderen. Zij bewoonden hun eigendom in de Sint-Jansstraat. Hun zoon Jan was kanunnik van het Sint-Donaaskapittel en behoorde tot de rijkste geestelijken van de stad. Hij bewoonde het huis Twijnstraat 13 in de omgeving van zijn ouderlijke woning. Zoon Pedro maakte deel uit van de Vlaamse handelsnatie in Sevilla en een andere

zoon Silvester trad in bij de jezuiteten, die juist op dat ogenblik hun klooster en school begonnen uit te bouwen in Brugge. De dochter Jozijne tenslotte was gehuwd met Francisco de la Torre, eveneens een Spaans koopman met een prachtig huis in de Spanjaardstraat.

Het huis de *Moorinne* wordt in 1603 omschreven als *achterwaerts streckende met eene platse van lande tot het kerkhof van Sinte Wouburghe met een poorte ende uitganck up zelve kerckhof* en in 1659 als een *schoon parcheel van een huys met een groote poorte rechts en een cleene platse van lande en achterpoort uitkommende up kerckhof*.

Tussen 1603 en 1659 werd het huis meermaals doorverkocht. Als eigenaar tussen 1648 en 1652 valt wellicht Charles Breydel op, die de laatste telg was van de oudste tak van de Breydels. Tussen 1659 en 1691 wass Sint-Jansstraat 16 in het bezit van de familie Audejans. Hubertus Audejans, heer van Edewalle, was schepen van Brugge. Hij bewoonde het huis. In een boedelbeschrijving uit 1692 van Magdalena Vanden Berghe, de echtgenote van raadspensionaris Hubertus Audejans lezen wij dat de *Moorinne* uitgebreid werd met *twee distincte huysekens ghestaen hebbende op het kerckhof van St. Walburge en afgebroken syn voor erf*. De familie Audejans-Vanden Berghe liet het huis aanpassen aan de smaak van de tijd en sloopte de oude keuken. De oude bakstenen werden hergebruikt bij de bouw van de nieuwe keuken. In het groot salon kwam een nieuwe *dobbeldeure met syne toebehoorten* en in de *marber camer commende ter strate* werd een alkoof geïnstalleerd. Vermoedelijk bedoelen zij met *marber camer* een ruimte die met marmer-schildering is gestoffeerd. In ieder geval was Sint-Jansstraat 16 toen zeer rijkelijk bemeubeld, met bedden met rood zijden behang, alsook met heel wat schilderijen boven de schouwen en deuren, onder meer van de hand van Teniers en Joost de Momper. Typisch voor de 17de eeuw (en een prachtillustratie van de vergankelijkheid van het leven en de tijd) waren de vanitasschilderijen die

het huis versierden. De zitkamer was met goudleder behangen en daar lag een boek getiteld *les delices de l'esprit* en stond er een tafel *om op te lezen en schrijven*.

Ook zilver en tin ontbraken niet. De bibliotheek-kamer wordt jammer genoeg niet nader gespecificeerd. En wat vindt u van nachtponnen *in syde een met striepkens en een met blommen*. In ieder geval droegen de heer en misschien ook de dame des huize een pruik, want die worden afzonderlijk vermeld. In de koetspoort aan de straat kon de karos van de familie worden gestationeerd. Deze boedelbeschrijving die bewaard wordt op het Stadsarchief van Brugge is een afzonderlijke studie waard.

Tussen 1699 en 1751 was de familie Blommaert eigenaar. Raadspensionaris Frans Blommaert was gehuwd met Marie de Pruysenare. Na 1751 en tot in het begin van de 19de eeuw bleef de *Moorinne* eigendom van de familie de Pruysenare.

Frans Blommaert, eveneens een raadspensionaris, stierf op 28 augustus 1701 en in zijn boedelbeschrijving wordt vermeld dat hij het huis bewoonde dat omschreven wordt als *ten voorhoofde binnen deser stede in de Sint Jansstraet aende zuytzyde van diere ghenaeft de morinne uyt commende met eene groten poorte naest den huysse toebehoorende (...) achterwaerts streckende met eenen platse van lande ende achterpoorte*. De familie Blommaert-de Pruysenare was enorm goedge en bezat een grote bibliotheek. Henry de Pruysenare is de laatste bewoner in de 18de en het begin 19de eeuw. Hij was ontvanger-generaal van het Brugse Vrije. Wel moet hij rond de eeuwwisseling onderdak geven aan de Fransman Alexandre l'Hermite, *controleur des contributions*.

De laatste bewoners voor de sloop van het huis de *Moorinne* zijn dertig ex-religieuzen die hier na de afschaffing van hun klooster onderdak vonden (1809-1828).

**Sint-Jorisstraat 71, Departement
Lerarenopleiding (de vroegere
Rijksnormaalschool)**

**Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 1u tot 18u**

Gidsen zorgen voor begeleiding

*L' école normale de Bruges est une des oeuvres
les plus originales et les plus remarquables de
notre confrère M. Dela Censerie(...)il est
regrettable de la voir placé dans un quartier aussi
éloigné du centre de la ville(...)la façade eût été en
tous points digne d'orner une des places publiques
de l'artistique cité.* Deze opmerking staat
genoteerd in het Brusselse architectuurtijdschrift
L' Emulation van 1887. Laat de afstand van het
centrum u vooral niet afschrikken: een bezoek aan
de vroegere normaalschool die in 1879-1883 werd
gebouwd naar een ontwerp van stadsarchitect
Louis Delacenserie (1838-1909) is ongetwijfeld
een aanrader. Het schoolgebouw werd door zijn
tijdgenoten als één van zijn beste werken
geëvalueerd. Het complex is tot vandaag zeer
goed bewaard gebleven en heeft geen belangrijke
constructieve wijzigingen gekend. Momenteel
krijgen hier 400 studenten een opleiding als
toekomstig leerkracht en draagt de instelling de
naam Departement Lerarenopleiding.

De bouw van de Rijksnormaalschool kent een
boeiende politieke voorgeschiedenis. Brugge
kreeg reeds in 1866 toelating van Binnenlandse
Zaken om een normaalschool voor jongens uit te
bouwen. De Stad moest wel zelf zorgen voor het
terrein en het optrekken van de gebouwen. In
1867 en 1869 verwierf ze -via een schenking- de
gronden van het voormalige *Oud Hof* van de Sint-
Jorisgilde, waarvan de oude traptoren nog
bewaard bleef. Nadien werd nog de aangrenzen-

de, zogenaamde *Jardin Durny* verworven. Het terrein werd door Brussel goed bevonden. Ondertussen verdwenen de liberalen uit de regering en leek een nieuwe rijksnormaalschool in Brugge niet langer tot de prioriteiten te behoren. De toenmalige Brugse liberale burgemeester Jules Boyaval bleef echter niet bij de pakken zitten en drong in Brussel onverminderd aan op een realisatie. Plannen voor de nieuwe school zouden worden opgemaakt door architecten van het Ministerie van Openbare Werken. Deze plannen vonden echter geen genade in Brugge, noch bij de beleidsvoerders noch bij de stadsarchitect Louis Delacenserie. De (talrijke) voorstellen in Vlaamse stijl waren volgens hen een regelrechte aanfluiting van de juiste principes van de neogotische architectuur. De discussies duurden verschillende jaren. Er ontketende zich een ware pennenstrijd in de lokale pers.

Op 10 oktober 1878 richtten de leden van het Oudheidkundig Genootschap een schrijven aan koning Leopold II waarin ze hun twijfels uitspraken over de kwaliteiten van het ontwerp van de Brusselse architecten: *te dikwijls reeds, Sire, hebben wij in onze stad door vreemde bouwmeesters werken zien uitvoeren die met het geld van eenieder betaald worden. Dit dient maar tot ontmoediging van onze kunstoevenaars, die alzo de gelegenheid benomen worden om hen te doen kennen, en om de bekwaamheid te doen gelden die zij door langdurige en moeilijke studiën hebben bekomen.* Voor het Genootschap is maar een architect aanvaardbaar en dat is Louis Delacenserie (die ook in dezelfde periode opdracht kreeg om het huis van de heren van Gruuthuse te restaureren en het nieuw Provinciaal Hof op de Markt op te trekken, zie nrs. 5 en 11 van deze brochure). Nog dezelfde dag meldde de toenmalige minister Sainctelette aan de Stad dat Louis Delacenserie een tegenvoorstel mocht opmaken. De belangstelling van Leopold II voor Brugge is genoegzaam bekend.

Op 1 juni 1879 werd gestart met de bouw van de monumentale school en in het voorjaar van 1883 konden de gebouwen worden betrokken. Op het archief van de Brugse Dienst voor Monumentenzorg zijn 208 ontwerptekeningen voor de school bewaard, waarvan tientallen voorontwerpen, meerdere grondplannen en gevelplannen. Een interessante bron voor de studie van het gebouw.

Het terrein waarop de school is gebouwd, is ruim één hectare groot (zo groot als de Markt). De gebouwen zijn opgetrokken rond verschillende binnenkoeren waarvan de trapeziumvormige speelplaats, die men het eerst ontmoet, de grootste is. Net als bij een kloostergebouw werd rond die speelplaats een soort pandgang ontworpen, waar een groot aantal lokalen op uitgaat. De monumentale inkomhal, de lerarenkamer, het directiegedeelte, de recreatieruimte en refter, de keuken zijn allen vanuit die gaanderij te bereiken. Daarnaast liggen enkele afzonderlijke gebouwen verspreid over het terrein, zoals de voormalige beheerderswoning en de zeer merkwaardige turnzaal.

De OMD-bezoeker moet de nodige tijd uittrekken om de bakstenen buitengevels (alle gevels zijn in baksteen; er werd slechts natuursteen gebruikt voor bepaalde onderdelen) te bewonderen. Blikvanger is zonder twijfel de voorgevel met de vooruitspringende inkompartij. Deze is afgewerkt met een puntgevel waarvoor duidelijk de reiegevel uit 1425 van het huis van de heren van Gruuthuse model stond. Ook de dakkapellen zijn zeer gelijkaardig aan deze van Gruuthuse. Alle openingen zitten gevat in boognissen die opgesmukt zijn met maaswerkversieringen. De neo-Brugse bouwkunst op zijn best.

Vóór deze indrukwekkende voorgevel staat nog een restant van de vroeg 16de-eeuwse traptoren van het Oud Hof van Sint-Joris. Reeds in 1883 voorzag Louis Delacenserie de restauratie van deze voor Brugge vrij uitzonderlijke toren. Dit

gebeurde toen niet. Nu lijkt –na bijna 120 jaar– eindelijk een oplossing in zicht. Misschien net vóór 2002?

In de school kunnen de inkomhal, de vroegere kapel op de eerste verdieping, de gaanderij en de refter of recreatiezaal worden bezocht. Op de koer is een bezoek aan de turnzaal een must. Bemerk overal de rijke detaillering van de architectuur. De buitenarchitectuur van de turnzaal doet ongetwijfeld denken aan een kapel. De voorgevel is rijk versierd. In het interieur vallen uiteraard de houten constructie-elementen op. De open dakconstructie lijkt een miniatuurversie van deze van de 13de-eeuwse schuur van Ter Doest in Lissewege. De turnzaal wordt nog steeds voor haar oorspronkelijke functie gebruikt maar soms ook ter beschikking gesteld voor bepaalde evenementen. De akoestiek zou er uitstekend zijn.

De torenruïne is beschermd als monument bij M.B. van 23 april 1985 en het volledige schoolcomplex bij M.B. van 27 september 1989.

Smedenpoort, de vestingen - de Boeverievest en de Begijnenvest

**Rondleidingen door medewerkers van de Stedelijke Groendienst. Zaterdag 9 september om 14u en 16u en zondag 10 september om 10u, 14u en 16u
Vertrekplaats Smedenpoort kant stad**

De vestingen behoren ongetwijfeld tot het Brugse erfgoed en zijn een uitstekend voorbeeld van het jaarthema van de Open Monumentendagen. De tijd heeft immers de oorspronkelijk functie van dit erfgoed gewijzigd: van verdedigingsbolwerk tot promenade.

Op de rondleiding zal zowel aandacht besteed worden aan het waardevolle groen (en de historiek van de aanplantingen) als aan het bouwkundig erfgoed.

Met het bouwen van een tweede stadsomwalling werd begonnen in 1297. Het Brugse grondgebied kreeg toen een oppervlakte van om en bij de 430 hectares en de oude binnenstad werd definitief begrensd. De omtrek van de omwalling is 6 kilometer 680 meter.

De middeleeuwse omwalling was geconcipeerd met dubbele grachten, aarden wallen, houten palissades, stenen verdedigingsmuren en versterkte poorten. De buitenste vestinggracht, singel genoemd, werd in de 15de eeuw afgewerkt. De poorten werden meermaals afgebroken, hersteld en herbouwd. Tussen 1367 en 1370 bouwden meester-metselaars Jan Slabbaerd en Mathias Sagen de Boeveriepoort (1367), de Smedenpoort (1368) en de Ezelpoort (1369) en in 1400 kregen Jan van Oudenaerde en Maarten van Leuven opdracht om volgens een gelijkaardig patroon de Kruispoort, de Gentpoort en de Katelijnepoort te bouwen. Eind 14de-begin 15de eeuw kwamen nog andere verdedigingsbouw-

werken tot stand, waaronder een bastion aan de Vlammingdam en versterkingsmuren met wachttorens tussen de verschillende stadspoorten. De 15de-eeuwse Poertoren aan het Minnewater is daar nog een getuigenis van. In de 17de eeuw werden nog belangrijke fortificatiewerken uitgevoerd ingevolge de wijzigingen in de krijgsvaardkunde. In het noorden van de stad werd het Fort Lapin gebouwd ter verdediging van de haven. Naar aanleiding van Spaanse successieoorlog werden ook in het begin van de 18de eeuw plannen ontwikkeld om de bestaande versterkingen te moderniseren. Zelfs de Franse vestingbouwkundige Vauban werd aangesproken om ontwerpen op te maken. Door gebrek aan financiële middelen werd weinig daarvan verwezenlijkt. Het fort van Beieren (zie nr. 30 van deze brochure) in Koolkerke kwam er wel. De Oostenrijkse keizer Jozef II liet in 1782 de versterkingen openbaar verkopen met de bedoeling ze te slopen. Dit kon door bemiddeling van de Stadsmagistraat gedeeltelijk worden verhinderd. Tussen 1860-1870 werden de Boeveriepoort, de Katelijnepoort en de Dampoort wel gesloopt. In dezelfde periode verdwenen de molens en werden de oude vestingwallen beplant.

De Smedenpoort, waar de wandeling vertrekt, dateert nog gedeeltelijk uit de bouwphase 1367-1369. De tijd heeft wel duidelijk zijn sporen nagelaten en het monument is nu maar een schim meer van de oorspronkelijke stadspoort. Op de achtergevel staat de datum 1615, die herinnert aan de afbraak van de bovenbouw. De Smedenpoort werd in de Tweede Wereldoorlog zwaar beschadigd en in 1948 gerestaureerd. Een nieuwe restauratie staat voor heel binnenkort op het programma, waarbij een oorspronkelijke kleursetting van de gevels zal hemomen worden.

De bronzen schedel

De opmerkelijke bezoeker bemerkt wellicht aan de achterkant van de poort de bronzen schedel die zich boven de linkerdoorgang bevindt. Het is een herinnering aan een gebeurtenis uit de Negenjarige oorlog (1688-1697) toen een zekere François Vander Straeten als verrader werd terechtgesteld. Zijn poging om de vijandelijke Franse troepen de stad langs de Smedenpoort binnen te loodsen werd verijdeld en hij stierf op het schavot. Zijn afgehakt hoofd werd op de Smedenpoort geplaatst. Het werd later vervangen door bronzen exemplaren. De schedel die er nu hangt, werd in 1911 gegoten. Eind 17de eeuw was de gewoonte om hoofden van terechtgestelde misdadigers aan stadspoorten te hangen al in onbruik geraakt. In de Middeleeuwen kwam het frequent voor dat de hoofden (maar ook de ledematen en soms zelfs de romp van gevierendeelde misdadigers) te kijk werden gesteld op de poorten. In 1488 bij voorbeeld werd het hoofd van de bekende schout Pieter Ianchals die op de Markt werd terechtgesteld op een lans op de Gentpoort geplaatst. In 1691 was dat een uitzonderlijke gebeurtenis en wellicht daarom werd na het vergaan van de schedel van François Vander Straeten een bronzen exemplaar opgehangen (B.S.).

De Boeverievest verbindt de Smedenpoort met de (verdwenen) Boeveriepoort. Deze vesting heeft nog grotendeels haar middeleeuws profiel bewaard: een hoge binnenwal, een brede binnenvestinggracht, een lage buitenwal en een smalle buitenvestinggracht. Ze werd beplant rond 1879 naar het ontwerp van de Gentse landschapsarchitect Hubert Van Hulle (1827-1900) in een typische Engelse landschapstijl. Heel wat honderdjarige bomen zijn terug te vinden op het

wandelpad tussen de twee vestinggrachten: Canadese populieren, moerascypressen, platanen, een treurbeuk en een bruine beuk. Op de buitenvest staat het waterhuis. Tussen 1382 en 1384 werd de omwalling verbreed en uitgediept om de waterreserve te vergroten. De moerbuizen waardoor dit water in de stad werd gedistribueerd, werden vanaf 1386 gevoed door de binnengracht. Door middel van een *noria* (een werktuig bestaande uit een ketting zonder einde waaraan op gelijke afstanden emmers of bakjes waren bevestigd om water op te halen) werd het water uit de walgracht via een gemetseld tunneltje naar het rad geleid. De noria zelf werd aangedreven door een rosmolen met paard en het water werd in een loden vergaarbak bewaard. Die was aangesloten op de moerbuis. Voor die noria werd hier op deze plaats in 1394 een speciaal gebouw opgericht. Het waterhuis blijft in de geschiedenis bekend als één van de *zeven wonderen van de stad* omwille van het ingenieuze systeem. De grote vergaarbak was bovendien aangesloten op enkele met beeldhouwwerken versierde fonteintjes. Het waterhuis was in de Middeleeuwen een steevaste stopplaats voor buitenlandse bezoekers aan Brugge. In 1466 werd het grondig verbouwd en dit pittoreske gebouwtje is tot vandaag gedeeltelijk bewaard gebleven. Het officieel beschermde monumentje werd in 1994 gerestaureerd. Het loont de moeite om ook het *nieuw* waterhuis aan de overzijde van het water te bewonderen dat in 1759-1760 werd gebouwd naar ontwerp van Joachim Chalon. Hier werd een *machine hydraulique* opgesteld die het systeem van de waterverdeling moest moderniseren (en tot in 1925 in gebruik is gebleven). Verder aan de Hendrik Conscienceaan vestigen wij de aandacht op de godshuizen Reyphins (in 1905 gebouwd naar ontwerp van architect Alphonse De Pauw) en de godshuizen Roussel (waarvan de ontwerper niet gekend is). Via een recent gebouwde voetgangerstunnel bereikt men het station. Het bronzen beeld links van de tunnel is het werk van Josué Dupon (1864-1935) en stelt een man voor die een pelikaan

voedt. Dit beeldhouwwerk stond oorspronkelijk aan de Kunstberg in Brussel.

Het station zelf werd vanaf 1936 gebouwd naar een ontwerp van de architecten Josse en Maurits Van Krieking uit Brussel. Het is opgetrokken in een modernistische stijl. Heel wat nieuwe ontwikkelingen zijn gepland om en rond het station.

De wandeling wordt verder gezet via de Begijnenvest. Ook hier is de aanleg gebeurd naar het ontwerp van Hubert Van Hulle in 1882 en voltooid in 1891. Op de vest ontdekt men zomerlinden, esdoornen, paardenkastanjes en zilverlinden. Rechts op deze promenade staat een borstbeeld van Hendrik Pickery in 1901 gebeeldhouwd door zijn zoon Gustaaf. Hendrik Pickery was een van de belangrijkste Brugse beeldhouwers in het laatste kwart van de 19de eeuw. Op het einde van de Begijnenvest wandelt men over de Minnewaterbrug die in 1740 gebouwd werd door de veelzijdige kunstenaar en architect Hendrik Pullinx (1698-1781). Hij had ook in de onmiddellijke omgeving van het Minnewater (waar nu het park is) een faiencefabriek.

Het is misschien interessant hier te vermelden waarnaar het woord minne refereert (er zijn daar heel wat oude en verkeerde verklaringen voor). Etymoloog Frans Debrabandere vatte het in 1994 kernachtig samen: minne komt van het Germaanse mannja een afleiding van man, wat watergeest betekent. Namen van watergeesten zijn in de plaatsnaamkunde gebruikelijk.

De Poertoren, één van de twee torens die deel uitmaakten van de waterpoort, dateert uit 1401 en werd gebouwd door meester-metselaar Jan van Oudenaerde. In de 15de eeuw werd de toren gebruikt als atelier voor het vervaardigen en het

opbergen van het stedelijk buskruit. In de 17de eeuw werd de kelder van de toren nog gebruikt door de volders en in de 18de eeuw deed hij dienst als ijskelder, waarschijnlijk in functie van de barge die tot 1784 vanaf het Minnewater vertrok (nadien vanaf de Katelijnepoort, waar ook de bargegebouwen nog aan dit vervoermiddel herinneren). Zowel de Poertoren als de Minnewaterbrug zijn als monument beschermd. Binnenkort wordt het zogenaamde kanaaleiland, dat zich achter de Katelijnevest situeert en dienst doet als busparking voor toeristische bussen, heraangelegd. Het stadsbestuur gaf de opdracht aan een privaat studie bureau om hiervoor een ontwerp op te maken met een duidelijk eigentijds accent.

Steenstraat z.n., de Sint-Salvatorskathedraal

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 15u30 en van 17u tot 18u en op zondag 10 september van 14u tot 17u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Eeuwenlang heeft men aan de Sint-Salvatorskerk gebouwd en verbouwd. De data van deze verschillende bouwfases zijn gekend. De tijd is duidelijk aanwijsbaar in dit prachtvoorbeeld van kerkelijk erfgoed.

Enkele data

De Sint-Salvatorskerk wordt de oudste kerk van Brugge genoemd en een eerste bouwfase lijkt op te klimmen tot het jaar 850. De vroegste schriftelijke vermelding is terug te vinden in een bul van Paus Johannes XV in 988 en vanaf 1086 spreekt men over een parochiekerk. In de kroniek van Galbert van Brugge die de moord op Karel de Goede in 1127 verhaalt, wordt vermeld dat de kerk zwaar gehavend uit de strijd kwam en moest worden herbouwd.

Met de bouw van de imposante toren, die nu nog gedeeltelijk bestaat, zou nog in de 12de eeuw van start gegaan zijn. Dit blijkt uit de sporen van een portaal die recent werden teruggevonden en wordt gestaafd door de gebruikte bouwmaterialen, namelijk tufsteen en veldsteen.

Op 28 mei 1358 brandden de beuken en de toren uit door de zorgeloosheid van loodgieters die vuur of verhit ijzer achterlieten in de goten toen ze een pint in een herberg gingen drinken. Van kort nadien dateert het huidige driebeukige schip (voltooid rond 1400). Het transept daarentegen is een halve eeuw ouder. Uit het einde van de 14^{de}

eeuw of het begin van de 15de eeuw dateert het zuidportaal van het transept en de omvorming van de twee imposante transeptvensters. De kooromgang en de kranskapellen werden gebouwd in 1481-1557. In 1635 werden de houten gewelven van het gotische schip vervangen door stenen kruisgewelven. Deze van het koor dateren pas uit 1738.

Een forse brand op 19 juli 1839 vernielde de boventoren van de kerk, die ondertussen de titel van kathedraal was toegekend. Opnieuw lagen slordige loodgieters aan de basis van de ramp. In 1840 tekende de Engelse architect Robert Chantrell een ontwerp voor een nieuwe bovenbouw. Provinciaal architect Pierre Buyck moest de plannen voor een neo-Romaanse toren concreet vorm geven en nam de leiding van de werken die duurden van 1843 tot 1846. De torenspits dateert pas uit 1872 en werd ontworpen door architect Eugène Carpentier.

In 1912-1914 werden de kapittelgebouwen met een museum en een kerkmeesterkamer opgetrokken. Het vrij interessante museum, dat opgevat is als een kloosterpand met binnentuin, wordt thans heringericht. In de kerkmeesterkamer zijn nog interessante neogotische beschilderingen, deuren en natuurstenen haarden bewaard. Daar lijkt de tijd te hebben stil gestaan.

Sinds 1991 staat de Sint-Salvatorskerk in de steigers. De toren werd door een zware storm op 25 januari 1990 erg beschadigd en vanaf 1991 tot 1997 gerestaureerd. Momenteel wordt gewerkt aan de kooromgang.

De Sint-Salvatorskerk is een driebeukige kruiskerk van het basilicale type met een transept, een vierzijdige toren ten westen van de middenbeuk en een koor met kooromgang en vijf kranskapellen. De kerk is ongeveer 100 meter lang. De toren is om en bij de 80 meter hoog. Het driebeukige schip is vier traveeën diep en sterk verticaal uitgewerkt. De Franse gotische bouwstijl werd duidelijk als

inspiratiebron gebruikt. De opstand is drieledig met een spitsbogenarcade op bundelpijlers, een triforium en spitsboogvensters. Verschillende kapellen werden aangebouwd: Sint-Jacobskapel, de Droogscheerderskapel, de Schoenmakerskapel en de Blasiuskapel. Ook naast de kranskapellen situeren zich nog twee kapellen: de Katharinakapel en de kapel van Jan de Deckere. Bemerk dat in het koor dezelfde drieledige opbouw van het schip terug te vinden is.

Verschillende van deze interessante bouwonderdelen zullen zeker bij een bezoek verduidelijkt worden.

In het interieur van de kerk zijn veel gedateerde kunstwerken terug te vinden. We vermelden er slechts enkele.

Het marmeren doksaal in barokstijl werd in 1679-1687 ontworpen door Cornelis Verhove en met een opvallende God de Vader afgewerkt door Artus Quellinus de Jonge. Dit doksaal werd in 1935 verplaatst naar de westmuur en verloor daardoor zijn liturgische betekenis. Het orgel, dat ook vaak voor orgelconcerten wordt gebruikt, dateert uit 1717-1719 en is van de hand van de leperse orgelbouwer Jacob van den Eynde. De imposante eikenhouten preekstoel werd vervaardigd door Hendrik Pulinx jr. in 1777-1778. De H. Elooi, in witte marmer, de patroon van de edelsmeden maar hier vooral van de kerk, is beeldhouwd door de Brusselse kunstenaar Laurent Tamine. Elooi wordt voorgesteld met een aambeeld, hamers en een geldbeugel. Hij houdt ook het bouwplan van de kerk in zijn hand. Er zijn nog enkele 18de-eeuwse biechtstoelen opgesteld die afkomstig zijn uit de Sint-Donaaskathedraal, de neogotische werden in 1898 vervaardigd in het atelier van P. De Wispelaere.

In de kooromgang zijn vooral de grafmonumenten opvallend. Uit de 16de eeuw dateert het grafmonument van bisschop Jean Carondolet dat afkomstig is uit de Sint-Donaaskathedraal. De

praalgraven van Jean-Baptiste de Castillon en Hendrik van Susteren zijn 18de-eeuws en het werk van Hendrik Pulinx. In het koor zelf zijn de 15de-eeuwse eikenhouten gestoeltes belangrijk die met ludieke misericordia zijn verfraaid. Daarboven werden de wapenborden van het dertiende kapittel van de Orde van het Gulden Vlies opgehangen dat hier in 1478 vergaderde. De wandtapijten zijn van Brusselse makelij, ontworpen door Jan van Orley en geweven door Jasper Van der Borcht.

De brandglasramen in de kerk werden gemaakt in Brugse ateliers, dateren uit 1867, 1870 en 1931 en zijn vaak gesigineerd door de makers (H&J. Dobbelaere, J. Bethune, S. Coucke en zijn zonen).

De Sint-Salvatorskathedraal is beschermd als monument bij K.B. van 25 maart 1938.

Vlamingdam 34, kapel en klooster van de Zusters Dominicanessen

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 17u30 en op zondag 10 september van 14u tot 17u30

Architect Gino Debruyne, ontwerper van de nieuwbouw en gidsen zorgen voor begeleiding

Hier zullen door de Stedelijke Archeologische Dienst enkele archeologische vondsten worden tentoongesteld. Deze werden ontdekt bij de recente bouw van het klooster. Het aardewerk is verrassend.

De geschiedenis van de dominicanessen en hun boeiende rol in Brugge werd uitvoerig belicht in een publicatie uit 1984 van Zr. Godelieve Van Den Wijngaert en P. Jordanus P. De Pue *De geschiedenis van de Zusters Dominicanessen Engelendale Assebroek en Brugge*. Wij starten ons verhaal met de uitbouw van het klooster in de Vlamingdam.

In 1861 kochten de zusters dominicanessen aan de broeders xaverianen 't Walleken, een groot stuk grond met een gebouw aan de Vlamingdam. De zusters betrokken aanvankelijk het bestaande pand en pas op 23 maart 1865 werd gestart met de uitbouw van een nieuw slotklooster, dat eveneens de naam Engelendale kreeg. Nieuwe postulanten konden echter toen nog steeds intreden in het Sint-Domincusinstituut in de Jakobijnessenstraat, waar de zustergemeenschap zorgde voor geesteszieken. Twee jaar later kon de kapel reeds worden ingewijd. De zusters breidden langzaam het domein uit met de aankoop van drie huizen in de Sint-Clarastraat en aanpalende huizen aan de Vlamingdam. De nieuwe gebouwen

waren in een vrij sobere en weinig karaktervolle neogotische architectuurstijl opgetrokken. Deze 19de-eeuwse gebouwen werden, op uitzondering van de kapel, in 1992-1994 gesloopt en vervangen door een nieuw kloosterpand dat ook als rust- en verzorgingstehuis fungeert voor de wat oudere zusters van de orde. Een voorbeeld van een door de **tijd** aangepaste functie.

De voorgeschiedenis van het terrein waarop het klooster werd uitgebouwd werd opgezocht. De (voorlopig) vroegste vermelding in de archiefdocumenten bewaard op het Stadsarchief gaat terug tot 1571 als de familie Budzin eigenaar is van 't *Walleken*. Charles Budzin bewoonde dit eigendom met zijn gezin. Enkele van zijn kinderen, Jan, Adriaan en Marie Budzin, zullen het na zijn dood verkopen aan meester Charles Breydel. Hun halfbroer Charles Budzin had geneeskunde in Padua gestudeerd en hun broer Jacob was meerdere malen schepen van Stad Brugge. Jan of Adriaan was priester en kanunnik van Sint-Donaas.

Bij de verkoop van het eigendom in 1589 wordt het omschreven als *een schoon eestre metten upperhuuse daer binnen staende rondtomme bewatert, metter plaetse van lande daerbinde ligghende metsgaeders stallijghen ende een huuseken daer neffens staende uutcommende met eender poorte voorhoofdende inde rechte straet vande Vlamijnndamme tjeghens den cloostere vande Carmerytessen van Sijoen(...) achterwaerts streckende met een groote plaetse van lande ende erfve mette zelve huusijghen ende eester gaende uutcomende met eender poorte in Ste Clarastraete jeghens over shoemakers casteel(...)*. Dit eigendom omvatte dus een grote tuin, een wat hoger gelegen huis, dat omwald was met een gracht, een klein huis, stalgebouwen en een uitgang met poort aan de kant van de Sint-Clarastraat.

De nieuwe eigenaar Charles Breydel was raadspensionaris of juridisch adviseur van het

stadsbestuur. Hij verkocht het eigendom reeds opnieuw in 1595 aan Vincent Stijncx (soms Stijns geschreven) (zie ook nr. 18 van deze brochure) met inbegrip van *twee straetkins het eene noort en het ander zuudt geleghen*. Twee straatjes, waarvan één met de naam *Conynckstraetkin*, liepen namelijk door het domein en zullen er later bij geïncorpeerd worden. De familie Stijns behield Vlamingdam 34 tot in 1659 en bewoonde ook het huis. In de tijd van Vincent Stijns stonden er ook koeienstallen en een schuur. Cathelijne van Mullem, zijn weduwe hertrouwde met Jacques de Zuttere, die de gronden als hoveniersland zal gebruiken. Ook Stijns had hier een hoveniersbedrijf uitgebaat. De familie Stijns bezat nog een groot eigendom over de Scheepsdalebrug dat bestond uit een huis, een groot stuk land en een boomgaard.

In 1659 werd een deel van het domein verkocht aan de familie de Lampreel een *schoon huus rontsomme bewatert mette scheure, coestal en plaetse van lande daermede gaende*. Een ander gedeelte van het eigendom was, wellicht op initiatief van zoon Marcelis Stijns, verkaveld en bebouwd. De gronden werden reeds in 1653 gepacht door hovenier Thomas Beernaert en later door Jan van Mullem. Er werden onder meer laurierbomen gekweekt. Andries de Lampreel was kanunnik van Sint-Donaas, één van zijn zussen was *geestelijke dochter*.

Van 1701 tot 1753 was het omwalde huis in het bezit van de familie Claesman. François Claesman en zijn zus Christine waren de nieuwe eigenaars. François was een succesvol man als raadsheer, pensionaris en griffier van de fortificatie van de Stad Brugge. De familie had een adellijke titel verworven, wat nogal gebruikelijk was voor leden van de hoge bestuurskringen. De families Claesman en de Lampreel waren met elkaar verwant. Het zal Isabelle Claesman zijn, de dochter van Albert (de bouwheer van Sint-Jakobsstraat 23) die het eigendom in 1753 zal

doorverkopen aan Jan Porter, schepen van het Brugse Vrije, gehuwd met een Marie de Lampreel. In 1753 verschijnt voor het eerst de naam 't *Walleken* in de notariële documenten. Isabelle Claesman verkoopt immers aan Jan Porter *eene schoone partije van lande met een speelhuys en de wal daer binnen staende ghenaemt het Walleken voorhoofdende in de Vlamynckdam(...)* met eene groote poorte ende twee huyskens daer nevens. Het zou niet verwonderlijk zijn dat de familie Claesman, gekend voor haar luxueuze levensstijl, een *speelhuysken* had laten bouwen. Jan Porter was de zoon van een Iers koopman uit Waterford. Zijn vrouw Marie Petronelle de Lampreel was de dochter van Bernard, advocaat van de raad van Vlaanderen en schepen van de Stad Brugge. Zowel de families Porter als de Lampreel telde veel advocaten in hun rangen. Ze waren erg gegoed, hadden meerdere eigendommen en zullen het lusthuis in de Vlammingdam voor hun ontspanning gebruikt hebben, maar ongetwijfeld verhuurden ze de gronden aan hoveniers. Dit echtpaar stierf kinderloos.

Jan Porter verkocht het goed op 12 juli 1783 door aan Constantin Joseph de Preudhomme d'Hailly. Ook Preudhomme was schepen van de stad. Hij was geboren in Gent en bewoonde het lusthuis samen met zijn kinderen, waaronder een zoon die de naam Napoleon droeg, en twee dienstmeiden. Vóór 1830 was het reeds in het bezit van Desiré Bouvy-Savage. Desiré, zijn vrouw Eugénie en hun twee zonen bewoonden 't *Walleken*.

Waarschijnlijk rond 1840 werd het verkocht aan Theodoor Jacobus Rijken, de stichter van de xaverianen (*Associatie voor 't onderwijs van kinderen onder de noemer broeders xaverianen*). Vanaf 1842 zijn twintig broeders als bewoners van 't *Walleken* ingeschreven in de stedelijke bevolkingsboeken. Later klimt dit aantal op tot negentig, waaronder veel broeders uit Leipzig, Aken, Dublin, Paderborn en London. De meeste bleven er maar voor korte tijd. In 1861 kwam het goed in bezit van de zusters. Zij verbleven er

aanvankelijk met vijftien en de gemeenschap werd geholpen door drie dienstmeiden.

Bij uw bezoek op de Open Monumentendagen kunt u kennis maken met de nog bestaande 19de-eeuwse kapel en wellicht voor het eerst ook met de nieuwe kloostergebouwen die tussen 1992-1994 werden gerealiseerd. Het zal ongetwijfeld een verrassende ontdekking worden. Het bezoek begint aan de kapel in de Vlammingdam, maar eindigt in de Sint-Clarastraat na een korte wandeling door de tuin.

De bakstenen eenbeukige kapel is vier traveeën diep en afgewerkt met een halfroond koor. Vlakke pilasters ritmeren de ruimte waarin uiteraard het eikenhouten, door Hendrik Pickery gebeeldhouwde, altaar dadelijk opvalt. Centraal wordt Onze-Lieve-Vrouw afgebeeld die een rozenkrans aanreikt aan de Heilige Dominicus. Daarboven wordt de draak gedood door de H. Michael. Onderaan wordt Dominicus afgebeeld op zijn sterfbed bijgestaan door twee medebroeders. Alle voorstellingen, ook op het fraai gesculpteerde doksaal, hebben te maken met de christelijke iconografie van de dominicanessen (voorstellingen van heiligen van de orde). De kwaliteit van het 19de-eeuwse beeldhouwwerk is zeer hoogstaand.

Bemerk ook het prachtige beeld van O.-L.-Vrouw ter Predikheren.

In de nieuwe, zeer mooie, bidruimte willen wij de aandacht vestigen op de glasramen die afkomstig zijn uit het klooster van Erwtegem die alle belangrijke (dominicaanse) heiligen uitbeelden zoals Thomas van Aquino, Rosa van Lima, Catharina van Siëna en Raymondus van Pinafort. Ook de koperen art deco kruisweg is interessant. Maar opmerkelijk is uiteraard het grote 17de-eeuwse schilderij dat zich op de opvallend rode wand bevindt. Het stelt Margareta van Castello voor, eveneens een patrones van de dominicanessen (van de hand van de Antwerpse schilder H. Maes?). Margareta was de dochter van

een Italiaanse kasteelheer Parisio die in 1287 werd geboren. Haar droevige maar moedige geschiedenis krijgt u te horen op de OMD.

Via de binnenkoer komt u terecht in de grote tuin van het klooster. De nieuwe gebouwen zijn door de Brugse architect G. Debruyne ontworpen.

Kloosterpand van de Zusters Dominicanessen

Programma

Het project diende de Congregatie van de Zusters Dominicanessen onder te brengen in een nieuw te bouwen rust-en verzorgingstehuis: de zusters wilden zorgen voor hun ouder wordende medezusters door ze te huisvesten in een nieuw pand, dit na bouwtechnische evaluatie van de bestaande gebouwen van het voormalige klooster. Het programma behelsde veertig kamers, gemeenschappelijke en utility-functies, semi-publieke functies, zoals ontvangstruimtes en de integratie van de bestaande kapel in de nieuwbouw.

Architectuur

Het project is uitgevoerd in twee fases. Er werd een eerste volume gebouwd, gericht naar de grote tuin die uitgaat op de Sint-Clarastraat. Na inhuizing van deze eerste fase kon het bestaande kloosterpand gesloopt worden en werd na een jaar gestart met de tweede fase. De derde fase behelsde de restauratie van de kapel.

Het ontwerp vertaalt zich in een plan dat zich ontwikkelt en configureert rond een binnentuin of patio en creëert zo een openheid tussen de semi-publieke functies, de bidruimte en het administratief blok. Een tweede halfopen tuin geeft een visuele binding tussen deze laatste

functies en de private gemeenschappelijke ruimtes van de zustergemeenschap met woonruimte, vergaderruimte en eetzaal. Deze laatste functies zijn opengetrokken naar de grote tuin. Door een transparante onderbouw van de gelijkvloerse functies kunnen de drie tuinen -optisch communicerend- op elkaar inspelen. Beglaasde schuifwanden kunnen worden opengetrokken waardoor de diepte van het gehele terrein voelbaar is. De circulatie is als een pandgang opgevat, als een passage rond de tuinen. Even wordt er afgeweken van dit idee ter hoogte van de Vlamingdam: daar verlegt de gang zich naar de straatzijde, om het straatlawaaï uit het rustgevend gebouw te bannen. Ook op de verdieping aan de straatzijde is het brandraam teruggetrokken. Deze fysieke articulatie in de gevel komt ook het straatgabariet ten goede. De gevel is horizontaal opgebouwd: op de beglaasde gelijkvloers, schragen ramen, bijna constructief verrassend, een vlakke geveluitwerking met verticaal, smal gelede raamopeningen van de eerste verdieping. De tweede verdieping staat bijna zwevend van de dakrand af. Deze horizontale uitwerking maakt de gevels acceptabel in verhouding tot de tuinen.

De grote tuin ontmoet en is geconfronteerd met de drie bouwlagen hoge gebouwen, de halfopen tuin eveneens, de kleine patio is dan weer proportioneel omringd met bouwvolumes van twee verdiepingen.

Materialen

De materialen zijn bewust zacht, en subtiel inspelend op elkaar, gekozen: een bruinrode baksteen, schrijnwerk in afzelia doussié en western red cedar, dakbedekking in bruinrood ceramisch materiaal, terrassen in baksteenklinkers en grijsgeslepen blauwe hardsteen.

Gino Debruyne

De kapel van de zusters dominicanessen is niet beschermd als monument.

De nieuwe kloostergebouwen in de Vlamingdam

Wollestraat 29, de Oude Steen (de kelder)

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 10 september van 10u tot 18u

Medewerkers van de werkgroep huizengeschiedenis van de vzw. Levend Archief zorgen voor de begeleiding

Door de Dienst Stadsarcheologie worden speciaal voor de Open Monumentendagen enkele voorwerpen die hier werden teruggevonden tijdens de werken tentoongesteld. Dit om het verhaal compleet te maken.

Dit langshuis of breedhuis telt drie bouwlagen en is vier en vijf traveeën breed.

Met de verbouwing in 1994-1995 werden heel wat restanten van de oorspronkelijke (vergeten) 13de-eeuwse (misschien zelfs eind 12de-eeuwse) kern van het pand, dat in de archiefbronnen als *Oude Steen* bekend staat, teruggevonden. Eén van de (vele?) veldstenen woningen die tijdens de Middeleeuwen in Brugge werden opgetrokken. De Wollestraat situeert zich bovendien in de oudste bewoningskern van Brugge.

Het bouwfysische onderzoek van deze vroege stenen woningen is de laatste jaren in een stroomversnelling gekomen dank zij de inzet van Dirk Van Eenhooge van de Afdeling Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap. Meer dan 60 vroege stenen woningen werden in de laatste twee jaar geregistreerd en gedeeltelijk

onderzocht. Of hoe Brugge eigenlijk ouder is dan gedacht.

Het huizenonderzoek op initiatief van vzw. Levend Archief zit al enkele jaren in de lift. In de laatste zes jaar werden meer dan 20 huizenrapporten opgesteld. Enkele huizengeschiedenissen zijn reeds gepubliceerd. De verbouwing van Wollestraat 29 gaf aanleiding tot het opstellen van één van de eerste huizenrapporten. Dit rapport kon in 1997 worden verwerkt in een boeiende publicatie *De Oude Steen* (in de reeks *Leven in oude huizen*, dl. 1). Het was een interessante vorm van interdisciplinaire samenwerking tussen het Archief, de Archeologische Dienst en de Dienst voor Monumentenzorg. Uw begeleiders op de OMD zijn eveneens de samenstellers van het rapport en de publicatie. Zij zullen u alle bijzonderheden van het verhaal uit de doeken doen.

De 19de-eeuwse bepleisterde lijstgevel met imitatie-voegen laat niet vermoeden dat zich een dergelijk oud pand daarachter bevindt. Op de OMD kan de kelder bezocht worden. Deze moet zich oorspronkelijk wellicht bovengronds of halfondergronds gesitueerd hebben. De buitenmuren van de rechthoekige kelder van 16 meter op 9,5 meter zijn in veldsteen en zijn een overblijfsel van een alleenstaand huis, dat zowel met de Wollestraat als met de achterliggende Kraanrei in verbinding stond. Ideaal om goederen via dit achtererf aan en af te voeren. Bij archeologisch onderzoek op het achtererf werd een muur met parement in Balegemse steen ontdekt met een nog gedeeltelijk bewaarde trap met treden in Doornikse kalksteen naar de Kraanrei. Die muur werd niet behouden.

De kelder was oorspronkelijk met een vlakke balkenzoldering afgedekt. Deze zoldering werd gestut door drie zogenaamde standvinken, waarvan de funderingen tijdens de werken zijn teruggevonden. De kelder is nu in twee delen gescheiden door een dwarsmuur. De kelder

vooraan bestaat uit twee beuken en is ook twee traveeën diep. De ruimte is overwelfd met 17de-eeuwse(?) graatgewelven, rustend op gordelbogen en centraal op een (hergebruikte) kalkstenen middenzuil met bladkapiteel. De kelder achteraan heeft nog de oorspronkelijke 13de-eeuwse balkenzoldering. In 1995 werd door de Nederlandse stichting *Ring* een dendrochronologisch onderzoek verricht op deze balkenconstructie. Jammer genoeg leverde dit onderzoek geen enkel resultaat op naar datering van het hout.

In de veldstenen muren van de kelder zijn zowel vooraan als achteraan heel wat interessante bouwsporen te ontdekken zoals spaarbogen, kaarsnissen met keperbogen...de leefwereld van de 13de eeuw gaat (gedeeltelijk) voor u open.

De oudste vermelding in archiefdocumenten gaat terug tot het midden van de 14de eeuw. In 1364 is Jacob Alverdoen, die behoorde tot de stadsmagistratuur, eigenaar van *de Oude Steen*. Na hem komen nog heel wat rijke eigenaars die behoorden tot de stedelijke elite. Op het einde van de 15de eeuw was het pand opgesplitst in twee entiteiten: de *kelder*verdieping en het bovenhuis. De Stad Brugge kocht het pand (maar niet de kelder) in de periode 1479-1481 van ridder Joos II van Varsenare, de toenmalige burgemeester en eigenaar van het Hof van Beveren (zie nrs. 14 en 15 van deze brochure). Wordt de kelder toen als stapelruimte of als verkoopshal gebruikt?

In de 16de eeuw is de kelder samen met het pand opnieuw in privé-bezit. In 1615 was *de Oude Steen* in handen van Jan Cardinael, die als wees een opleiding had genoten in de Bogardenschool en het pand ombouwde tot privé-school. Zijn zoon Franciscus zette de onderwijsinstelling verder en zal in 1669 het pand ingrijpend verbouwen. Het pand moet reeds vóór 1500 van een vrijstaand gebouw omgevormd geweest zijn tot een rijhuis met scherm- of puntgevel aan de straatkant. In 1669 werd de voorgevel verbouwd tot een trapgevel en de balkenzoldering in de kelder

vooraan ruime plaats voor vier (moderne) graatgewelven op een middenzuil. De veldstenen muren bleven wel gedeeltelijk bewaard tot op de verdieping, om kostenbesparende en wellicht ook constructieve redenen. De achtergevel, balklagen en inwendige ruimteverdeling werden wel vernieuwd.

In een document uit 1660 werd uitdrukkelijk vermeld dat het pand twee kelders had waarvan *d'eene alsnu particuliereyck wort bewoont*. Een boedelbeschrijving opgemaakt na het overlijden van Franciscus Xaverius Cardinael in 1679 vermeldt dat hij *de Oude Steen voor een groot deel in zijn leven maken gedaan nieuw werken*. In de 19de eeuw gaven gevelankers nog steeds de bouwdatum 1669 aan.

Franciscus' zoon Christoffel was als boekdrukker lid van de gilde van de Librariërs en woonde op de Burg, waar hij misschien een verkoopsstalletje openhield in de schaduw van de Sint-Donaaskathedraal. Franciscus' vrouw Adriane de Gersom zal wellicht na 1679 de school nog een tijdje open houden. Na Adriane's dood werd het pand vanaf 1726 in vijf woonentiteiten verbouwd door haar (ongehuwde) dochter Jacoba. In 1732 is tabaksverkoper en chocolademaker Philip Haeselaert de nieuwe eigenaar maar hij verhuurde het pand aan Carel Schodet voor een lijnwaad-zaak. Ook Haeselaert moest herstellingswerken uitvoeren net voor hij het pand kon doorverkopen aan lakenverver Dominicus Bouvy. Wat de werken juist inhielden kon niet achterhaald worden. Meester-timmerman Thadeus Hano en meester-metselaar Jan Goddyn kregen om en bij de 45 ponden uitbetaald.

Dominicus Bouvy gebruikte *de Oude Steen* als woonhuis, blauwververij, garentwijnderij en winkel. Zijn zoon zal de zaak verder zetten tot op het einde van de 18de eeuw. Garentfabrikant Jacques Gombert kocht in 1803 het pand en breidde zijn zaak uit met een achterhuis, dat hij als atelier inrichtte. Timmerman Pieter Van Waefelghem (1780-1839) vormde vanaf 1820 *de Oude Steen*

om tot meubelwinkel met bijhorend atelier. Zijn specialiteit was het vervaardigen van slaapkamers. De familie Van Waefelghem zal hier tot in 1946 een meubelzaak uitbaten. Emiel van Waefelghem "moderniseerde" de winkel vanaf 1884 en bouwde een schrijnwerkersatelier op de dijnsgrond aan de reie en creëerde een binnenplaats. In 1887 zal hij de 17de-eeuwse trapgevel ombouwen tot een sobere lijstgevel, die vandaag nog bestaat. Na 1946 werd de zaak in gebruik genomen door de Galerijen De Jonckheere, die met een meubelzaak reeds een gans bouwblok in de Oude Burg en de Wollestraat had ingepalmd (waar nu het Grand Hotel staat).

De huidige eigenaars van *de Oude Steen* (en het gedeeltelijk geannexeerde stedenhuis) hebben in 1991 de NV Stedenhuis opgericht. Zij verbouwden het pand tot twee winkels en acht appartementen. In de kelder kwam aanvankelijk een restaurant.

De Oude Steen is niet beschermd als monument.

Assebroek, Kleine Kerkhofstraat / Kerkhofblommenstraat, de Begraafplaats Steenbrugge

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 10u tot 18u (vrij bezoek)
Rondleidingen op zaterdag om 14u30 en op zondag
om 10u30 en om 14u30

*Markten en kerken, verzamelplaatsen van
levenden en doden - daar leer je een stad kennen
(Cees Noteboom)*

De Brugse begraafplaats is een mooi voorbeeld
van hoe onze gemeenschap met haar doden heeft
omgegaan en nog steeds omgaat. De mens is het
enige levende wezen op aarde dat een
dodencultus beleeft en zijn doden ook begraaft.
Pas sinds de wet van 20 juli 1971 wordt crematie
ook bij ons als een evenwaardig begrafenis cultuur
beschouwd.

Historisch zijn begraafplaatsen interessante
getuigen van de relatie tussen dood en cultuur.
Recent verschenen ook in Vlaanderen en Brussel
heel wat studies over het onderwerp. Ook de VCM
(de Vlaamse Contactcommissie Monumentenzorg)
wijdde in 1999 een studiedag aan het onderwerp
en publiceerde een rapport. Het tijdschrift
Vlaanderen publiceerde eind 1999 een nummer
met als thema *funeraire kunst*. De
Millenniumgedachte zal niet vreemd aan deze
versterkte belangstelling zijn.

De doden werden eeuwenlang begraven in en
rond een kerk (zie ook nr. 19 van deze brochure).
Pas op het eind van de 18de eeuw ontstaat een
nieuwe vorm van begraafplaatsen. Onder invloed
van de ideeën van de Verlichting wordt door keizer
Jozef II op 26 juni 1784 een edict uitgevaardigd
waarbij Openbare Besturen worden verplicht om

nieuwe begraafplaatsen buiten de stadsmuren aan
te leggen. De hoofdreden die de keizer hanteerde
om deze eeuwenoude traditie te wijzigen was van
hygiënische aard. De openbare gezondheid moest
worden veilig gesteld. Vooral de lagere
geestelijkheid negeerde dit edict omdat een
aanzienlijke bron van hun inkomsten daardoor
verdween. Op 12 juni 1804 herbevestigde
Napoleon die maatregel met een nieuw decreet
dat vanaf dan niet langer kan genegeerd worden.

Het Brugse stadsbestuur kocht in het begin van de
19de eeuw een stuk grond in Assebroek, het
zogenaamde *Raapstuk* voor de aanleg van een
stedelijke begraafplaats. Vanaf 1810 werden alle
Bruggelingen hier begraven.

De Begraafplaats Steenbrugge is een uitzonderlijk
waardevolle landschappelijke site. Deze site wordt
gevormd door een samenspel van natuur,
architectuur en vooral graftekens en biedt aan de
aandachtige bezoeker de kans om op een rustige
manier kennis te maken met de begrafenis cultuur.
Waardevolle graftekens, kleine beeldhouwwerken,
omnamenten en teksten leggen getuigenis af van
diverse aspecten van de geschiedenis van de
Brugse bevolking. De *memento mori* illustreren
voorbeeldig het jaarthema van de OMD of de
eindige tijden. De symboliek van de **tijd** is
alomtegenwoordig.

Brugge zorgt tot vandaag voorbeeldig voor dit
funeraire erfgod. In 1978 werd een *Stedelijke
Commissie voor Graftekens* opgericht juist met als
doel zorg te dragen voor de waardevolle
graftekens die door het afschaffen van de
altijd durende concessies eigendom van de
gemeente werden. Op initiatief van de Commissie
werden reeds heel wat waardevolle graftekens
gerestaureerd, werd een lapidarium gebouwd en
werd een beknopte bezoekersgids opgesteld. Het
lapidarium is opgevat als een labyrint (ook een
tijdsymbool) met open gaanderijen rond
binnenpatio's. Hier werden losse elementen van
verdwenen graftekens of zelfs volledige zerken

opgesteld. De bijhorende tekst en fotopanelen geven de bezoeker heel wat informatie over de verscheidene aspecten van het funeraire erfgoed in Brugge.

Op deze Open Monumentendag zullen de gidsen vooral aandacht besteden aan de graftekens met de symboliek van de tijd en daarbij uiteraard niet nalaten om u de belangrijkste grafmonumenten aan te wijzen. Er zijn heel wat interessante architectuurhistorische kleinoden terug te vinden die gerealiseerd werden naar het ontwerp van belangrijke architecten en beeldhouwers in zowel neoclassicistische, neogotische als neorenaissancestijl. Er zijn ook voorbeelden van het toepassen van (een bescheiden) art nouveau, art deco en nieuwe zakelijkheid als stijl. De stijlevolutie is bovendien afleesbaar in het gebruik van materialen: van natuursteen tot beton.

De op de funeraire architectuur toegepaste symbooltaal kan buitengewoon boeiend zijn. Vooral van de doodssymboliek zijn illustratieve voorbeelden aanwijsbaar. De *zandloper* is een veel voorkomende symbool. Hij verzinnebeeldt de vergankelijkheid van het leven (vaak wordt hij gedragen door de vleugels van een duif als symbool van dag/leven of een vleermuis als symbool van nacht/dood), het verstrijken van de tijd en ook de cyclische aard van het bestaan. Bovendien maant de zandloper aan vooral de deugd van matigheid niet te vergeten. De aan de mens toegemeten tijd mag niet door uitspattingen willekeurig bekort worden. De *vlinder* is het symbool van de gedaanteverandering en de schoonheid maar tegelijkertijd ook van de vergankelijkheid en de dood. De *duif* is een zienvogel die opvliegt naar het paradijs en daar in de boom des levens zit of water drinkt, dat het eeuwige leven geeft. Hij kan de dode naar het paradijs begeleiden. De *zeis* maakt abrupt een einde aan het leven, terwijl een *skelet* symbool staat voor opstanding en wedergeboorte. Een skelet met een zeis staat symbool voor *Vadertje Tijd*. Meermaals voorkomend is ook de *ouraboros*,

de slang die in zijn eigen staart bijt en een eeuwigheidsymbool is. De *urne* staat voor dood en vergankelijkheid evenals de *afgeknotte zuil* en de *omgekeerde toorts* die bovendien ook symbool staan voor het afbreken van het leven. De *doodskop* is de meest duidelijke uitbeelding van de dood. Het christelijke symbool van een *kruis met een rozenkrans* verzinnebeeldt de liefde en het lijden van Christus maar ook de vergankelijkheid. Ook een omgevallen levensvaas met wegstromend levenswater is soms te zien.

In 1995 werd gestart met de aanleg en de bouw van een nieuw columbarium, een strooiweide en urnezandgraven naar een ontwerp van Marc Meulemester van de eigen diensten. De verschillende delen van het columbarium zijn opgevat als schakelelementen rond een wandelgang die de site afbakent. De nissen zijn trapsgewijs boven elkaar opgesteld wat de mogelijkheid openlaat om voor iedere nis kleine funeraire attributen of bloemetjes te plaatsen. In 1998 werd hier een monumentaal beeldhouwwerk geplaatst *Pleroma* van Paul Perneel dat onder meer ook verwijst naar het mysterie van leven en dood. In het afscheidsgebouw werd een tekst van Peter Verhelst *Blaas voorzichtig blaas niet weg de broze letters van mijn naam* door Pieter Boudens gekalligrafeerd.

De bezoeker moet ook aandacht besteden aan het onthaalgebouw, dat er kwam in 1997-1998 naar aanleiding van de heraanleg van de toegangszone van de begraafplaats. Schriftbeeldhouwster Maud Bekaert beitelde er volgende tekst van L. Schuler in: *De tijd is een machtige cirkel. Er is geen begin en geen eind.*

Deze begraafplaats waar cultuur en natuur op een boeiende manier samenkomen, wordt ook door de stedelijke beleidsvoerders naar waarde geschat want jaarlijks worden voldoende restauratiebudgetten voorzien en werden ook voor de nieuwe uitbreiding kosten noch moeite

gespaard om ook op die manier de begrafenis cultuur en het nieuwe funerair erfgoed een kans te geven.

De begraafplaats is niet beschermd.

Koolkerke, Gemeneweidestraat, het fort van Beieren

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op zondag 12 september van 10u tot 18u

Open voor schooljongeren op Monumentenmaandag 11 september-enkel op reservatie

Het fort van Beieren is bereikbaar met de fiets of met bus 4 van de Lijn (halte Transvaal)

Gidsen zorgen voor begeleiding

De Spaanse successieoorlog die Europa teisterde in het begin van de 18de eeuw had als inzet de opvolging van de Spaanse koning Karel II die op 1 november 1700 kinderloos was overleden. De kleinzoon van Lodewijk XIV, Filips van Anjou was de gedoodverfde kandidaat voor de opvolging, maar met als voorwaarde dat hij in de toekomst de Franse troon zou verzaken. Toen dit niet gebeurde, werd reeds in 1701 een Grote Alliantie gevormd. Deze Alliantie, die Engeland, de Noordelijke Nederlanden, Oostenrijk, Denemarken, Portugal, enkele Duitse vorstendommen en Savoie verenigde, keerde zich tegen Frankrijk en haar ambitieuze plannen. Frankrijk zou met die opvolging immers ook in het bezit komen van de Zuidelijke (Spaanse) Nederlanden en de Spaanse kolonies en een ware overmacht in Europa opbouwen. De Grote Alliantie had als doel het Europese evenwicht te handhaven, zij schoof Karel van Oostenrijk als opvolger naar voren en zag de Zuidelijke Nederlanden als een barrièregebied of een bufferzone tussen de grootmachten. In afwachting leken de Zuidelijke Nederlanden opnieuw het slagveld van Europa te zullen worden.

De door Frankrijk ingenomen Zuidelijke Nederlanden moesten hun bezetters steunen in de

strijd en bovendien zorgen voor de nodige troepenmachten. De Fransen voerden o.a. toen op het platteland de dienstplicht in. In 1701 verschenen de eerste Franse troepen in Brugge. De militairen stelden vast dat de bestaande fortificaties rond de stad dringend moesten worden hersteld: het Sint-Donaasfort in Lapscheure, het Isabellafort in Sint-Anna-ter-Muiden, het Fort Lapin aan de Handelskom en de Cantelmolinie, een verschansing bestaande uit een wal en een gracht die liep van het Sint-Donaasfort tot het Isabellafort. De Franse vestingbouwkundige Vauban kwam toen persoonlijk de Brugse stadsversterkingen onderzoeken en tekende in 1702 plannen om deze grondig te verbeteren. Het interessant ontwerp, dat in het Legerarchief van Vincennes bewaard bleef, werd nooit uitgevoerd.

Nog vóór de officiële oorlogsverklaring van 15 mei 1702 werd het Sint-Donaasfort in Lapscheure door de Nederlanders ingenomen. Om een bijkomende verdedigingsplaats te creëren werd een bestaand Frans legerkampement grenzend aan de dorpskom van Koolkerke, waar toen reeds vijf bataljons logeerden, omgebouwd tot een nieuw fort dat de naam kreeg fort van Beieren, naar de toenmalige landvoogd Maximiliaan Emmanuel van Beieren. Met 800 pioniers, soldaten van de genietroepen, werd het legerkampement vanaf 1703 omgebouwd tot een stervormig fort. Het nieuwe fort bestond uit een hoofdwal van enkele meters hoog, steil opgeworpen en wellicht met graszoden bedekt. Het fort was omgeven door een gracht. Er waren vier bastions (uitspringende gedeeltes) en zeker een ravelijn (hoekig bolwerk dat diende tot dekking van een stuk wal). Deze is bekend onder de naam 'Eiland' en nu nog herkenbaar in het landschap. Het geheel was nogmaals omringd door een buitengracht.

Rondom het fort van Beieren werden nog drie kleine voorposten aangelegd. Eén ervan, het fort Michem, is nog duidelijk herkenbaar in het landschap (in de winter en het voorjaar toch). Bij het begin van de zijweg van de Brugse Steenweg,

die de naam Michem kreeg, is een kleine verhoging omgeven door grachten te zien.

In het fort van Beieren werden voor zover bekend nooit gebouwen opgetrokken. De soldaten bivakkeerden er in houten barakken en in tenten. Of het fort was afgesloten met een poort en een ophaalbrug, kan enkel door archeologisch onderzoek achterhaald worden. Fort van Beieren heeft als verdedigingspost nooit zijn efficiëntie kunnen of moeten bewijzen, want het is nooit belegerd. Het bleef wel in gebruik tot na de Oostenrijkse successieoorlog (1740-1748).

Tot vandaag werd de geschiedenis van het kasteel dat aan de zuidwestkant van het fort stond niet grondig onderzocht. Op de schaars bewaard gebleven foto's is een witgepleisterd fraai gebouw herkenbaar dat twee bouwlagen hoog is en afgedekt met een mansardedak. Het 18de-eeuws ogend kasteel was omringd door verschillende bijgebouwen in dezelfde stijl. Het oorspronkelijk gebouw wordt wel eens in 1609 gedateerd.

In 1784 werd het gebruikt als buitenverblijf van de vrijgevochten Petronilla van Outryve (1748-1814), de weduwe van Philippe de Stappens de Harnes. Deze *douairière* de Stappens was een aanhangster van de Franse revolutie en op haar fraaie buitengoed organiseerde ze geheime politieke bijeenkomsten voor de Jakobijnen (een club Fransgezinde republikeinen, die trouw aan de revolutie volstreekte democratie en gelijkheid nastreefden). In het begin van de 19de eeuw kwam het kasteel in het bezit van Joannes Surmont en Marie de Knock uit Oostkamp en vanaf 1825 in handen van Albert De Zutter (1757-1836). De Zutter was mersnier en lijnwaadhandelaar en woonde vanaf 1815, samen met zijn ongehuwde dochter Marie, in Nieuwe Gentweg 100 (zie brochure Open Monumentendagen 1996, nr. 14). De zeer vermogende De Zutter was een gepassioneerd liefhebber van planten en bomen. Hij verkocht het buitengoed voor een zacht prijsje aan zijn geliefde kleinzoon Louis Albert Breydel

(het verhaal van diens mysterieuze dood werd in de brochure van de Open Monumentendagen van 1999 uitvoerig toegelicht).

Vanaf 1862 bewoonden Louis Jacques Breydel en zijn vrouw Hélène De Meyer (zuster van de bekende dokter Désiré-Joseph De Meyer) het *fort de Bavière* (zoals het kasteeltje werd genoemd) en dit zeker tot in 1894. Nadien werd het samen met het eigenlijke fort verkocht aan de familie Van Severen-de Knuyt de Vosmar. Die familie kreeg in 1904 de toelating om een nieuw hekken als toegang tot de kasteelweg te plaatsen. Het zijn de initialen van Van Severen-de Knuyt die nog te zien zijn aan de blauwstenen (vervallen) ingang.

Het kasteel werd wegens zijn ruïneuze toestand gesloopt in 1956. De Duitsers zouden er tijdens de Tweede wereldoorlog lelijk hebben huis gehouden. Nu blijft slechts een gedeelte van het toegangshekken, een ijskelder naast de vijver, een vervallen serre en een ommuurde moestuin bewaard.

Na de sloop van het kasteel werd het fort een tijdlang als stortplaats gebruikt. Een gedeelte van de omwalling veranderde in een vuilnisbelt en dit bleef zo tot in 1970. In 1976 volgde een officiële bescherming van deze merkwaardige site.

Pas in april 1998 kon de Provincie West-Vlaanderen fort van Beieren en de onmiddellijk aanpalende gronden aankopen aan de erfgenamen van baron Ernest Van Caloen, de laatste privé-eigenaar. De Provincie betaalde 29 miljoen voor ruim 26 hectares natuurgebied. Het grotendeels beboste fort en delen van het voormalige kasteeldomein kunnen bezocht worden. Het is juist die afwisseling van bos, open ruimten (die verwijzen naar de oorspronkelijke functie), wateroppervlakten (de walgracht en de vijver) en de hoge berm die de site bijzonder aantrekkelijk maken. In het bos staan vooral oude marilandicapopulieren, zomereiken, essen en beuken. Verder zijn naargelang het seizoen zevenblad, kleefkruid, grote brandnetel, keverorchissen, daslook, heksenkruid en nagelkruid lager bij de grond te ontdekken. Ter

hoogte van de noordelijke walgracht herkennen specialisten zwarte elzen, berken en wilgen waartussen pinksterbloemen, pluimzegge, wolfspoot en gele lis groeien. Daarnaast werd vastgesteld dat enkele opmerkelijke broedvogelsoorten hier hun nest maken zoals de wielewaal, de groene specht, de bergeend, de spotvogel, de sperwer en de torenvalk.

Gekruid met de geschiedenis van de plek wordt een bezoek aan dit stuk erfgoed onvergetelijk. Het werd sinds 1999 gedeeltelijk toegankelijk gemaakt als natuur -en wandelgebied.

Het fort van Beieren is beschermd als landschap bij K.B. van 16 juni 1976.

Het beleg van 1704

Fortificaties werden in vreedstijd niet zo goed onderhouden. Toen de Fransen in 1701 als bondgenoten van de Spanjaarden in Brugge neerstreken, bleken de fortificaties hier in zeer slechte staat te verkeren. Vanaf maart 1701 tot in december 1702 werden diverse verbouwingswerken uitgevoerd. Er werden onder andere nieuwe borstweringen opgericht door het plaatsen van duizenden houten palen en er verzezen ook enkele stenen wachthuizen. Het gebied tussen de Gentse en Damse vaart werd onder water gezet. Het vervallen Fort Lapin werd opgekalefaterd en terug in gebruik genomen. De bekende en toen al hoogbejaarde Franse vestingbouwingenieur Vauban stelde een groots plan voor om de Brugse versterkingen volledig te renoveren maar door geld- en tijdsgebrek kwam hier niets van terecht. De Spaanse successieoorlog (1701-1713/1715) werd vooral uitgevochten door steden en forten te belegeren, terwijl confrontaties op slagvelden niet zo talrijk waren (de verhouding bedroeg ongeveer 7 op 1).

Er waren een viertal redenen voor het groot aantal belegeringen. Vestingen blokkeerden de waterwegen waarvan de legers afhankelijk waren voor hun bevoorrading en ze lieten tevens toe om het omliggende platteland te controleren en te brandschatten of contributies af te persen. Een vesting belegeren was minder risicovol dan een veldslag en gewoonlijk haalden de belegeraars de overhand en tenslotte had de partij die de meeste steden en forten controleerde de beste troeven in de hand bij vredesonderhandelingen. Om de dreiging vanuit Nederland af te weren waren goed versterkte steden (Brugge, Oostende en Damme) van belang en was het grensgebied bezaaid met kleine forten en verdedigingslinies. Toen de strijd in 1702 in het Brugse losbrak, bestonden de gevechten dan ook uit belegeringen (Sluis, Middelburg in Vlaanderen en het Isabellafort in Sint-Anna-ter Muiden). De Nederlanders konden toen het Sint-Donaasfort in Lapscheure en de nabijgelegen Cantelmolinie veroveren. Toen in de lente van 1704 de Nederlanders weer op het oorlogspad waren, nam het burgerlijk en militair bestuur van Brugge allerlei voorzorgsmaatregelen: bemanning van de verschansingen, opstelling van de kanonnen en verdubbeling van de wacht. Het gebied tussen Damme en het Isabellafort werd verder onder water gezet maar deze inundatie werd door de Nederlanders ongedaan gemaakt doordat ze via de sluis van het Sint-Donaasfort het overstroomd gebied terug drooglegden. Een sterk Nederlands leger van zo'n 12.000 man trok onder leiding van generaal Spar naar Brugge en op 2 juli 1704 bevond het gros van zijn troepen zich in Maldegem. Het leger beschikte over 6 mortieren en 20 kanonnen. 's Avonds namen enkele eenheden cavaleristen en dragonders post op het Maleveld en stelden hun geschut op bij de nu

verdwenen herberg Het Schaak, dichtbij de Kruispoort. In Brugge was slechts 1 bataljon Fransen gelegerd omdat het gros van het Frans leger, 10 à 12 bataljons, post had gevat langs de Gentse vaart. Vier compagnies van de burgerwacht werden opgetrommeld en om 9 uur 's avonds bestookten ze met 9 kanonnen de stellingen van de Nederlanders die het vuur echter niet beantwoordden. Vier uur later brak echter de hel los toen de 20 kanonnen en 6 mortieren van de Nederlanders het vuur openden. Op verschillende plaatsen in de stad brak er brand uit maar die konden telkens snel geblust worden. De verdedigers schoten onophoudelijk terug en na een 7 urenlang bombardement braken de Nederlanders het beleg op en keerden terug naar Middelburg. Een tiental huizen was volledig vernield en zo'n honderd huizen waren beschadigd. De zwaarst getroffen buurten waren de Langestraat, de Ganzenstraat, de Molenbrug, de Predikherenstraat, de Witteleertouwersstraat en de Zwarteleeertouwersstraat. Ook het Predikherenklooster, de Sint-Donaaskerk en de Waterhalle hadden lichte schade geleden. Het aantal slachtoffers was zeer gering: een bejaarde vrouw kwam om toen haar huis in de Witteleertouwersstraat instortte en enkele stadskanonniërs hadden verwondingen opgelopen. Of de Nederlanders met deze kortstondige belegering hadden gehoopt Brugge te kunnen innemen, valt te betwijfelen. Volgens sommigen hadden ze de Franse legeraanvoerder Houdancourt de la Mothe proberen uit te schakelen omdat hun bombardement zich geconcentreerd had in de buurt van het Predikherenklooster en de Langestraat waar de Franse graaf het huis van de erfgenamen van Loijs vander Haeghen betrok. Na de aanval feliciteerde de Franse legeroverste de Brugse bevolking en het

stadsbestuur voor hun inzet. Doch hij uitte ook wat kritiek toen hij vaststelde dat de belegeraars de stad te dicht hadden kunnen naderen omdat de bomen en hagen in de omgeving niet waren omgehakt. Prompt werd het bevel daartoe gegeven. Dat werk schoot echter zeer traag op omdat de houthakkers zich niet zonder militaire bescherming buiten de stad durfden wagen. De Nederlanders waren nog steeds in het offensief en op 15 juli 1704 veroverden ze een linie in aanbouw nabij het Sint-Donaasfort en dwongen de aanwezige pioniers de versterking terug af te breken. Ook het Isabellafort en het fort Beckaf in Oostkerke vielen in hun handen. Het Nederlandse leger rukte op langs de Gentse vaart en zaaide grote paniek onder de bevolking. Vele boeren vluchtten naar Brugge en zelfs de Franse soldaten kozen het hazenpad. De vijandelijke troepen trokken al plunderend en brandstichtend op tot Steenbrugge, waar ze uit vrees voor een tegenaanval rechtsomkeer maakten. Het verlies van de vele forten en de bedreigde positie waarin Brugge verkeerde, bespoedigde de werken om van het kampement in Koolkerke een volwaardig fort te maken. In 1705 was het fort van Beieren voltooid. Het heeft zijn nut echter nooit kunnen bewijzen want op 2 juni 1706 evacueerden de Franse garnizoenstroepen Brugge, Damme en het fort van Beieren. De Engelsen waren na hun overwinning bij Ramillies (23 mei 1706) aan een razendsnelle veroveringstocht begonnen en namen op 3 juni Brugge in zonder slag of stoot (B.S.).

Lissewege, Onder de Toren z.n., O.-L.-Vrouw-Visitatiekerk

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 17u30 en op zondag 10 september van 11u30 tot 18u

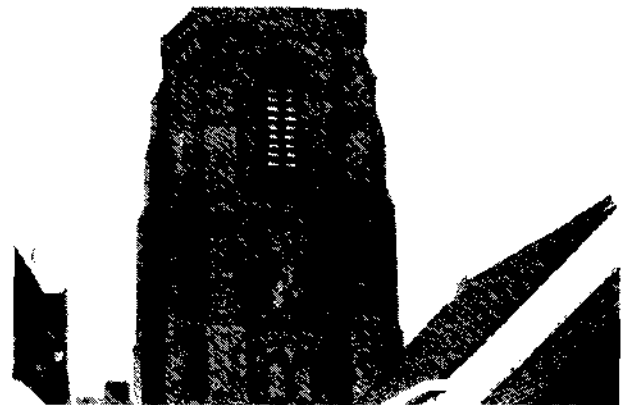
Gidsen zorgen voor begeleiding

De naam van het dorp Lissewege komt voor het eerst voor in 961. Grote delen van Lissewege en de kerk stonden tot in 1559 onder de voogdij van de abt van de Sint-Bertinusabdij van Sint-Omer.

De prachtige Onze-Lieve-Vrouwekerk is nagenoeg volledig in baksteen opgetrokken. Reeds vanaf 1200 kende de productie van baksteen uit polderklei een enorme explosieve groei omdat ze zoveel beterkoop was dan het voorheen gebruikte Doornikse natuursteen.

Bij de kerk van Lissewege, waarvan het koor en de kruisbeuk dateren uit het tweede kwart van de 13de eeuw en het schip en de monumentale geveltoren in de tweede helft van de 13de eeuw zijn gebouwd, bleef het gebruik van natuursteen beperkt tot enkele bouwonderdelen, zoals de zuilen met de

De stoere bakstenen kerktoeren met uurwerk in Lissewege

knopkapitelen. In het oostelijk deel van de kerk is veel meer Doornikse steen gebruikt. In de benedenerk zijn de sculpturen reeds in baksteen vertaald. De eerst gekende pastoor in 1248 was Syger David.

De kerk is gebouwd in de vorm van een kruis en heeft een kooruitbouw met apsidolen. Het halfronde middenkoor is geflankeerd door diagonaal geplaatste zijkoortjes. Zowel Doornikse als Franse stijlvloeden zijn hier terug te vinden. Het schip en de koor van de kerk hebben een driedelige opstand met opeenvolgend zuilen met knoppenkapitelen, een triforium (in het schip is dit een schijntriforium, waar je niet echt in kunt doorlopen) en bovenvensters.

De vrij grote afmetingen van deze polderkerk worden vaak verklaard door het feit dat Lissewege als bedevaartsoord met een speciale devotie voor een mirakelbeeld van Maria heel wat inkomsten vergaarde van enthousiaste bedevaarders. Het dorp werd vanaf het einde van de 12de eeuw bezocht. Het mirakelbeeld werd jaarlijks rondgedragen door vissers op de *Ommeganck* van Lissewege, Zuienkerke, Dudzele en Heist.

Hoe de bouwgeschiedenis van de kerk evolueerde na 1300 is niet zo goed gekend. De beeldenstorm van 1566 had brandschade veroorzaakt en maakte grote herstellingen noodzakelijk. Die werden uitgevoerd vanaf 1597 en duurden tot het eerste kwart van de 17de eeuw. In 1644 werden koor en transept overwelfd door meester-metselaar Gerard Coppet uit Brugge. Het volledige kerkinterieur werd toen rijkelijk gestoffeerd. Walram Rombout sculpteerde de preekstoel en het doksaal en in 1669 kwam er een nieuw hoogaltaar. Er zouden toen nog middeleeuwse muurschilderingen zijn geweest.

In 1860 werd Pierre Buyck, de toenmalige provinciaal architect aangesteld voor het maken van een restauratieontwerp. Heel wat authentieke bouwsporen zouden zijn verdwenen. Door

tussenkoms van James Weale werd een ander architect aangezocht, nl. de Gentenaar August van Assche die onder meer de 17de-eeuwse gewelven verving door een meer gotisch type van kruisribgewelven. Ook veel van het 17de-eeuws kerkstoffer werd toen vervangen door neogotische altaren, glasramen en dito vloer. De restauratie duurde tot in 1910. Alle muurbespleisteringen waren toen verdwenen zodat de kerk een heel ander uitzicht kreeg.

In 1972 werd de massieve toren gerestaureerd naar een ontwerp van arch. Luc Dugardyn. Pas onlangs werden het koor en de dwarsbeuk gerestaureerd naar een ontwerp van arch. Antoine Dugardyn. Het schip komt in de toekomst aan de beurt.

Heel wat interessante kunstwerken zijn te bewonderen in de kerk. De gidsen zullen u er beslist op wijzen, alsook op de theorieën van Lissewegenaar Johan Ballegeer over tempeliers en Baphomet.

Op de Open Monumentendagen kan de toren bezocht worden, deze is vijftig meter hoog. Het loont ongetwijfeld de moeite om de 266 treden te beklimmen. Het uitzicht vanaf de toren is indrukwekkend. Op uw klimtocht zelf is ook wat boeiends te ontdekken zoals inscripties van de klokkenluiders (Louis Cosyn uit 1872, Antoine Cosyn in 1882, Gerard Pintelon in 1937...).

Over de klokken van Lissewege zijn we goed ingelicht door een artikel van André Cartreul in: *Onder de Poldertorens*, jg.XXIII (18), nr. 3, september 1976. In de 19de eeuw waren 10 klokken aanwezig, waarvan vier uit de 17de en 18de eeuw dateerden. De andere waren 19de-eeuws, waarvan vier gegoten door de *Société des Mines et Fonderies de Bochum* in Westfalen. Tijdens de Duitse bezetting verdwenen heel wat klokken. In 1958 konden dankzij tussenkomst van de Dienst Oorlogsschade drie nieuwe bronzen klokken worden besteld en drie nog bestaande klokken worden hersteld. Vijf ervan hebben een

naam: H. Godelieve, H. Jacobus, H. Barbara, H. Franciscus Xaverius en de H. Eligius. Hun gewicht varieert van 300 tot 1.600 kilogram en hun grootte tussen 90 en 160 centimeter. In 1957 werden door een legaat van Louise Maenhout de bediening van de kerkklokken door elektriciteit geregeld. Toen werd ook een beiaardspel bevestigd op deze zes klokken. Het torenuurwerk werd vernieuwd en voorzien van een foto-elektrische cel door de firma G. Frère uit Lo. Bij de inwijding van dit klokkenensemble werd een vers voorgedragen die alles met het thema **tijd** te maken heeft:

*Lissewege, denk er aan: / Nooit blijft 't uurwerk
stille staan; / Wijzers draaien, klokken slaan; / Uren
komen, maar vergaan. / 't Is dus tijd / Werk met vlijt
/ Leef in vree / Doe uw best/ Voor de rest / Helpt
God me/ Hoor, uw toren / Laat het horen: / God
helpt mij.*

In en rond de kerk werden nog heel wat tijdsaanduidingen gevonden op grafplaten of grafmonumenten: (al dan niet gevleugelde) doodshoofden en spreuken verkondigen de vergankelijkheid van het leven. Aan de zuidelijke buitenmuur van de kerk bevinden zich verschillende 17de-eeuwse grafstenen van Jan de Noot (versierd met vier doodshoofden), Joost Tsolet (versierd met een gevleugeld doodshoofd), Cornelys Galle, Cornelis De Groote en Pieter Rycoss de Vos. Het opschrift op het graf van Amandus Vermeulen, die op 30 mei 1823 overleed, luidt als volgt: *Hij kondt welts ijzer
Dwingen/ Doch de dood niet ontspringen.*

In de kerk zelf ligt achteraan de meest opmerkelijke grafsteen van Josynken: *Hier licht
begraven Josyncken dochter van...de...geboren in
Lisseweghe overleden.. en huusvrauwe van Jan
Billiaert te vooren weduwe van Mr.Jan de Hert, die
overleet 17 november 1640. Menschelicke vormen
/ Spyse voor de wormen / Van gelycke weerde /
Wil my gedyncken die liggen en stincken / in 't
slyck der eirde. In vrede moet zy rusten. Amen.
Of vreugt ofte noot tende de dood.*

De kerk van Lissewege is beschermd als monument bij K.B. van 19 april 1937.

Op de Open Monumentendagen kan in de Walram Romboutstraat 6 het bezoekerscentrum van Lissewege aan een gunsttarief van 30 BEF worden bezocht.

Willem van Saaftinge

Over twee Vlaamse strijders die tijdens de Guldensporenslag in 1302 opvielen door hun krijgshaftig optreden en lichaamskracht schreef Lodewijk van Velthem, wiens kroniek één van de belangrijkste bronnen is voor onze kennis van deze veldslag, dat *men conste haers gelike niet vinden, elc soude eene bere binden*. De ene beresterke kerel was een karmeliet die zijn kloosterorde had verlaten en de andere Willem van Saaftinge, een lekenbroeder / boerenknecht uit de abdij van Ter Doest in Lissewege. Willem van Saaftinge is wellicht de meest bekende Lissewegenaar. Een historische figuur die voortleeft als Vlaamse held in (studenten)liederen, toneelstukken, stripverhalen (Ohee, nr. 65 (1964) en romans / jeugdboeken (Anton van de Velde, Jutho vooruit en dapper (1942), L. Dendooven, Ridder van Ter Doest (1967), A. Boni, De reus van Ter Doest (1967) en J. Ballegeer, Allen die het zwaard grijpen (1968). De krijgshaftige houding van zijn standbeeld opgesteld op het plein voor de kerk, is uit zijn leven gegrepen. Een reus gewapend met een goedendag die zijn nietige tegenstrevers letterlijk overschaduwet. Op 11 juli 1302 haastte Willem van Saaftinge zich naar het slagveld bij Kortrijk, waar hij zijn paard ruidde voor een goedendag. Tijdens het strijdgewoel slaagde hij er in het grote strijdros van Robrecht van Artois, de bevelhebber van de Franse troepen

die met een laatste en wanhopige ruiterscharge het tij nog probeerde te keren, met een forse slag te vellen. De Franse graaf viel op de grond en werd omsingeld door de Vlamingen. Tevergeefs vroeg hij zijn geliefd paard Morel te sparen. Op het romantisch - heroïsch schilderij van Nicaise de Keyser (1836) wordt de afslachting van de graaf van Artois nogal pathetisch uitgebeeld. De Fransman wordt er afgemaakt door Jan Breydel, wat historisch niet juist is, terwijl Willem van Saaftinge van op een afstand toekijkt. De Vlamingen maakten tijdens de slag nagenoeg geen gevangenen. De gewone boeren- en werklieden kenden geen genade voor de hoogvaardige edelen, zelfs niet als zij het handvat van hun zwaard aanboden. Ook de paarden werden niet gespaard. Robrecht van Artois had volgens de monniken die hem begroeven meer dan 30 wonden opgelopen! Willem van Saaftinge zou meer dan 50 ridders afgemaakt hebben. Hij was een echte vechtersbaas die enkele jaren later, in 1308, tijdens een conflict in de abdij Ter Doest (mogelijkerwijs een opstand van de lekenbroeders waarbij hij als leider optrad) er niet voor terugschrok de keldermeester te doden en de abt te verwonden. Willem van Saaftinge verschanste zich in de kerktoeren van Lissewege, tot hij door een bende gewapende Bruggelingen onder leiding van Jan Breydel en één van de zonen van Pieter de Coninck werd ontzet. De lekenbroeder werd uiteindelijk toch in de kerkban geslagen. Zijn broer Germaan werd wegens rebellie op de Markt van Lissewege onthoofd. In 1309 kreeg Willem van Saaftinge vergiffenis maar werd gedwongen in te treden bij de hospitaalridders van Sint-Jan. In het Heilig Land kwamen de vechterskwaliteiten van een beresterke kerel beter van pas in de strijd tegen de mohammedanen. Willem van Saaftinge zou gesneuveld zijn bij de verovering van het eiland Rhodos.

Doch volgens de 16de-eeuwse historicus Jacob de Meyere, *de vader van de Vlaamse geschiedschrijving*, bekeerde hij zich tot de Islam! Overduidelijk een figuur die zich leent voor romanverhalen en legendevorming (B.S.).

Sint-Andries, Zeeweg 96, het Kasteel Beisbroek- Natuurcentrum en Volkssterrenwacht

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u (de
volkssterrenwacht blijft toegankelijk tot 23u) en op
zondag 10 september van 10u tot 12u en van 14u tot
18u

De medewerkers van de Groendienst en van de vzw.
Volkssterrenwacht zorgen zelf voor de begeleiding

De gronden waarop het kasteel Beisbroek
omstreeks 1835 werd gebouwd, maakten in de 7^{de}
eeuw deel uit van het Merovingische kroondomein
Snellegem. In de 9de eeuw kwamen ze in het bezit
van de eerste graaf van Vlaanderen Boudewijn I
en kregen de naam *Bencebruch*. Op het grafelijk
domein lag een hoeve met de naam *Leghuyt*
(waarvan de locatie vandaag nog herkenbaar is
doordat een aantal diepe grachten zijn bewaard
gebleven).

Graaf Boudewijn Hapken schonk tussen 1111 en
1115 de *Bencebruch* aan de in 1098 opgerichte
Sint-Andriesabdij. Het gebied omvatte toen 115
hectares drassige gronden en moerassen. De
naam *Bencebruch*, later Beisbroek, verwijst naar
de aard van de gronden (broek betekent moeras
en beis verwijst naar biezten die uitstekend in een
vochtige omgeving groeien). In de loop van de
13de eeuw werd het domein uitgebreid met een
heidegebied, het *Veld*, en het bleef tot in de Franse
tijd in het bezit van de Sint-Andriesabdij.

Net zoals bij de andere abdijen en kloosters werd
ook het Beisbroekdomein als nationaal goed
openbaar verkocht in 1798. Louis Van Outryve
d'Ydewalle en zijn schoonbroer Jacques de
l'Espée waren de gelukkige nieuwe eigenaars. De
beide heren hebben onmiddellijk de ontginning

aangevat. De heidegronden werden omgevormd
tot landbouwgrond en bebost met overwegend
naalddhout. Nieuwe rechte dreven maakten de
percelen goed bereikbaar.

Rond 1835 bouwde Edmond de Nieulant, een neef
van l'Espée en gehuwd met Sophia van Outryve,
het huidige vrij kleine kasteel en zorgde ook voor
een parkaanleg rond het landhuis. De Nieulant
was in 1828 ook de bouwheer van Sint-Jansstraat
16, waarschijnlijk zijn winterwoning (zie nr. 23 van
deze brochure). Later kwam Beisbroek via erfenis
in handen van de families Otto de Mentock en de
Busschere. De Stad Brugge kocht het kasteel met
93 hectares grond in 1973 van mevrouw de
Busschere, geboren van Caloen de Basseghem.

De Stad Brugge stelde het domein open als
parkgebied en richtte het kasteel in als
natuurcentrum in 1976.

Ongeveer de helft van het huidige domein bestaat
uit akkers en weiden, die door twee
landbouwbedrijven worden uitgebaat. Vijftig
hectares worden ingenomen door het kasteel, het
park en verschillende types bos. In het najaar
kunnen in het bos duizenden zwammen ontdekt
worden. Ook voor vogelliefhebbers is het domein
boeiend. Een interessante wandelgids is te koop
in het natuurcentrum. Dit natuurcentrum is iedere
werkdag toegankelijk van 1 april tot 30 november
in de namiddag en ook op zondag. Het centrum
geeft achtergrondinformatie over natuur en
landschap in de directe omgeving en probeert ook
de jongeren te sensibiliseren voor het
natuurbehoud in het algemeen. Jaarlijks komen
hier 10 à 15.000 bezoekers, waarvan veel
jongeren.

Het kasteel is tweeënhalve bouwlaag hoog, negen
traveeën breed en afgedekt met een schilddak.
De buitenarchitectuur is zeer sober. Alle gevels
zijn bepleisterd. De ingangspartij is lichtjes
benadrukt doordat dit gedeelte van de gevel
vooruitspringt, een zogenaamd risaliet. De

rechthoekige vensters zijn beluikt en hebben ramen met grote roedenverdeling. Alle schrijnwerk, alsook de luifel op kolommen aan de ingang werden nieuw gemaakt met de verbouwing van 1980-1981. Oorspronkelijk lagen twee natuurstenen leeuwen op het bordes (de laatste eigenares nam die mee naar haar nieuwe woning). Het kleine klokkentorentje op het dak is wel nog origineel en diende wellicht om de huisgenoten te wijzen op de **tijd**. Van het oorspronkelijk 19de-eeuws interieur is vandaag weinig te zien. Op de benedenverdieping bleef de ruimtelijke indeling wel behouden. Plafondversieringen en schouwen zijn weggestopt achter de decors voor het centrum. De meeste oude deuren zijn verwijderd. De marmeren vloer in de inkom is nog wel origineel. Marc Becuwe van de Groendienst noteerde tijdens de opschikkingswerken in 1976 een opschrift achter het jutebehang: *dit kasteel is ghedaen door Bernardus Polfliet tapissier ten jaere 1836-bid voor syne siele dat god hem wel gedachtig soude wesen*. Dit opschrift in houtskool kwam op verschillende plaatsen voor.

Voor het kasteel werd een nieuwe zonnwijzer geplaatst, die gemaakt werd door schriftbeeldhouwer Pieter Boudens. De plaatselijk zonnetijd Brugge kan erop afgelezen worden. Op de bovenkant kan door een verschuifbare plaat de uurwerktijd ontdekt worden.

Voor het kasteel bleef een restant van een halfcirkelvormig wandelpad afgezet met een dubbele rij knotlinden bewaard, die waarschijnlijk dateren van ca.1835. Wat verder ziet men ook een Japanse notenboom (de ginkgo) enigszins verdrongen door oude eikenbomen. Deze ginkgo werd mogelijk in de 19de eeuw aangeplant door een familielid van de familie Otto de Mentock, die ambassadeur was in Japan. De ginkgo is immers vanuit Japan in de 19de eeuw opnieuw over Europa verspreid.

Links voor het kasteel bevindt zich een vrij grote ijskelder, herkenbaar onder een beplante heuvel.

Het is een zeer mooie constructie in baksteen (normaliter te bezoeken op de OMD). Van november tot maart fungeert deze ijskelder als mini-reservaat voor maximaal 25 vleermuizen van 5 verschillende soorten.

De voormalige koetsenberging en de stallingen werden ingericht als cafetaria.

Maar uw bezoek aan het domein moet zonder twijfel eindigen in de **volkssterrenwacht**. Deze vereniging werd opgericht in 1984 en werkt sinds 1995 samen met de Volkssterrenwacht Antwerpen en Urania onder de gemeenschappelijke noemer Vlaamse Volkssterrenwachten vzw. De vereniging heeft een halftijdse vaste medewerker Eddy Pirotte in dienst, die u samen met enkele leden zal begeleiden. Op zaterdag zelfs tot 23u om avondwaarnemingen van de maan, de sterren en de planeten mogelijk te maken. In de sterrenwacht kan men kennis maken met de astronomie. Het is het doel van de vereniging om de sterrenkunde en aanverwante wetenschappen te populariseren. Het planetarium en het verhaal van het heelal worden er op een aanschouwelijke wijze voorgesteld. In de sterrenwacht kan de bezoeker met grote kijkers in de diepte van het heelal turen. Er is een 20 cm refractor (voor de zon, maan en planeten), een 30 cm Schmidt-Cassegrain (deepsky) en een protuberansenkijker. De vereniging geeft ieder jaar heel wat boeiende cursussen over sterrenkunde, ruimtevaart, en zonsverduisteringen. In 1999 kreeg de volkssterrenwacht 3848 bezoekers.

De vzw. volkssterrenwacht is een aanrader voor al wie in **tijd** geïnteresseerd is.

Het kasteel Beisbroek is niet beschermd als monument, het domein ook niet als landschap.

Sint-Michiels, het kasteel van Tillegem

Open op zaterdag 9 september van 14u tot 18u en op
zondag 10 september van 10u tot 18u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Slechts één vleugel van het de middeleeuwse waterburcht Tillegem blijft vandaag bewaard. Het kasteel bestaat uit de sterk verbouwde oude westvleugel, waaraan in de 19de eeuw een neogotische toren en twee zijvleugels werden toegevoegd. Van de oorspronkelijke drie overige kasteelvleugels bleven wel de kelders bewaard.

Over de bouw- en bewoningsgeschiedenis zijn weinig gegevens bekend. Specialisten moeten zich tevreden stellen met de analyse van de bestaande iconografische documenten (de oudste afbeelding van het kasteel is een miniatuur uit 1562) en het onderzoek van het monument zelf.

Het oorspronkelijke kasteel, omschreven als *tcasteel ghenaeemt Tillegem int viercante ghemetst buijten watere ende staende gheheel op schoone vouten met eene schoone poorte ende breede walgracht, versiert van veel diversche ghelamborseerde cameren, salen ende galderien*, wordt veelal in de tweede helft van de 14de eeuw gedateerd. De vier vleugels van de burcht waren op elke hoek met een toren versterkt en in de hoofdvleugel was daarenboven een centrale toren. Deze torens waren met spitse daken afgewerkt. In de bewaard gebleven vleugel kan zelfs nu nog afgeleid worden dat de architectuurtaal van Tillegem een defensief karakter vertoonde. Er werd naast baksteen heel veel (duur) natuursteen als bouw materiaal verwerkt. De buitenmuren van de kelders waren enkel doorbroken door schietgaten.

In elke eeuw onderging het kasteel heel wat bouwkundige wijzigingen. Of hoe de tijd voelbaar is.

De sporen van de verbouwingen uit de 18de eeuw zijn nog afleesbaar. Toen verdwenen de hoofdtoren en drie van de vier vleugels en kreeg het interieur een nieuwe indeling en aankleding. In de keldervloer van de westvleugel dateert een gedenksteen deze werken: *eersten steen/gelydt door Jor.PPs Lebailly/heere van Tillegem/ tweeden steen door Mejoffr Anna Jose Petrona Veranneman/syne geselnede/den 6 julius 1766*. De fraaie 18de-eeuwse salons die op de Open Monumentendagen zijn te bezoeken dateren uit die periode. De voorkeur van de bouwheren ging toen duidelijk uit naar de modieuze rococostijl. De schouwen, de plafondversiering, de deuren en vooral ook de buitengewoon fraaie trap illustreren deze smaak.

Tot het einde van de 19de eeuw lijkt kasteel Tillegem ongewijzigd gebleven. Uit 1825 blijft een schattingsverslag bewaard: *een casteel (...)gebauwt in zijnen steen(...)gheheel den bouw op zijne soutereym dienende voor keuken en kelderingen, benevens van oosten met eene groote ten deele ingevallen terrasze, rondom bewaalt, waar van den ingang voormaals was met een steene brugge westen over gezeide wal, alsnu zijnen ingang hebbende van oosten, bestaande het corps de logis ten inkome in een festibule met courbe trap, antichambre, eetplaats, office, salon en cabinet, hebbende nog op ieder einde een plaatse onder de thoorens. Op de eerste statie een strekkende corridor van westen hebbende op ieder einde een cabinet(...)drye slapkamers met hunne cabinetten en voorder gerieven trap leidende naar een strekkende zolder over geheel den bouw oertimmeret met goede daeking overdekt met schailien*.

Het kasteel en 120 hectares grond werden in 1879 gekocht door Eugène Charles de Peneranda en vanaf dan verbouwd en verfraaid in neogotische stijl. Opnieuw een duidelijk tijdsingreep. Heel wat

kastelen in en rond Brugge werden toen in neogotische stijl gebouwd of verbouwd. Brugge lag immers mee aan de bakermat van de neogotiek. De Peneranda gaf opdracht aan architect Jean Bethune (1821-1894), de grootste vernieuwer van deze nieuwe stijl in België, om zijn kasteel aan de nieuwe stijl aan te passen. De verbouwingen beperkten zich tot het exterieur maar er werd wel een neogotische huiskapel ingericht, die nu nog bestaat.

Het waterkasteel gebouwd op een hoge (met natuursteen bekleedde) kelderverdieping is twee bouwlagen hoog en acht traveeën breed. De hoeken worden geaccentueerd door vierzijdige torens, die met een spits dakje zijn afgewerkt. In de zesde travee bevindt zich de imposante geveltoren waarin de toegang zit. De gevelpartijen zijn opgebouwd in baksteen. De korte zijvleugels zijn aan terraszijde afgewerkt met bakstenen trapgevels. Het geheel heeft een neogotisch uitzicht met spitsboogfriezen, gevelnissen en dakkapellen. Imposant blijft de ophaalbrug boven de omwalling. Bijna een sprookjesburcht.

Het kasteel werd tot in 1980 bewoond door baron R. Verhaegen. Het werd toen aangekocht door het Provinciebestuur van West-Vlaanderen en gerestaureerd naar plannen van het architectenbureau Felix & Glorieux uit Oostende en aangepast aan de nieuwe functie. Er werd geopteerd om de 18de-eeuwse aankleding in ere te herstellen en de kelders met de meest interessante elementen daarin te restaureren.

De drie 18de-eeuwse salons zijn gestoffeerd in een rococostijl met marmeren schouwen en met stucwerk versierde schouwboezems en plafonds. De salonschilderingen, die afkomstig zijn uit het herenhuis Sint-Maartensplein 5 in Brugge, zijn toegeschreven aan de Brugse kunstschilder Jan Beerblock (1739-1806). Als iconografische bron voor de Brugse stadsgezichten zijn ze boeiend.

Het omliggende parkdomein dat om en bij de 54 hectares groot is, was reeds in 1963 aangekocht en werd nog hetzelfde jaar opengesteld voor het publiek.

Tillegemkasteel wordt gebruikt als administratief gebouw voor Westtoerisme, een provinciale vereniging die het toerisme in onze provincie promoot.

Het kasteel is niet beschermd als monument. Het landschap dat gevormd wordt door het kasteel, de vestinggracht, de vijvers en het park is wel beschermd bij R.B. van 20 juli 1946.

Verklarende woordenlijst

Balksleutel

langwerpig plat stuk hout ter ondersteuning van een balkeinde, en zo het draagvlak onder de (moer-)balk vergrotend; meestal geprofileerd, soms voorzien van wapenschilden, spreuken, of figuratief beeldhouwwerk

Corinthisch

derde klassieke orde, waarbij de kapitelen van zuilen of pilasters versierd zijn met acanthusbladeren

Dagkant

schuine kant aan een houten of stenen bouwonderdeel ter bevordering van de afwatering en vooral het binnenkomende daglicht

Dakruiter

een meestal houten torentje dat op de nok van het dak staat

Entablement

klassiek hoofdgestel bestaande uit architraaf, fries en kroonlijst, als bekroning van o.m. een gevel en poort

Hanenbalk

horizontaal verbindingslement tussen twee daksporen die tegenover elkaar staan; de verbinding kan zeer dicht tegen de nok liggen

Gordelboog

boog die loodrecht op de lengteas van de gewelfvlakken staat en deze steunt en scheidt in traveeën

Graatgewelf

gewelf waarvan de schelpen elkaar ontmoeten op een smalle graat

Keper

in de dakconstructie: een rib die steunt en vastgenageld is op gordingen en loopt van nok tot voet

Kinderbalk

elk van de dunnere en kortere evenwijdige balken, ingelaten in (of opgelegd op) de zwaardere (moer) balken van een balklaag, waarop de houten vloer is aangebracht

Kolossale orde

klassieke gevelordonnantie waarbij de zuilen of pilasters over meer dan één verdieping doorlopen

Kruisribbengewelf

gewelf dat ontstaat uit de interpenetratie van twee halve cilindervlakken, waardoor boven een vierhoekige plattegrond snijdingslijnen ontstaan die elkaar in het middelpunt ontmoeten; de snijdingslijnen kunnen uit ribben bestaan waarop de kappen steunen

Maaswerk

tracering of vlechting van metselwerk of natuursteen als decoratieve vulling; opengewerkt (in vensterkoppen, roosvensters, borstweringen,...) of gesloten (in nissen, muurvlakken, gewelfzwikken, boogvelden)

Moerbalk

balk waarop of waarin kinderbalken zijn ingelegd

Parement

stenen buitenbekleding van muren, gevels

Peerkraalprofiel

gotisch profiel van peervormige doorsnede

Pilaster

een weinig uitspringende muurpijler bestaande uit een basement, schacht en kapiteel, die naast een dragende functie in hoofdzaak een ritmerende functie heeft

Risaliet

gevelvoorsprong: vooruitspringend deel van een gevel; midden-, zij-, of hoekrisaliet

Schaargebint

kapgebinte bestaande uit twee schuinstaande stijlen met een balk eroverheen, ter ondersteuning van gordingen en kepers

Scheiboog

boog, gevat tussen zuilen en pijlers, tussen midden- en zijbeuk van een kerk

Stuc

versiering in pleisterkalk, waarbij het lijstwerk met profielen is getrokken en de ornamenten manueel met de spatel zijn gemodelleerd

Tongewelf

gewelf waarbij de dwarsdoorsnede een halve cirkel of ellips is

Travee

indeling van de ruimte van een kerkgebouw overeenkomend met één gewelfvlak en de indeling van een gevelvlak volgens de ordonnantie van de gevelopeningen

Vieringtoren

toren op de kruising of viering van een kerkgebouwd

Zie verder: E. J. Haslinghuis en H. Janse, *Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek van de westerse architectuur- en bouwhistorie*, Leiden, 1997

Voor verdere lectuur

W. ADRIANSENS e.a., *Groen Brugge*, Brugge, 1987

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. 17de-eeuwse architectuur in de binnenstad*, brochure Open Monumentendag, 12 september 1993

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Zorg & Zin voor kleur*, brochure Open Monumentendag, 8 september 1996

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Monumenten & Arbeid*, brochure Open Monumentendag, 13 en 14 september 1997

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. 10 jaar - Monumenten & Feest*, brochure Open Monumentendag 12 en 13 september 1998

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Via Europa, reisverhalen in steen*, brochure Open Monumentendag 11 en 12 september 1999

B. BEERNAERT & J. D'HONDT, *Het Huis Arents, Dijver 16: het aanzet tot huizenonderzoek*, in: *Jaarboek 1995-1996 Stedelijke Musea Brugge*, Brugge, 1997, p.175-189

B. BEERNAERT & J. ESTHER, *Stad Brugge. 19de-eeuwse architectuur in de binnenstad*, brochure Open Monumentendag, 9 september 1990

B. BEERNAERT & J. ESTHER, *Stad Brugge. 15de-eeuwse architectuur in de binnenstad*, brochure Open Monumentendag, 13 september 1992

B. BEERNAERT/K. LEENDERS/B. SCHOTTE/L. VANDAMME, *Huizen en hun bewoners. Een 16de-eeuwse stadswandeling in Brugge*, OKV, 1998

B. BEERNAERT & B. SCHOTTE, *Over de Koe, het Hert, de Uil...Zes Huizen, zes Verhalen*, Leven in oude huizen, dl. II, Brugge, 2000

J. BERTEN, *Brugge en de Franstalige letterkunde. Een gids voor literaire wandelingen*, Brugge, 1996

H. BIEDERMAN, *Prisma van de Symbolen*, Zwolle, 1991

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 18 na, *Stad Brugge. Oudste kern*, Turnhout, 2000

H. DE BRUYNE, *De godshuizen te Brugge*, Zellik, 1994

A. DENAUX & E. VANDEN BERGHE (red.), *De Duinenabdij en het Grootseminarie te Brugge*, Tielt, 1984

H. DENEWETH/J. D'HONDT/L. VANDAMME, *De Oude Steen*, Leven in oude huizen dl. I, Zellik-Brugge, 1997

H. DENEWETH & J. ESTHER, *Brugge-2000 jaar Bruggelingen en hun armen en zieken*, in: *Waar is de Tijd*, dl. 13, Zwolle, 1998

W. DUCHEYNE, *De gevangenis aan het Pandreitje te Brugge 1689-1989*, Brugge, 1989

L. DEVLIEGHER, *De huizen te Brugge. Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen*, dl. 2-3, Tielt-Amsterdam, 1975

L. DEVLIEGER, *Het kasteel van Tillegem te Brugge*, Brugge, 1988

L. DEVLIEGHER, *Van Waterhalle tot Provinciaal Hof*, Brugge, 1994

K. D'HOOGHE, *Een belangrijke vestiging van leerlooiers in Brugge tussen 1300 en 1480: de gegevens uit geschreven bronnen*, in: *Jaarboek 1989-1990 Stedelijke Musea Brugge*, Brugge, 1991, p.125-138

A. DUCLOS, *Bruges. Histoire et souvenirs*, Brugge, 1910

J. ESTHER, *Behoedzaam omgaan. Monumentenzorg in Brugge 1988/1993*, Brugge, 1994

D. EVERAERT, *De tragische geschiedenis van Mathilde Breydel-Louwage... 150 jaar geleden*, in: *Loage tijdschrift*, nrs. 38 t.e.m. 53, Zerkegem-Jabbeke, 1994-1998

J. HALL, *Hall's Iconografisch Handboek*, Leiden, 1993

M. RYCKAERT, *Historische Stedenatlas van België.Brugge*, Brussel, 1991

B. SCHOTTE, *Soldaten in Brugge tijdens de Spaanse successieoorlog*, onuitgegeven tekst (1993)

B. SCHOTTE, *Brugge-2000 jaar Bruggelingen en hun soldaten*, in: *Waar is de Tijd*, dl.20, Zwolle, 1999

P. SOETAERT, *De oude pandhuizen in Brugge*, in: *Album Albert Schouteet*, Brugge, 1973, p.187-196

A. VAN DEN ABEELE, *In Brugge onder de acacia. De vrijmetselaarsloge 'La Parfaite Egalité' (1765-1774) en haar leden*, Brugge, 1987

J.F. VERBRUGGEN, *1302 in Vlaanderen. De Guldensporenslag*, Brussel, 1977

V. VERMEERSCH, *Gids Gruuthusemuseum*, Brugge, 1974

Belangrijke wenken en aanraders

1. Centraal Informatiepunt-Burg 11 8000 Brugge

Alle informatie over de Open Monumentendag in Brugge kan verkregen worden:

- vóór 9 september 2000 op de Dienst voor Monumentenzorg en Stadsvernieuwing, Oostmeers 17, 8000 Brugge (tel.050/44.85.82) (e-mail monumentenzorg@brugge.be)

- op 9 en 10 september 2000 op de speciale infostand op de Dienst Toerisme, Burg 11, 8000 Brugge (tel.050/44.86.86 en 050/44.86.13)

2. Monumentenmaandag

Een speciaal initiatief voor de schoolgaande jongeren

Op maandag 11 september 2000 blijven drie monumenten open

Pandreitje 9, het archeologisch project
"t Pandreitje"

Langestraat 72, vzw. Oikonde, het Jongerenproject
OMD Brugge en de Tijd

Koolkerke, het fort van Beieren

Info en reservatie tot 5 september:
S. Goegebuer-Educatieve Dienst Stedelijke Musea
(tel.050/44.87.32) - **reserveren is noodzakelijk**

3. Speciale –niet te missen– Activiteiten

3.1. Openbare Bibliotheek Biekorf,
Kuipersstraat 3, 8000 Brugge (tel.050/33.00.50)
Tentoonstelling van 5 tot en met 10 september
doorlopend van 9u30 tot 18u

Tijd en getijden. Middeleeuwse boeken van monniken en burgers

Het historisch fonds van de Openbare Bibliotheek Brugge bezit een rijke verzameling middeleeuwse handschriften. Veel middeleeuwse boeken geven een gedifferentieerd beeld van hoe middeleeuwers met **tijd** omgingen. In een kleine tentoonstelling door Ludo Vandamme **speciaal opgebouwd voor de Open Monumentendagen 2000**, worden een dertigtal boeken getoond. Er wordt vooral gefocust op getijdengeboeken en wetenschappelijke teksten. Getijdenboeken zijn gebedenboeken van gegoede burgers, die steeds openen met een kalender en populaire gebeden bevatten die op vaste (ge)tijden in de dag worden gelezen. Wetenschappelijke traktaten over tijdrekenkunde en astronomie zullen eveneens worden getoond, deze zijn afkomstig uit enkele grote abdijbibliotheken uit de Brugse regio en openen een venster op de intellectuele belangstelling van de middeleeuwse monniken.

3.2. Pandreitje 9, Archeologisch Project "t Pandreitje"

Op de site 't Pandreitje bleef **de tijd** geenszins stilstaan. Vanaf de late 13de eeuw kreeg deze plaats de meest uiteenlopende functies: van kerkhof bij het vlakbij gelegen minderbroederklooster over kunstenaarscentrum, tot gevangenis en binnenkort woonwijk. Op de **Open Monumentendagen 2000** komen enkele aspecten uit de veelbewogen geschiedenis van deze site en zijn al dan niet verdwenen monumenten komen tot leven voor het publiek. Het archeologisch onderzoek bracht enkele boeiende nieuwe gegevens aan het licht (zie deze brochure, nr. 19)

4. Jazzconcert "Jonge Belgische Jazz-Trumpet Summit" op de binnenkoer van de brouwerij de Gouden Boom, Langestraat 45, 8000 Brugge

Op zaterdag 9 september 2000 van 18u tot 24u kunt u naar jaarlijkse traditie een gratis jazzconcert bijwonen op de binnenkoer van de brouwerij de Gouden Boom

Met Blue Juice Souljazz Sextet, High Voltage Sextet, Gino Lattuca/Michel Heer QT en De Nest (organisatie: Stad Brugge/gebuurtekring Langestraat-Hoogstraat i.s.m. JazzLab Series)

5. Beiaardconcerten door stadsbeiaardier A. Lombaert in het monument van de TIJD in Brugge

De Beiaardconcerten zijn te beluisteren op de binnenkoer van de hallen, Markt 7, 8000 Brugge
Op zaterdag 9 september van 21u tot 22u en op zondag 10 september van 14u15 tot 15u

6. N.V. Vandendorpe Arthur. Groene Poortdreef 40 8200 Sint-Michiels

Op zondag 10 september van 10u tot 16u kunnen het atelier en de materialenbank van deze restauratiefirma worden bezocht. Tijdens u bezoek kunt u kennismaken met de ambachtelijke aspecten van de restauratie.

Deze brochure is samengesteld door Brigitte Beernaert van de Dienst voor Monumentenzorg en Stadsvernieuwing.

Met speciale dank aan historicus Bernard Schotte voor het helpen doornemen van de archiefdocumenten en het zorgvuldig nalezen van de teksten.

Foto's : Jan Termont en Dirk Van der Borgh, Stad Brugge.

v.u.: Fernand Devriese, Stadssecretaris.